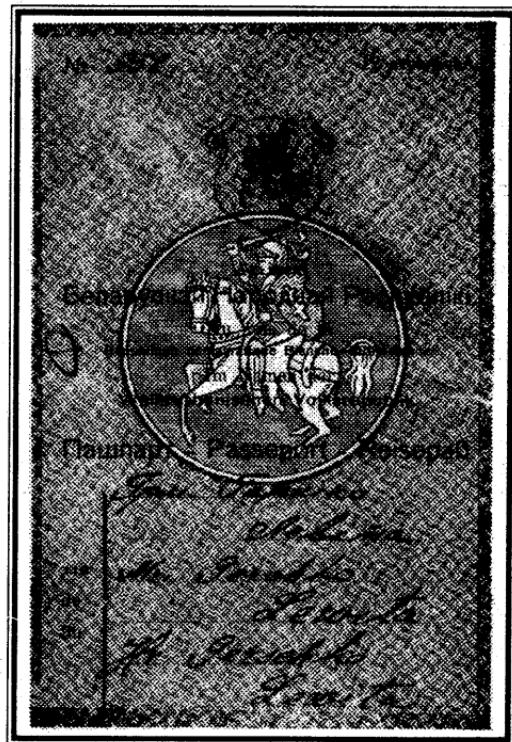
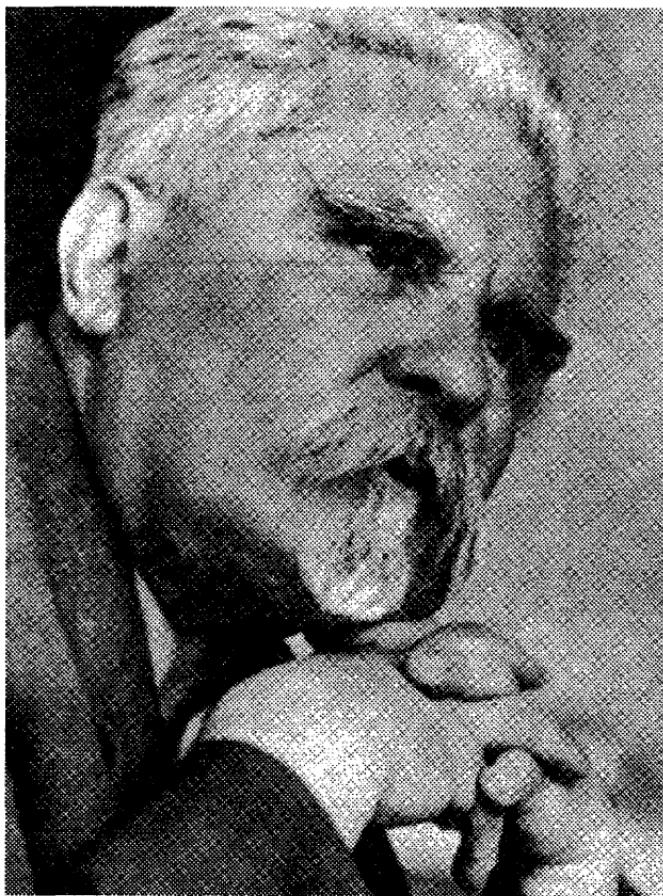

ПЯЦІАК

ВЫДАНЫЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІЯЛЕНД
ЗША

№2 (12), 1992

100 год з часу нараджэння Рыгора Шырмы.
Успаміны Антона Шукелойца аб Р.Шырме чытайце на б.35-36.

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyroviccy,
Cleveland, Ohio, USA.

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (рэдактар), **Міхась Белямук** (сакратар), сябры--**Сяргей Карніловіч, Іна Каханоўская, Вольга Дубаневіч** (МакДэрмат), **Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка, Янка Салавянюк**

Editorial board : **Svetlana Belaia** (Editor), **Michael Bielamuk** (Secretary), Members -- **Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga Dubanevich (McDermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka, Jan Solowienuk**

Ганаровыя сябры рэдкалегії:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Іосіф Юхо.

Прозвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence shoud be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Пад бел-чырвона-белым съцягам

Расыціслаў Завістовіч. Распад імперыі і беларуская незалежнасьць	3
Васіль Супрун. Яны змагаліся за Беларусь	7

З архіваў КДБ

Аляксандр Цывікевіч: «Ліквідацыя БНР не была манэўрам»	10
Мікалай Сташкевіч. Юры Смірноў. Палітычны партрэт Зыміцера Жылуновіча	14

Згукі з Бацькаўшчыны

Анатоль Старадарожскі. Напярэдадні 25 Сакавіка	18
---	----

Наша гісторыя

Уладзімір Содаль. Не адзін Гаўрыла ў Палацку	20
Паўла Урбан. Да пытання этнічнай прыналежнасьці стараражытных ліцьвінаў (Працяг)	23
Міхась Белямук. Эмблема на шыце герба «Пагоні» (Працяг)	28

Балонкі эмігранцкіх выданьняў

Васіль Захарка.	31
Святлана Белая. Віленскія беларусы расказываюць	34
Антон Шукелойц. Сустрэчы з Віленскім Маэстра	35
Ул. Лойка, Іваноўскі. Развітанне	37

Памяць зямлі

Лявон Шыман. Мая няволя (Працяг)	38
Успаміны Яўгена Щановіча (Працяг)	41

Роднае слова

Масей Сяднёў. Пра адно пашкоджаныне	48
--	----

Далёкае і блізкае

Кастусь Мерляк. Беларусы ў Аргентыне (Працяг)	49
Лісты і вершы Уладзіміра Караткевіча (Працяг)	55

Лісты з Бацькаўшчыны

Ігар Бараноўскі. Навіны Берасцейшчыны	58
--	----

З жыцця эміграцыі	59
------------------------------------	----

Андрэй Карпук. Мастацкая распрацоўка макета вокладкі, шыфтоў і заставак рубрык.	
--	--

Мікола Рыжы. Да 115-годзьдзя нараджэння В. Захаркі. Плакат « Васіль Захарка »	
---	--

На першай бачыцы вокладкі. Паштарт, выдадзены Урадам БНР.	
---	--

На чацвёртай бачыны вокладкі. « Змагар за незалежнасьць Бацькаўшчыны »	
---	--

Паштоўнка, выдадзеная эміграцыяй у Нямеччыне, 1948 г.	
---	--

ПАД БІЛ-ЧЫРВОНА-БЕЛЬНЫ СЦЯГАЙ

Распад імпэрыі і беларуская незалежнасць

Расыціслаў Завістовіч

25 Сакавіка

Расыціслаў Завістовіч

25 сакавіка. Мы ўрачыста, шматлюдна съвяткавалі гэты дзень на эміграцыі, неявлічкімі группамі «нацыяналістай» у сябе дома, у Беларусі. І заўсёды спадзяваліся, што 25 сакавіка мы будзем калісці адзначаць у вольнай краіне прыгожа, съвяточна, як і тады, у першую, другую, пятую гадавіну абвяшчэння незалежнасці Беларусі. Як і паэтка Н. Арсеньнева, мы верылі, што:

Ён прыйдзе, гэты дзэнь!

Ён на прыйшыці на можа!

Ён прыйдзе —

й загудзе вясновы буралом,
пакрышыць, разъм'яце,
раскідае, звычтожыць
усё, што нам шляхі да хаты замяло!

І гэтая мара, спадзяваныні споўніліся,
нашая барацьба не прайшла дарэмна.

Ён ідзе — Вялікі Сакавік!

Ідзе... Й пад ногі руń

Яму кладзецца, таіць

Сыняті, на паплавах зяленіца трава...

Радзіма!

Беларусы!

Каханац, Съвятая!

Багаславі нас жыць і веру захаваць!

Сёлета 25 сакавіка адзначалася на Бацькаўшчыне як съвята. У Менску, у Доме літаратаў адбылася ўрачыстасць вечарыны. На ёй выступілі Зянон Пазняк, Васіль Быкаў, Адам Мальдзіс, Станіслаў Суднік і іншыя адраджэнцы Беларускага руху. У выкананні вядомых беларускіх калектываў прагучалі нацыянальны і вайсковыя беларускія гімны, песні змагароў за волю і свабоду нашай Бацькаўшчыны.

25 сакавіка цяпер ніколі ня зынкне з календара людзкой памяці. І будзе аднолькава урачыста адзначацца як у Менску, Горадні, Полацку, Віцебску, Вільні, так і Саут Рывэрз, Гейленд Парку, Нью-Ёрку, Чыкага, Кліўлендзе.

Рэдакцыя часопіса «Полацак» віншуе усіх чытачоў зь Вялікім Сакавіком. Мы жадаем яшчэ мацней аб'яднанія нашых рады, бо наперадзе вялікая праца.

Пратануме Вашай увазе артыкул старшыні Беларускага Кангрэсавага Камітету ў Амэрыцы Расыціслава Завістовіча, прачытаны 22 сакавіка ў Саут Рывэрз, на ўрачыстай акадэміі, прысьвечанай Дню абвяшчэння незалежнасці.

Напрацягу звыш 70-ці гадоў пасля кастрычніцкага перавароту ў Расеі ў 1917 годзе, Савецкі Саюз увесь час павілічаў сваю тэрыторыю. Крамлёўскія кіраўнікі, не спыняючыся, гаварылі пра беспаваротнасць гэтак званага сацыялістычнага выбару, пра беззваротнасць систэмы прыватнай уласнасці ў савецкай імперыі. І дэялягічнае настойванье савецкіх лідараў пра беспаваротнасць сацыялізму было нічым іншым, як выяваю гістарычнага мэсыянскага расейскага нацыяналізму ў гэтым стагодзьдзі. Як некалькі іх царскія папярэднікі, бальшавіцкія лідэры трymаліся аднаго палітычнага перакананьня, што акупаваная імі чужая тэрыторыя ніколі не павінна быць выпушчаная з рук.

У 1983 годзе, перад прыходам да ўлады, Міхail Гарбачоў быў выказаў гэапалітычны пагляд, падобны да таго, які калісьці абвяшчала яго далёкая папярэдніца Кацярына II, якая казала пра беспаваротнасць гістарычных працэсаў. Гарбачоў гаварыў крышачку больш дакладней. У прамове ў дзень нараджэння Леніна ён тады сказаў: «Нельга парушыць гістарычны працэс, якім уся людзкасць ідзе да сацыялізму».

І вось у верасьні мінулага году Савецкі Саюз упершыню трошачку паменьшаў — балтыцкія краіны здабылі сабе волю. З палітычнага і пыхалягічнага пункту гледжання іхня незалежнасць стала канцом пашырэння імпэрыі, як за часоў царскага, так і камісарскага панаваньня. Для Расеі настаяў быў час выбару: альбо заставацца таталітарна дзяржаваю, у якой расейскі народ будзе прадоўжваць жыць у крайняй беднасці ў параўнанні з народамі дэмакратычных краінаў з шыроказборнутай прымеслювасцю, а яго дзяржава будзе мець міжнародны статус вялікай дзяржавы, дзяякоўчыя выключна атамнай збройі,

альбо палепшыць узровень жыцця расейскага народу, перайшоўшы на дэмакратычны лад і вольны рынак. Выбраўшы дэмакратычны варыянт, Расея, трэба спадзявацца, ня будзе магчы забіраць другія народы, а гэтым самым зробіць вольным і свой народ.

Калішні літоўскі міністр замежных справаў Юозас Урбшыс у сваіх мэмуарах пісаў, як ён аднойчы запытаўся ў Сталіна пра тое, ці маюць рэспублікі рэальнэ права выходу з Савецкага Саюзу. Зъедліва ўсыміхуўшыся, Сталін на гэта адказаў станоўча, але дадаў, што паколькі камуністычная партыя стаіць пры ўладзе ў кожнай рэспубліцы, дык ён ня думае, што якя з рэспублік захоча пакінуць Саюз. Праз некалькі дзён, апоўнача 15-га чэрвеня 1940 году, Савецкі Саюз уручыў Урбшысу ўльтыматум, вымагаючы ад Літвы згоды на разъмяшчэнне неабмежанай колькасці савецкіх войскаў на літоўскай зямлі. Літоўцам было дадзена 10 гадзін для прыняцця ўльтыматуму.

За часоў Сталіна савецкія ўплывы пашыраліся на краіны Эўропы і Азіі. Хрушчоў і Брэжнёў пашырый савецкія ўплывы на краіны гэтак званага трэцяга сусвету і стварылі цэлую сетку спадарожнікаў, ад Нікарагуа праз Эфіопію да В'етнаму. Дактрына беспаваротнасці сацыялізму ў непадзельнасці гэтак званай супольнасці камуністычных краінаў ужывалася для апраўдання савецкай вайсковай інтэрвінцыі ў краіны ўсходніх Эўропы і трэцяга сусвету. Здэнак Млынар, чэскі камуніст і супрацоўнік Дубчэка ў 1968 годзе, гаворачы ў сваіх успамінах пра Брэжнева, казаў, што той лічыў, што фактычна заходняя савецкая мяжа праходзіць па Эльбе, бо падчас Другой сусветнай вайны савецкія жаўнеры дайшлі да гэтае мяжы. Напрацягу

доўгага часу Савецкі Саюз заўсёды паказваў, што ён быў гатовы на ўсякія ахвяры і цёмныя учынкі дзеля абароны сваіх межаў. Калі карэйскі пасажырскі самалёт, заблудзіўшыся, праляцеў над Камчаткаю і Сахалінам у верасьні 1983 году, яго адразу зьблілі. Савецкія лідэры апраўдвалі свае дзеяньні съявіцьцю сваіх межаў.

Вывад савецкіх войскаў з Афганістану ў лютым 1989 г. быў пераломнім пунктом у напорстым руху савецкага імпэрыялізму. Ён стаўся першай трэшчынай у савецкай захопніцкай систэме, съведчаннем таго, што камунізм ня ёсьць безпваротным. Афганістан быў вельмі важным кальцом ўва ўсім заблытаным экспансыйным ланцугу, бо ён звязрнуў увагу народаў савецкай імпэрыі на праўдзівую ролю савецкага войска.

Праз дзеяцьцю месяцаў пасля выходу савецкіх войскаў з Афганістану, раскідалася Бэрлінская сцяна, і народы ўсходняй Эўропы вызваліліся ад савецкай акупацыі. Утрыманыне балтыцкіх краінаў у савецкай імпэрыі сталася немагчымым. У дадатак да страты важных (з стратэгічнага пункту гледжання) партой у Балтыцкім моры, незалежнасць балтыцкіх краінаў зрабіла вялікі ўплыў на Рaseю ў палітычным аспекте — прычынілася крыху «вакно на захад», якое намагаўся высекчы Пяцро I у ХVIII стагодзьдзі, і гэтым самым палітычны цэнтр Rasei перамясяціўся на ўсход.

Прышоўшы да ўлады ў 1985 годзе і будучы адданым марксystам-ленінцам, Гарбачоў, аднак, бачыў, што савецкая дзяржава хварэе, як эканамічна так і палітычна, і што дзяржаўныя выдаткі, створаныя мілітарысцкай замежнай палітыкай ягоных папярэднікаў, сконкруставалі атрыманую ім ў спадчыну імпэрию. Для палепшанья становішча Гарбачоў і ягоныя партыйныя паліченікі вырашылі прызнаць існаванье

цяжкасцяў і назваць гэта «глазнасцю» (адчыненасцю), зрабіць реформы ў сваёй камуністычнай партыі, назваўшы гэта перабудовай, і, нарэшце, выкарыстаць партыю для ўстанаўленьня мякчайшай формы камунізму, назваўшы гэта дэмакратызацыяй. Аднак, праўдзівая дэмакратызацыя была заўсёды несумышчальнаю з камуністычнай ідэялёгіяй. Гарбачоў прарабаваў палепшыць стан савецкай імпэрыі не адмаяўляючыся ад гэтае ідэялёгіі, якая рабіла ўсялякае палепшаныне безнадзейным. Чым больш ён намагаўся латаць партыю і савецкую систэму, тым больш рабілася відавочным, што латаць гнілой систэмы ўжо не ўратуе. Напрацягуту ўсё перабудовы Гарбачоў заставаўся перакананым камуністам і ў сваіх частых прамовах, асабліва на эканамічных тэмах, ён не любіў раскідвацца праўдаю. Стаўшы прэзыдэнтам Савецкага Саюзу пры дапамозе лёзунгаў барацьбы супроты бюрократыі і хлускіх маніпуляцыяў, якія ня ўшлі далей маскарадных дзеяньніяў і якія ён называў гучным словам «реформы», Гарбачоў хацеў стварыць сваю камандна-адміністрацыйную систэму ѹтрымца стары Савецкі Саюз, назваўшы яго Саюзам Сувэрэнных Рэспублік. У сваіх прамовах на гэту тэму, ён паказаў сябе чалавекам вельмі непераканаўчым. Наведаўшы Менск ў лютым мінулага году, і асабліва ў сваіх выступленнях на вуліцах Вільні ў студзені 1990 году, у якіх ён угаворваў літоўцаў не адкідаць гэтак званы «сацыялістычны выбар» і адмовіцца ад барацьбы за незалежнасць, Гарбачоў паказаў быў сябе чалавекам пазбайдзеным лёгкі, няўдалым акцёрам, хворым на нетриманье мовы. Ніяке гарбачоўскае шматлоўе не магло для слухачоў забяліць крыўі людзей, замучаных савецкаю систэмай.

Яшчэ ў першай палове мінулага стагоддзя, французкі патрыёт, паэт і філёзаф Эдгар Кінэ, які падтрымоўваў народы Эўропы ў іх барацьбе за волю, казаў што «народы ўзварущацца толькі тады, калі адчуваюць усю глыбіню свайго ўпадку». Дык вось, народы Савецкага Саюзу гэта адчулі й таму, пасъля правалу перавароту ў Маскве ў жнівенні мінулага году, амаль ўсе рэспублікі калішняга Савецкага Саюзу адразу абвесьцілі сваю самастойнасць.

У гэтым годзе беларускі народ ня толькі адзначае 74-я ўгодкі абвяшчання незалежнасці свае Бацькаўшчыны 25 сакавіка 1918 года, але і сяявткую новаздабытую незалежнасць, якую Беларусь аднавіла 25 жнівеня мінулага году. Вядома, што для здабыцця поўнае незалежнасці, патрэбны час. Хочацца верыць, што на гэты раз ён працуе на карысць нашай Бацькаўшчыны. Беларусь, як незалежная дзяржава, была признаная ўжо шматлікімі дзяржавамі свету. У недалёкай будучыні яна, напэўна, стане сябрам Міжнароднага Валютнага фонду, Сусветнага Банку й іншых важных эканамічна-фінансавых цэнтраў свету. Аднак, каб ажыццяўіць усё гэта, Беларусь павінна ўвесыці свае гроши, правесыці поўную прыватызацыю і паказаць свой нацыянальны твар, стварыўшы сваё нацыянальнае войска. Правядзенне грашовай рэформы, вяртанье сялянам адабранае ад іх зямлі і прыватызацыя вытворчасці ня толькі адкінуць нечалавечы бальшавіцкі падыход да гаспадаркі краіны, але вернуць нашаму народу ягоную працаўгасць, пачуцьцё годнасці і зробіць яго гаспадаром свае будучыні. Беларускай войску патрэбнае нашай Бацькаўшчыне ня толькі для таго, каб яно сталася дзяржаўнаю структурою, адказанаю за лёс і бяспеку свайго народу, але каб

яно было беларускаю нацыянальнаю школаю, сродкам адраджэння нацыянальной годнасці. Без правядзення гэтых рэформаў Беларусь ня зможа самастойна вырашаць свае нацыянальныя пытанні й таму пра праўдзівую незалежнасць гаварыць будзе немагчыма. Супольнасць Незалежных Дзяржаваў можа стацца для Беларусі нічым іншым, як новым «Старым Саюзам», улада якога будзе толькі павлечвачца. Вядома, напрыклад, што Беларусь і другія дзяржавы Супольнасці (акрамя Украіны) дамаўляюцца, каб Расея сталася гарантам усіх гандлёвых пагадненняў у Супольнасці, у якіх будзе ужывацца чужыя крэдыты. Такія дамоўленасці і магчымая заляшніяя залежнасць Беларусі ад Расеі ў вайсковых спраўах ня можа не выклікаць непакою. Зыдзіўляючым ёсьць і тое, што Беларусь вельмі паволі рухаецца ў кірунку ўсталявання дыпламатычных дачыненняў з другімі дзяржавамі. Праўда, у гэтым цяжка пахваліць і заходні дэмакратычны съвет. Ён таксама чамусці не съпяшаецца. Робіцца ўражаныне, што яму цяжка пазбавіцца ўпłyvaў, няпэўнага для заходу (у палітычным значэнні) і чужога (у эканамічным аспекте) гэтак званага «новага мысленія» й незразумелай цягі да цэнтра.

Аднак, хочацца верыць, што ўсё гэта тлумачыцца пераходнымі цяжкасцямі. Бо хто-ж мог прадбачыць такія вялікія перамены, такую вялічэзную радасць? Спадзяймамся, што недалёка той час, калі беларускія белыяровы-белыя съцягі, якія мы моцна й беражліва трymалі ў сваіх руках праз усе эмігранцкія выпрабаванні, будуть лунаць ува ўсіх краінах свету. Недалёка той час, калі наш народ, як той волат, выпрастаецца і гучным голосам на поўную грудзі вымавіць, што ажыла на съвце праўда, што жыве Беларусь!

Яны змагаліся за Бацькаўшчыну

Васіль Супрун

25 Сакавіка

Ранній вясной 1946 г. у Слоніме была створана падпольная беларуская патрыятычная арганізацыя з канспіратыўнай назвай «Чайка». Заснавальнікамі —арганізатарамі яе былі Міхась Ракевіч, Аляксандр Гардзейка, Міхась Чыгрын, Уладзімір Салавей, Леакадзія Кавальчук, Ніна Караб і аўтар гэтага артыкула. Зразу-ж была распрацавана і прынята програма дзеянасці арганізацыі, вызначаны палітычны напрамак — сацыял-дэмакратычны й абрана кірауніцтва. Расшырэнне колькаснага складу членства арганізацыі зь інтэлігенцыі, духовенства і студэнтаў праводзілася ўважлівым падборам з найбольш съядомых і адданых патрыётаў.

Галоўная-ж мэта арганізацыі—абарона нацыянальных правоў і свабод, барацьба за захаваныне і разьвіццё беларускай культуры, мовы і гісторыі. Арганізацыя павінна была аб'яднанца ўсю найбольш съядомую і перспектыўную беларускую інтэлігенцыю і з дапамогай яе ўпłyваць на абуджэнніе і разьвіццё съядомасці народу, яго на-

цыянальной годнасці. Затым распрацоўваліся гаспадарчыя і структурна-палітычныя праекты будовы незалежнай і вольнай Беларусі.

Арганізацыя хутка расла. Згодна з умовамі канспірацыі, кожны з членаў не павінен быў ведаць больш за 6 чалавек з падпольля і ў сваю чаргу, кожны з удзельнікаў павінен быў ствараць толькі яму вядомую групу, утвараючы такім чынам канспіратыўнае падпольнае кола.

«Чайка» была неадзінокай у сваёй барацьбе. Ужо вясной яна выйшла на падпольную слаба канспіратыўную группу патрыётаў у Баранавіцкім настаўніцкім інстытуце. Праз пэўны час, пераправеры ўшы надзеянасць группы праз студэнта інстытута У. Салаўя, кірауніцтва «Чайкі» пайшло на аб'яднаныне зь ёю.

У пачатку чэрвеня 1946 года ў Баранавіцы выехаў М. Ракевіч, У. Салавей (як сувязны) і я. Прадстўнікамі Баранавіцкага падпольля былі Аляксандар Барэйка, Міхась Агейка й Аляксандар Шапавал. Пасля аб'яднання, для агульнай каардынацыі руху было выбрана кірауніцтва ў складзе 3-х асоб — кірауніка і двух намеснікаў (В. Супруна, А. Бярэйкі і М. Ракевіча), работа больш зачтывівалася. Мы знайшли падпольную группу Берасцейскага чыгуначнага тэхнікума (арганізатары М. Ракевіч і М. Макарэвіч) і наваградскую падпольную арганізацыю «Саюз вызвалення Беларусі» (СВБ). Рабіліся спробы злучыцца зь Менскам і Горадні.

Наваградская група, кірауніком якой быў Генадзь Казак, канспіратыўна не адпавядала нашым патрабаваныям і таму было вырашана ўстрymацца ад аб'яднання, але

пастанавілі трываць яе ў полі зроку. Аднак сябры нашага падпольля па нявопытнасці ўвайшлі ў наваградзкую группу СВБ, дзе ўжо працаў агент МДБ. Абапошнім стала вядома пасльня суда.

Летам 1946 года быў створаны Цэнтр беларускага вызваленчага руху (ЦБРВ), з 6 асоб, у склад якога ўвайшлі (былі выбраны) В.Супрун—кіраўнік, А.Барэйка, М.Ракевіч, М.Агейка, У.Салавей і М.Макарэвіч. Паміж сябрамі Цэнтру былі разьмеркаваны абавязкі і выбраны напрамкі дзейнасці.

У канцы 1946 года былі створаны падпольныя групы пры Жыровіцкім сельскагаспадарчым тэхнікуме, Ганцавіцкім педвучыліши, а ў пачатку 1947 года ў Маладэчанскай і Менскай вобласцях.

У 1947 годзе беларускае патрыятычнае падпольле ўжо фактычна існавала на тэрыторыі былых Баранавіцкай, Берасцейскай Маладэчанскай і Пінскай вобласцяў. Рыхтаваўся выхад на Горадзенскую і Менскую вобласці. З мэтай ускладнення канспірацыі, арганізацыйна падпольле будавалася наступным чынам. Усёй працай кіравала кіраўніцтва Цэнтру. Вакол Цэнтру было створана так званае Першое кола падпольля—эта вабласная структуры кіраваньня. Кіраўнікамі па вабласцях былі прызначаны: у Баранавіцкай вобласці—Аляксандар Барэйка, Берасцейскай—Мікалай Макарэвіч, Маладэчанскай—Сяргей Яноўскі, Пінскай—Мікалай Ляскавец. Ад Першага кола адходзілі перэфэрыйныя групы, якія ўтварылі Другое кола—раённыя цэнтры падпольля, а ад іх—Трэцяе кола і г.д. На тэрыторыі Слонімшчыны існавалі группы Трэцяга кола, якія, дзяякуючы канспірацыі, не былісхопленыя чэкістамі, але дзейнічаць эфектуна не змаглі.

Мы ня ведалі, што за многімі з нас ужо сачыла спэцгруппа МДБ. Правяралася ліста-

ванье і сустрэчы, вяліся пошуки вядомых «стукачу» прозывішчай падпольшчыкаў. Цэтрам-жа ў зашыфраванай форме ажыццяўлялася сувязь нават афіцыйным лістуваннем праз пошту. Толькі лісты высыпаліся зь іншых гарадоў із фальшивым зваротным адрасам.

Арышты пачаліся ў пачатку чэрвеня 1947 году і працягваліся да жніўня. І хоць у прыгаворах tryбуналу значылася, што падольле рыхтавала ўзброене паўстаньне з мэтай выхаду Беларусі з складу СССР, пры арыштах і вобысках ні ў воднага з падпольшчыкаў зброй не выяўлена, не зафіксавана ні воднага злачынства, учыненага сябрамі падпольля. Праўда, у кагосыці пры вобыску ў падстэрэшы знойдзены быў штык, якім калоні сьвіней. Ён і фігуруе як зброя падпольля, якой мы павінны быў закалоць СССР. Перад судом я пытаяў у следчага: ці на смешна будзе чытаць калісці аб такой узбройенай контэррэвалюцыі супраць СССР?

Аказваеца нясьмешна, калі зарас рашэннем Вярхоўнага Суда сувэрэннай Рэспублікі Беларусь ад 10 студзеня 1992 года, судовай калегіяй па крымінальных справах ў складзе старшыні Н.Герменчука і членай Е.Смірнова і І. Федарычыка ня толькі адмоўлена мне ў рэабілітацыі, але і беспадстаўна зъменена раешэнне Прэзыдыума Вярхоўнага Савета СССР № 43 ад 7 чэрвеня 1956 году, якое было зачытаны мне пры вызваленіі з канцлягера ў Варкуце. Вярхоўны Суд дэмантратыўна падтрымлівае раешэнні бэр'еўскіх ваенных tryбуналу і дадзенай яму ўладай працягвае душыць тых, хто, не шкадуючы свайго жыцця, змагаўся супроць сталінска-бэр'еўскага антычалавечнага рэжimu, за незалежнасць Беларусі.

Так, мы і сёньня ў вольнай Беларусі страшны для іх, і яны імкнутца ў раз'юша-насці працягваць справу сваіх папярэдні-

каў і настаўнікаў. Аднак, гісторыі ім на съцерці і не падпарадковаць судам ганебных «троек» і ваенных tryбуналаў!

На жаль, многіх з былых падпольшчыкаў ужо няма ў жывых. Імёны іх схаваны ў тоўстых папках архіваў КДБ. Назаву некаторых з іх. Эта згаданы ўжо Генадзь Казак, Аўгэн Лішко, Майсей Стома, Адам Шабоцька, Фёдар Даўгач, Вячаслаў Краскоўскі, Аляксандр Жукоўскі і іншыя. Некаторыя з іх з падарваним здароўем памерлі ўжо выйшаўшы з-за дроту.

Самастойна, але амаль адначасова з называемымі арганізацыямі, узьнікла і патрыятычнае падпольле ў гарадах Глыбокім і Паставах. Студэнты Глыбоцкага педвучылішча па ініцыятыве Васіля Мядзельца, Аляксандра Юршэвіча й Антона Фурса ў 1946 годзе заснавалі пры педвучылішчы падпольную беларускую патрыятычную групу, якая ставіла перад сабой мэту: будзіць патрыятычныя пачуцьці сярод студэнцтва й інтэлігенцыі Беларусі, кілака народ да змагання за волю, супраць любога акупацыйнага гвалту.

Ужо ў канцы 1946 году глыбоцкая група патрыётаў налічвала значна больш за дзесяць чалавек і прыняла падпольную назуву Саюз беларускіх патрыётаў (СБП). У гэты час з Пастаўскага педвучылішча прыбыў студэнт Мікола Асіненка. Высьветлілася, што там таксама існуе аналягічная падпольная група. Кіравалі ёю Мікалай Асіненка і Валянтын Лагунёнак. Пастаўскае падпольле таксама налічвала каля дзесяці сяброў. Было вырашана аўгяднацца под адной назуву Саюз беларускіх патрыётаў і дзейнічаць супольна. Акрамя асноўнай мэты Саюз шукаў сувязі з замежжам. Эта і вывела іх на правакатара.

Найвопытнайшы ў падпольнай працы і канспіратыўнай промахі далі магчымасць

чэкістам лёгка пранікнуць у пастаўскую группу, а затым і ў глыбоцкую. На працягу некалькіх месяцаў группы дзейнічалі фактычна пад наглядам чэкісту і нават з удзелам «падсадкі», які абіцаў звязаць групы з замежжам. Арышты былі праведзены адначасова ў называемых раёнах Маладэчанскай вобласці (Пастаўскім і Глыбоцкім) у пачатку лютага 1947 года. Праўда, некаторым членам глыбоцкага падпольля ўдалося схавацца і прыбыць на нелігальным становішчы яшчэ некалькі месяцаў. Таму падпольле праходзіла два судовыя працэсы: першы і асноўны — у ліпені, у Менску, другі значна пазней — у Полацку.

Мне вядомы прозвішы больш чым пяцідзесяці падпольшчыкаў 1946–1947 гадоў, але гэта толькі частка з таго патрыятычнага руху, частка ахвяр сталінізму.

Вось іх імёны:

Аляксандр Барэйка, Міхась Ракевіч, Міхась Чыгрын, Аляксандр Гардзейка, Міхась Агейка, Вячаслаў Краскоўскі, Мікалай Макарэвіч, Мікалай Ждановіч, Уладзімір Салавей, Уладзімір Кернога, Антон Кабак, Сяргей Яноўскі, Леакадзія Кавальчук, Кастьсюс Альшэўскі, Аляксандр Шапавал, Аляксандр Жукоўскі, Генадзь Казак, Аўгэн Лішко, Майсей Стома, Фёдар Даўгач, Адам Шабоцька, Самсон Пярловіч, Міхась Капціловіч, Васіль Мядзелец, Аляксандр Юршэвіч, Антон Фурс, Леў Бялевіч, Альберт Баяциноўскі, Алег Табола, Лявон Казак, Мікалай Пачопка, Пятро Спірковіч, Леанід Баговіч, Павел Шуман, Іван Бабіч, Марыя Бабіч, Алена Барсук, Ларыса Барсук, Мікола Асіненка, Валянтын Лагунёнак, Аляксей Дзікі, Аўгэн Сідаровіч, Алена Бароўская, Ніна Асіненка, Краснадубская, Несцяровіч, Адамовіч, Лысенка, Лях, Сапежка, Лазіцкі. Мікола Ляскавец і іншыя.

Гісторыя не павінна забыцца іх!

З архіваў КДБ

**Аляксандар Цвікевіч:
«Ліквідацыя БНР не была манэўрам»**

25 Сакавіка

Ён быў адзін з тых, што ішоў па справе Саюза Вольнай Беларусі. На допытах у аддзеле ГПУ яму паставілі ў віну ёсё. І тое, што ён быў адным зь ініцыятараў абвяшчэння БНР. І тое, што ў 1925-1929 гг. працаваў сакратаром Інбелкульта і старшынёй камісіі па вывучэнню адукцыі ў Беларусі. Съледчы зацічыў у папку з справай Цвікевіча нават ягоныя навуковыя працы першую кнігу з гісторыі БНР «Кароткі нарыс уз্�ynnікнення Беларускай Народнай Рэспублікі» (1918) і «Западнорусізм» (1929).

І. БПСФ абвесьціла сябе спадчынцай Грамады і ставіла мэтай вызваленне беларускага народа ад лю бых форм нацыянальнага прыгнёта, ствароніца сувязтвеннай фэдэрэнцыі, у рамках якой Беларуская рэспубліка павінна стаць сувэрэннай дзяржавай)

Канчатковым раешнём судзьdzі было: Аляксандар Цвікевіч, народжаны ў Берасці, у ліпені 1888 г., адзін з заснавальнікаў Грамады, удзельнік Усебеларускага зьезду ў сінэжні 1917 г., сябры кірауніцтва Беларускай партыі сацыялістаў-фэдэралістаў (БПСФ),¹ міністр юстыцыі ўраду БНР, кіраунік дыпляматычнай місіі ўраду БНР на Украіне й у дзяржавах Заходняй Еўропы, прэмьер-міністр ураду БНР у 1923-1925 гг у Празе, абвінавачаецца ў тым, што з 1925 г., з часу вяртання з Прагі ў Менск, па дзень арышту 14.7.30., уваходзіў у кіраунічы цэнтр контррэвалюцыйнай арганізацыі СВБ і выконваў яе асноўныя задачы.

Аляксандар Цвікевіч быў асуджаны на 5 гадоў высылкі. Пражываў у г. Пермі, затым у г. Салтул Удмурцкай АССР. Пасля тэрмін быў працягнуты яшчэ на 2 гады.

Арыштаваны паўторна і 17 сінэжня 1937 г. прыгавароны да вышэйшай меры пакарання, у сутнасці за тыя-ж «правіны». 30 сінэжня 1937 г. расстрэляны ў Менску.

Аляксандар Цвікевіч быў рэабілітаваны ў першым прыгаворы 30 чэрвеня 1988 г. Вярхоўным судом БССР, у другім—указам Прэзыдыума Вярхоўнага Савета СССР «Аб дадатковых мерах па адраджэнню справядлівасці ў адносінах да ахвяр рэпресіяў, якія мелі месца ў пэрыяд 30-40-х і пачатку 50-х гг.»—31 травеня 1989 г.

Сёньня мы знаёмім чытачоў часопіса «Полацак» зь следчымі паказанынямі Аляксандра Цьвікевіча. *Iх перадаў нам дырэктар Беларускага навукова-дасьледчага цэнтра дакумэнтазнаўства і рэтрайнфармациі Уладзімір Міхнюк.*

Пры знаёмстве з паказанынямі А. Цьвікевіча, трэба ўлічваць тყы абставіны, што ад яго патрабавалі абавязковага прызнання памылковасці ягоных поглядаў, падгтанялі іх пад вульгарную схэму прымата клясавага над нацыянальным, прыклейвалі палітычныя ярлыкі. Любы нацыянальны рух упрымаўся як нацыяналістычны. Але нягледзячы на ўсе мэтады прымусовага прынання, А. Цьвікевіч застаўся патрыётам. Аб чым съведчыць ягона «споведзь».

«Перш за ўсё аб ліквідацыі БНР. Я заявіў, і з поўнай адказнасцю заяўляю зараз, што ліквідацыя БНР не была манзурам, які павінен быў абмануць Савецкую ўладу. Гэта быў зусім пасыльдоўны палітычны акт, вынік трох прычынаў: абсалютнага і безумоўнага росту БССР, якая ператварылася ў рагашучы фактар беларускага вызваленчага руху, нацыянальна-культурнага і дзяржаўнага будаўніцтва; раскол адзінага нацыянальнага фронту ў Заходній Беларусі у сувязі з падрыхтоўкай Рабоча-Сялянскай Грамады; у незацікаўленасці суседніх з Беларусью буржуазных дзяржаваў у інаванні БНР. Тлумачэнне гэтаму я ўжо даваў. Адначасова з гэтым, у асяроддзі з групы эмігрантаў, якая правяла Бэрлінскую канфэрэнцыю, вырасла моцная расчараўваньне ў папярэдніх шляхах беларускага руху — шляхах БНР. Я асабіста шмат чаго перажыў: і самастойна, і пад упłyvам Тарашкевіча. Ліквідаваць традыцыю, якая звязвала пакаленыні, ліквідаваць цэнтр, які зьяўляўся свайго роду жывой дэкля-

рацыяй беларускага народніцкага руху, убіць асінавы кол у палітычную установу, якая афармляла нацыянальна-дэмакратичны ідэял гэтага руху, — было не так лёгка, як гэта можа здавацца з боку. Для гэтага трэба было перажыць цяжкую ўнутраную барацьбу, вырашыцца на папрок у рэнегацтве, у здрадзе нацыянальнай справе — папрок, які быў сапраўднай кінуты ў твар мне, мaim сябрам на наступны дзень пасыля рашэнніяў Бэрлінскай канфэрэнцыі. Мы на гэтае пайшлі, і зараз цяжка і дзіўна, калі ваяша улада ня хоча гэтаму верыць. Трэбаж, нарэшце, зразумець нас, што мы пайшлі на разрыў адзінага нацыянальнага фронту, на ліквідацыю БНР не дзеля нейкай палітыкі або дыпляматіі. Мы ішлі шчыра, перажыўши за некалькі гадоў заходжання за мяжой усю трагедыю падзення БНР, пераутварэння яе ў нейкое пасымешышча, нейкі зьдзек ня толькі над развагай у палітычных адносінах, але і над самай ідэяй нацыянальна-культурнага адраджэння Беларусі...

Хачу, каб мянэ зразумелі: пастанова Бэрлінскай канфэрэнцыі была прынцыповая ка пітуляцый, ліквідацый, канчатковай страйт старых «нашаніўскіх» шляхоў — шляхоў народна-дзяялігічных, дробнабуржуазных.

Признаныне, поўнае і безагаворнае, савецкага Менску і пралетарскай улады, выказанае на гэтай канфэрэнцыі, было поўным разбраенінем з майго боку і з боку маіх сяброў у палітычным сэнсе. Але ці было гэта поўнае разбраеніне ў сэнсе нацыянальным? Ці была поўная ліквідацыя нашых былых нацыянальных і нацыяналістычных настраваў? Вось гэтага сказаць нельга і гэта, пэўна, у значнай меры абясціньяве разэнніе Бэрлінскай канфэрэнцыі. Асабіста я і пасыля гэтай канфэрэнцыі застаўся беларускім нацыяналістам, з той толькі розні-

цай, што свой нацыянальны настрой, імкнуўся рэалізаваць і задаволіць ня ў старых формах «народнай» Беларусі, а ў новых формах Беларусі савецкай.

Я не могу лічыць сябе скрайнім пасълядоўным нацыяналістам. Факт той, што у маёй сям'і размаўлялі і размаўляюць больш за ёсё па-расейску. Дачка пайшла ў расейскую школу, за што некаторыя сябры папракалі мяне. Але незалежна ад гэтата я павінен шчыра признацца, што нацыянальная пачуцьці і нацыянальныя ўстаноўкі былі ва мне жывыя і моцныя ў час прыезду ў Менск.

Чаму-ж паміж мной і асноўнай групай беларускай інтэлігенцыі, якая зьбіралася ў Янкі Купалы, Лесіка й Якуба Коласа ўстановілася нейкія нацягнутыя, а калінікалі і варожыя адносіны? На маю думку, вось чаму. Я прыехаў у Менск, як ліквідатар БНР, якая публічна капітулявала і разбраілася палітычна перад савецкім Менскам. Гэтая група інтэлігенцыі такой капітуляцыі не перажыла і аб ёй ня думала. У тых часы я ў гэтым не зусім разьбіраўся і мне быў не-прыемны падазорна-недаверлівыя адносіны да мяне. Я разумеў, што да мяне адносяцца так таму, што я «здрадзіў» старому Богу, што я зыйшоў з папярэдніх шляху. Я, напрыклад, пасъля прыезду спэцыяльна не рабіў розынцы паміж сябрамі-партыцамі расейцамі і партыцамі беларусамі, паміж «Савецкай Беларусью» і «Зvezdой». Мне здавалася, што паміж імі ня розынцы, што ўсе служаць адной справе. Але вельмі хутка я ўпэўніўся, што гэта не так, што ў Менску ёсьць два варожыя лягеры, што мне нельга захаваць прамежнай пазыцыі, а трэба пераходзіць або на бок аднаго лягера, або іншага.

Павінен сказаць, што пазыцыя беларускай інтэлігенцыі не здавалася мне моцнай, 12

прынамсі, гэтай сілы не было бачна. Рабочыя клас, партыя, дзяржаўны апарат, гаспадарка краіны і г.д. далёка стаялі ад тых пытаньняў і задач, якія цікавілі кіраунічную группу інтэлігенцыі. Тая цікавілася пытаньнямі нацыянальна-культурнага будаўніцтва. І тут яна была, безумоўна, моцнай. У яе асіяродзьдзі на пастах культурнага фронту былі ня толькі беспартыйныя, але і партыцы, такія як, напрыклад, Ігнатоўскі, Жылуновіч і г.д. Група, якая канцэнтравалася вакол Купалы, была згуртаваная ў нацыянальна-культурным сэнсе. У ёй сабраліся аднадумцы. Гэта я убачыў адразу пасъля прыезду ў Менск. Але тады я ня бачыў і не ацаніў яе ўпыву.

Ці мог я ў той час называць гэтую группу контррэвалюцыйнай? Прызнаюся, падобная характеристыстика мне тады ніяк не магла прыйсці ў галаву. Як я мог называць контррэвалюцыйнерамі Янку Купалу, камуніста Ігнатоўскага, наркама адукацыі Якуба Коласа, наркама земляробства Прышчэпава, прызнаных пралетарскіх пісьменнікаў М.Чарота і Жылуновіча і г.д.

Ці былі ў мяне хістаныні ў тым сэнсе, каб зрабіць выбар паміж варожымі двумя лягерамі, якія рэпэрэзантаваліся «Савецкай Беларусью» і «Зvezдой». Амаль не было. Я бачыў, што, напрыклад, А.І.Крыніцкі зусім ня быў tym, кім яго лічылі сярод нагаданай беларускай інтэлігенційнай групы і дзе на яго па ўсякому лаялі. Я бачыў, наадварот, што ён шчыра і сурье́зна працуе і думае над праблемамі беларускага культурнага будаўніцтва, што яго не разумеюць і простираячы разумець. Я бачыў, што пытаньне было абы барацьбе за ўзьдзеяньне. Ня бачыў я нічога адышнага і ў пазыцыі «Зvezды», але адно тое, што яна выдавалася на расейскай мове, ставіла яе пад удар беларускай нацыяналістычнай інтэлігенцыі. Да восені 1926 г. я зыніжтоўшы першапачат-

ковую дэзарыентацыю і поўнасцю стаў на пункт гледжаньня беларускай інтэлігэнцкай групы. Інакш і быць не магло: маё нацыяналістычна «нутро», мае нацыянальныя настроі і накіравана сць, натуральна, штурхалі мяне ў нацыянальны лягер. У гэтым і праявілася мая контррэвалюцыйная сутнасць. Я ня мог і ня ў сілах быў адмовіцца ад салідарнасці з тымі, якія духоўна былі блізкі мне, якія былі прызнанымі кіраўнікамі нацыянально-культурнага беларускага руху, як напрыклад, Янка Купала й Якуб Колас. З гэтага моманту, г.зн. з канца 1926 г. пасъля акадэмічнай канфэрэнцыі, не было ужо і мінулага недаверу да мяне, хаця, усё-такі ў «святая святых» групы, якую узнічаліў Я. Купала-Лёсік, мяне не дапускалі, г.зн. за раўнага, старэшага не лічылі. Але я гэтага не дабіваўся.

Калі я гляджу назад і асэнсоўваю, што дзейнасць той групы беларускай інтэлігэнцыі, да якой я належыў, была па сутнасці контррэвалюцыйной, нягледзячы што да яе належылі сябры партыі, цімагу я абасабліваць сябе ад яе ў адмаўляцца ад той адказнасці, якая на яе падае? Ні ў якім разе. Я не магу адмаўляцца ад сваёй правіны і ў нечым сгладжваць яе. Наадварот, я абавязаны з усёй пасълядоўнасцю заклейміць свае паводзіны, не апраўдаўваць, што «іншыя таксама так рабілі», што ў мяне не было іншага прыкладу, што так абе'ктыўна склаліся абставіны ў Менску, у якіх я й апнуўся. Ня магу я апраўдаўваць свае паводзіны і тым, што я не разабраўся ў гэтых абставінах, якія склаліся да мяне і безъ мяне.

Адно толькі тое, што я ня выракся сваіх нацыянальных установак і настроіў, ужо штурхала мяне на контррэвалюцыйны шлях. Бо я не сустрэў пратэстам некарысны для справы сацыялістычнага будаўніцтва прын-

цып адзінства і ўзаемнай падтрымкі нацыянальна настроеных беларусаў. Я не падпарадковаў адразу і безумоўна нацыянальны пачатак і інтарэсы нацыянальна-культурнага будаўніцтва — пачатку клясавому, інтарэсам узмацнення дыктатуры пралетарыяту. У сваіх паводзінах я, безумоўна, не падпарадкоўваўся дырэктыўам партыі і ейнаму разуменню кіраўніцтва нацыянальнай палітыкай. Крытыкаў іх і шукаў сваі рашэннія, выдумляючы свае папраўкі да іх, чым съядома шкодзіў справе сацыялістычнага будаўніцтва беларускай культуры. У прыватнасці, я не магу скідваць з сябе адказнасці за акадэмічную канфэрэнцыю, якую я актыўна абараняў і праводзіў. Я цалком прызнаю яе контррэвалюцыйныя характар, які выявіўся ў дэкарацыі залі, у адсутнасці партрэта Леніна, хаяц асабіста я гэтае і не рабіў. Я павінен падзяліць адказнасць за той пад'ем і кансалідацыю нацыяналь-дэмакратычных настроіў, якія праяўляўся падчас акадэмічнай канфэрэнцыі. Я не магу сказаць, каб я быў поўным і дакладным паўторам іншых таварышаў з той групай інтэлігэнцыі, да якой я належыў, каб я быў у курсе іх поглядаў, перакананняў і падзяляў іх. Не, у мяне былі свае погляды, ва многім адрознія на падзеі, але і ў агульным, і ў галоўным г.зн. у пытаннях культурнага будаўніцтва, я быў з гэтай групай салідарны, бо быў зараджаны нацыяналізмам, несумяшчальным з дыктатурай рабочага кляса. Ліквідацыя гэтай контррэвалюцыйнай сутнасці майго я — мой абавязак перад Савецкай уладай. Я многага ўжо збавіўся і павінен збавіцца да канца. Як я разумеў развязвіццё беларускай культуры, і як пагэтаму я ўяляў сабе будучас Беларусі?

(Заканчэнне ў наступным нумары)

Палітычны партрэт Зыміцера Жылуновіча

Мікалай Сташкевіч

Юры Смірноў

25 сакаваіка

Зыміцер Жылуновіч, Шшка Гартны, сябра Зымятрок. У гэтым годзе спаўніеца 105 гадоў з часу ягонага нараджэння. Маштабнасць яго асобы — палітыка, мысліцеля, мастака, чалавека — драму яго жыцця можна паразаўнаць з маштабнасцю і драматычнасцю працэсаў, якія прыйшлі праз сэрца і розум гэтага аднаго з самых адданых барцоў за новую Беларусь. На жаль, мы толькі нядаўна началі асэнсоўваць велічнасць ягонай асобы. Дзякуючы даследаванням Мікалая Сташкевіча й Юрыя Смірнова, якія працавалі ў архівах КДБ, мы толькі зараз можам даведацца аб той вялізарнай трагедыі, якая здарылася з Ц. Гартыным. Прапануем чытачам урывак з гісторычнага нарысу «Драма жыцця»

Да 1924 г. мы не сустракаем дакумэнтаў, якія-бмелі крытычныя заўвагі якія-б датычліся дзеянніцы Зыміцера Жылуновіча, а тым болей негатыўную ацэнку ягонай дзеянніцы. Паколькі ён знаходзіўся за мяжой падчас чысткі ў партыі, пытанье пра ягону «ідэйную выдержаносьць» разглядалася пасля ягонага павароту ў БССР.

Неабходна адзначыць, што 26 верасня 1922 г. Кантрольная Камісія КП(б)Б зацвердзіла Жылуновічу партстаж з кастрычніка 1918 г. Затым на пасяджэннях ЦК КП(б)Б ад 8 студзеня і 14 лютага 1924 г. разглядалі справу аб «банкеце, зладжаным ў ягоны гонар як паэта Беларусі сябрамі партыйцамі» і вынеслы пастанову: вымову «за неправильность формы чествования банкета». 4 ліпеня 1924 г. Кантрольная Камісія выключыла З.Жылуновіча на адзін год з партыі за адарванасць ад мас і «абывацельскую псыхалёту». Абывацельскую псыхалёгію ўгледзелі ў тым, што З.Жылуновіч прыняў удзел у паховінах швагра, а таксама ў тым, што ён «прилично одевался». З. Жылуновіч падаў апэляцыю і 21 ліпеня 1924 г. ЦК КП(б)Б скараціла выключэнне на 6 месяцаў. Пасля паўторнай апэляцыі ў ЦКК РКП(б) Цэнтральная Кантрольная Камісія КП(б)Б ад 27 верасня 1924 г. адклікала сваю ранейшую пастанову і З. Жылуновіч «восстановили членом партii», але зрабілі строгую вымову з папярэджаннем за нявытраманасць.

З.Жылуновіч быў адным з тых беларускіх інтэлігентаў-партыйцаў, якія імкнуліся ўдзельнічаць у розных сферах духоўнага жыцця. Зусім зразумела, што З. Жылуновіч

адчываў мажлівасці сказаць сваё слова, выявіць свой уплыў на тых ці іншыя працэсы сацыяльнага і нацыянальнага адраджэння ў Беларусі.

Як асаба, ён стаяў ля вытокаў беларускага рэвалюцыйна-дэмакратычнага руху і як адзін з заснавальнікаў БССР выяўляў вялікую зацікаўленасць у кірунку развіцця грамадzkіх навук. Гэтак падчас сваёй працы ў парткаме ЦК КПББ ў 1924 г. ён прадбачыў хвалю дагматызацыі і вульгарызацыі грамадзанства, таму стараўся паставіцца супроты надыходзячым няшчасціям. Дзякуючы ягонай ініцыятыве, быў распрацаваны плян, які прадугледжваў выданне шматлікіх дакументаў з гісторыі Беларусі, з яе грамадzkіх рухаў, культурна-гістарычных традыцый і каштоўнасцей. Ён непасрэдна прымаў удзел ў ажыццяўленні распрацаванага пляну. Паралельна ў кароткім часе на стронках «Савецкай Беларусі» і ў часопісе «Полімя» зьявіліся артыкулы, гістарычная проблематыка загаварыла поўным голасам. Такім парадкам была звязаная ўвага грамадзтва на грамадзанаўчыя навукі рэспублікі. Неабходна адзначыць, што навуковая, даследчая вартасць гэтых публікацый была неаднолькавай. Побач з больш удалымі спосабамі навуковага асэнсавання падзеяў мінуўшчыны, трапляліся публікацыі схематычна-вульгарызатарскія па свайму характару, падтасаваныя пад смак і погляды апаратных чыноўнікаў.

З.Жылуновіч на гэтым стракатым фоне, хадзя і на быў прафесыйным гісторыкам, але да гэтага часу стаў вядомым, дзякуючы шэрагу арыгінальных гісторыка-публістычных артыкуулаў. Яго цанілі за артыкулы аб проблемах вызваленчага змагання ў беларускім рэгіёне, за ўмацаванне савецкай улады ў Беларусі і утва-

рэнне БССР, за артыкулы ў якіх насьвятаўляліся розныя спектры развіцця культуры і яе ролі ў жыцці народу, за нарысы аб заслугах беларускай інтэлігенцыі ў нацыянальна-вызваленчай, рэвалюцыйнай барацьбе мінлага стагодзьдзя і далучэнні яе ў сучаснасці. Тады-ж узынкі даволі вострыя дыскусыі адносна вытокаў бальшавізму ў Беларусі і сфармаваныя КПБ. З. Жылуновіч у сваіх публікацыях падзяляў канцепцыю двухкарэннага паходжання КПБ, з аднаго боку ад РСДРП і Бунда, з другога— ад БСГ і Бунда. Адзначым, што у пазнейшым часе, гэтая пазыцыя разам з іншымі столь-жа сур'ёзнымі правінамі была пастаўлена яму ў віну.

Пажадана, аналізуучы спадчыну З.Жылуновіча, не забываць, асаблівасць таго пэрыяду, на якім ён жыў і пісаў. Перад намі стаць хутчай за ўсё публістык, які зязысаўся з вельмі цяжкую праблему даследчыка і гэта толькі таму, бо абставіны і час патрабавалі гэтага. Не выключальны ён быў то, што асабістая перажыўваны ўздзеянічала на ягоныя пары ў даследчанніх праблем. Шмат чаго праpusціць ён праз сваё сэрца. Німала выцерпей ён прыкрасыць. Неадндычны мучылі яго сумненны. Хістася ён, а часам, рабіў памылкі. Аднак у гаłoўных, прынцыповых пытаннях, ён прытрымліваўся дэмакратычных поглядаў. Будзе слушным, калі скажам, што З. Жылуновіч не інтарацуе марксісткі пастуляты, але ён імкнуўся іх спадчыцу з той сис্মэтамагульнадэмакратычных вартасцяў, каторыя былі для яго прыроджанай якасцю. Таксама справаліва і тое, што ён як і іншыя грамадзка-палітычныя дзеячы той пары не пазбезпеніў упływu ў шэрагу вульгарна-сацыяльных скэм, далекіх ад навуковай систэмы пагляду. Тому на изліні, што ў ягоніх артыкуалах на гістарычную тематику сустракаюцца часамі штампы і стэрэатыпы вылучна суб'ектумныя, перабольшваныя, ідэалізація. Разам з гэтым своеасаблівые гістарычныя нарысы З. Жылуновіча адрозніваюцца публістычнасцю, палемічнай вастрынёй. Яны напісаны з вялікай пачуцьцёвасцю, як толькі можа пісаць змагар за сацыяльнае вызваленне беларускага народу, як асаба якой неабыкава лёс народу, які шыраў буй адданы ідеі гуманізму і дэмакраціі. Ягонія заслугі ў галіне навукі былі аценнены грамадзкасцю рэспублікі. У 1928 г. яго абраўся акадэмікам АН БССР.

Энцыклапедычнасць ведаў, ягоны палітычны вопыт, дасьледчая цікавасць, пісьменьніцкі талент, здольнасці арганізатара культурнага будаўніцтва пры тагачасным недахопе адукаваных партыйцаў, гэта паўплывала на частыя перамены працы і павышэнны ў партыйна-дзяржаўнай структуры.

У ліпені 1924 г. на просьбу самога З. Жылуновіча ЦК КП(б)Б яго вызвалілі ад працы ў Істпарце. ЦК КП(б)Б. 26 снежня 1925 г. зацвердзіла 3.Жылуновіча сябрам прэзыдыюма Інбелкульта і навуковым сакратаром камісіі па дасьледванью рэвлюционнага руху ў Беларусі. Інбелкульт як ведама, стаўся калыскай Акадэміі Навук, Ён пусціў парасткі дрэва беларускай культуры.

Як пісьменнік Цішка Гартны, зь вялікай павагай адносіўся да кніжнае справы, разумеў значнэ яе ў рэспубліцы і дзеялігтага ўкладаў свой талент і энэргію, каб паспяхова працавала выдавецтва ў беларускай рэспубліцы. Ён да 2 чэрвеня 1928г. знаходзіўся ў кіраўніцтве беларускага Дзяржаўнага выдавецтва. Адна з заслугаў З.Жылуновіча, што беларуская кніжка стала масавай і даступнай кожнаму чытачу.

Прадметам яго клопатаў была моладзь. Усё, што нараджалася ѹ зрастала на ніве культуры, ён імкнуўся перадусім зрабіць яе здабыткам хлопчыкаў і дзяўчынек, асабліва для тых, хто паходзіў з рабоча-сялянскіх сем'яў. Ён, несумніўна, меў арганізацыйна-педагагічныя здольнасці ѹ іх заўажылі. У 1928 г. на просьбу наркам проса рэспублікі З. Жылуновіч пераходзіць на працу ў систэму наркамата і ЦК КП(б)Б зацвердзіў яго заступнікам народнага камісара асьветы, (ЦПА КПБ, Ф.4., ап. 3, сп. 29л л. 810)

Аднак нельга сказаць, каб жыцьцё народнага паэта, акадэміка, выдатнага палі-

тычнага і грамадзкага дзеяча было бясхмарным. Менавіта па сваёй шчырасці ѹ адданасці справе, асабліва за спрыяльнне нацыянальнаму адраджэнню, ён больш ад іншых пападаў пад крытыку з боку яўных і скаваных зласліўцаў, партыйных дагматыкаў і кар্যерыстаў. Да таго-ж палітычныя і дзяялягічныя абставіны ў якіх праводзілася беларусызацыя, былі спалучаныя ня толькі з цяжкасцямі аўектыўнага парадку, але недахопам кадраў, вастрынёй змагання розных груповак як у сярэдзіне саюзной Кампартыі Беларусі, так і навонікі яе.

У сярэдзіне 20-х гадоў, спачатку спаквала, затым больш інтэнсывна стаў выяўляцца і дыктаўка цэнтрам сталінскі падыход да пытанняў нацыянальна-культурнага будаўніцтва, уласцівыя яму недавер і скрайняя падазорнасць у адносінах да ўсяго, што магло паспрыяць росту нацыянальнай самасвядомасці. Імпульсы недаверу і дыктаўку, каторыя выходзілі з сталінскага кола, адчуваліся і ў Беларусі. Шмат хто з партыйных функцыянероў успрыняў іх як дырэктывы Цэнтру, якія былі «прызывам к бдительности и борьбе». Адным зь першых усплескаў рэакцыі ў Менску быў сход актыву менскай гарадзкой партыйнай арганізацыі, які адбыўся ў верасні 1925 г. З дакладам на ім выступіў сакратар ЦК КП(б)Б А. Крыніцкі. У ягоным дакладзе і рэзалюцыі, якую падрыхтавалі загадзя, празьвінелі пагромныя ноткі, штучна мусіраваўся тэзіс аб існаваныні нацыяналістычных тэндэнцыяў у партыі. Магчыма, што ўпершыню тут была зробленая спроба прадставіць проблему так званага нацыянал-дэмакратызму і вытокі небясьпекі ад яго партыі. Улічваючы такую небясьпеку, вынеслы пастанову прысыпешыць падрыхтоўку кадраў маладой савецкай інтэлігенцыі, а таксама перакоўку старой інтэліген-

цы і кірунку ідэялягічнай дагматыкі, што пачала складацца. Характэрна, што інтэлігэнцыя падзялялася на тых, хто цвёрда стаяў на пазыцыях рабочага кляса (у Кампарты, камсамоле); тых, хто на паўпуці набліжаўся да партыі; і тых, хто супрацоўнічаў з савецакай уладай, але не пазбавіўся дробнабуржуазных звычак (ЦПА КПБ ф. 4, ап. 1, сп. 15, лл. 19-32). Такі падзел быў умоўна-прыблізны і, галоўнае, што ў ім адлюстроўваецца не рэчаіснасць, але ўмоўлены працэс партыйнай дагматыкі.

Згушчэнне атмасфэры недаверу да носьбітаў нацыянальна-дэмакратычных паглядаў і тэндэнцыяў ўсё мацней націскала на З. Жылуновіча. Дзеячы, падобны яму, рабіліся небясьцечнымі для апаратных ідэялягаў. Сыгналам пачатку франтавой атакі супроць дэмакратычнай інтэлігэнцыі стаў каstryчніцкі пленум ЦК КП(б)Б 1925 г. Адзначыўшы памылковасць тлумачэння і скажэнні нацыянальнай палітыкі з боку яўрыйскай і польскай інтэлігэнцыі, а таксама дробнабуржуазных элемэнтаў, пленум падкрэсліў неабходнасць змагання з любымі прайяўленнямі нацыяналізму, які інтэрпретаваўся агульна і бяздоказна.

Як бачым, ідэялягічнае становішча ўжо зь сярэдзіны 20-х гадоў ускладнілася. Праўда, што ў КП(б) дзейнічалі розныя грамадзкія групоўкі, зачастую з супрацьлеглымі імкненнямі. Нават паміж тых, хто прытыроўваўся лініі камуністычнай партыі, асабліва ў пытаннях нацыянальнай проблематыкі, часам наступалі разъежнасці. Па-рознаму разумеўся сэнс і значэнне ідэі беларусызацыі, асабліва па гарманізацыі міжнацыянальных адносін і стварэнні ўмоваў разывіццю моваў і культуры нацыянальных меншасцей. Частка працаўнікоў, у тым ліку і камуністаў, не адмежавалася ад ідэялёгіі і палітыкі

«ваеннага камунізму», ад надзеі перамогі пралетарскай рэвалюцыі ў суսветным маштабе. Прынцып інтэрнацыяналізму прызначаўся імі толькі фармальна-тэарэтычна, бо ў практицы ён трактаваўся прымітыўна-палітызавана. Назіралася схільнасць ўсё нацыянальнае браць пад нагляд, адносіца зі недаверам і сачыцца. Причым часта здараўлася, што «ухіл да нацыяналізму» бачылі там, дзе былі засікаўленасць мінулымі стагодзьдзімі або клопаты аб разывіцці нацыянальнай культуры і мовы, або захаваныя нацыянальныя традыцыі і гісторычныя помнікі.

Вульгарна-ніглістичны падыход да праяваў нацыянальных, зразумела, ня меў нічога агульнага з праўдзівай нацыянальнай палітыкай. Дэмакратычна думаючыя людзі, нацыянальнае ядро старой і новай беларускай інтэлігэнцыі, улучаючы выдатных дзяржаўных і партыйных дзеячоў рэспублікі (З. Жылуновіч, А. Чарвякоў, В.Ігнатоўскі, А. Баліцкі ды іншыя) не падзялялі гэтых поглядаў, яны супрацьставіліся ім. З.Жылуновіч у сваіх працах і выступленнях стараўся пераканаць, што інтэрнацыянальнае немагчыма без нацыянальнага, бо ў сваёй глыбока народнай аснове нацыянальнае поўнасцю супадае з ідэялётгіяй адзінства і братэрства людзей усіх нацыяў. Зразумела, што бяды, а тым больш якой-колечы грамадзкай небясьцекі ў тым не было, але яе знаходзілі і на свой лад раздувалі найбольш ярыя адэпты нарадзіўшагася сталінізму. Менавіта яны ўсё больш агрэсіўна ўводзілі ў практику ідэялягічнай барацьбы ўстаноўкі і прынцыпы, якія фактычна перакрэсьлівалі гуманістычную вартасці дэмакраты і нацыянальнага адраджэння.

(Працяг - у наступным нумары)

ЗГУКІ БАЦЬКАЎЧЫНЫ

Напярэдадні 25 Сакавіка

Анатоль Старадарожскі

Рэспубліку Беларусь прызналі 72 краіны свету. Німеччына, Чэха-Славакія, Латвія, Летува, Фінляндія, Турцыя і Украіна падпісалі дакументы аб аднаўленын прызнаннія Беларусі як незалежнай дзяржавы.

Вечарына, прысьвеченая 74 гадавіне 1-га Усебеларускага Кангрэса адбылася ў тэатры Янкі Купалы. Аб tym, як адбываўся Кангрэс, які лёс стаўся зъ яго ўдзельнікамі, расказвалі Віталь Скалабан і Зянон Пазняк.

23 лютага на пленэрамогі адбыўся мітынг, на якім была прынята пастанова аб зборы подпісаў у справе рэфэрэндуму. Неабходна сабраць 350 тысячы подпісаў. Кожны дзень на плошчы Скарэны можно бачыць людзей, якія растлумачваюць менчукам, чаму ўзіні-кля неабходнасць правядзення рэфэрэндуму, і як трэба адказаць на пытанні:

18

«Ці лічыце Вы неабходным пра вядзенне ўвесень 1992 году выбараў у вярхоны ворган дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь на падставе Закона аб выбарах народных дэпутатаў Беларусі, праект якога ўнесены апазыцыйнай БНФ у Вярхоны Саветы, і у суязі з гэтым датрміновы распуск цяперашняга Вярхоуга Савета?»

2 лютага у Беларусі створаны блёк «Новая Беларусь». Ягона мэта—аб'яднаць усе дэмакратычныя партыі і групіроўкі ў Беларусі. У блёк ўвайшлі прадстаўнікі 17 палітычных партый, рухаў і клубаў, прафсаюзаў і грамадzkіх арганізацый рэспублікі: Беларуская сацыял-дэмакратычная Грамада, Сялянская партыя, Нацыянальна-дэмакратычная партыя, Хрысціянская-дэмакратычная злучнасць, Фэдэрэцыя прафсаюзаў, Свабодны прафсаюз, Саюз прадпрымальнікаў, Прафсаюз працаўнікоў аўтасельгасмашинабудавання, Прафсаюз працаўнікоў радыяэлектроннай прамысловасці, Беларускі сацыяльна-экалагічны Саюз Чарнобыльцаў, Зтургаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына», гісторыка-культурны клуб «Спадчына» й іншыя арганізацыі.

Блёк ставіць сваёй мэтай:

Стварэнне й умацаванне незалежнага, нейтральнага, дэмакратычнага, заможнага жыцця беларускай дзяржавы. Фарміраванне сучаснай эканамічнай сістэмы на аснове розных форм уласнасці. Сацыяльную абарону насельніцтва. Мінімалізацыю выніку чарнобыльскай катастроfy. Адраджэнне духоўнай культуры ўсіх этнічных груп насельніцтва Беларусі.

Створана Беларуская асацыяція ахвяр палітычных рэпрэсій. Яго Прэзыдэнтам выбраны вядомы беларускі вучоны Юры Штыхахаў. У сваёй прадмове на Устаноўчым зьездзе ён адзначыў: «Паводле папярэдніх няпоўных дадзеных, якія ўжо праходзілі ў друку, у Беларусі было рэпрэсирована каля 2 мільёнаў чалавек... Аднаўленне прауды жыцця, прауды гісторыі, займае адно з важных месцаў сярод вечных маральных каштоўнасцей чалавечства. Мы маем маральнае права гаварыць пра трагедыю, злачынствы, якія былі учыненыя бальшавікамі ў адносінах да беларускай нацыі».

100-годзьдзе з часу нараджэння Адама Станкевіча адзначалася ў Менску ў касьцёле Святой Тройцы. Пра жыццё і дзейнасць беларускага сьвятара, лідэра Беларускай хрысьціян-дэмакратычнай злучнасці, літаратара Адама Станкевіча расказала сабраўшымся на гэтае съвята ксёндз Міхail, гісторык Анатоль Сідарэвіч, літаратауразнаўца Алесь Бляцкі.

Выйшаў у съвет новы часопіс драматургіі і тэатральнага мастацтва «Тэатральная Беларусь». Яго рэдактар — вядомы беларускі маставазнаўца Анатоль Сабалеўскі.

У Менску створаны міжнародны вышэйшы коледж па радыёканале імя А. Сахарава. Яго рэкторам назначаны Аляксандр Люцко.

Вурокі патрыятызму неўзабаве адбывацуцца ў школах і прафэсыйна-тэхнічных вучылішчах Беларусі. Вучні, будучыя абаронцы Бацькаўшчыны, даведаўшыца аб славе беларускай вайсковай гісторыі, аб мужніх змагарах за Беларусь. Арганізатор вурокаў — Беларуское згуртаванне вайскоўцаў (БЗВ) — лічыць, што выхаванні зь

дзяцінства у нашых дзяцях пачуцця нацыянальнага патрыятызму дапаможа стварыць нацыянальнае беларускае войска.

Спौнілася 70 гадоў з часу стварэння Інстытута Беларускай культуры. Сённяня цяжка нават уяўіць, сколькі зроблена Інбелкультам за кароткі пэрыяд дзеянасці. Толькі ў галіне мовазнаўства была распрацаваная беларуская навуковая тэрміналёгія, выдадзеныя «Беларуска-расейскі слоўнік» М. Байкова, «Працы Акадэмічнай канфэрэнцыі па рэформе беларускага прапису і азбуکі», «Спраба лінгвістычнай геаграфіі Беларусі» П. Бузука і шмат іншых неабходных выданняў.

Скарынаўскі цэнтр, якім кіруе вядомы беларускі вучоны Адам Мальдзіс, урачыста адзначыў юбілей Інбелкультта на сваім пасяджэнні.

Нацыянальны Беларускі навуковакасьветніцкі цэнтр імя Скарыны, фонд славянскага пісьменства і славянскіх культур, Згуртаваньне беларусаў съвету «Бацькаўшчына» і арганізацыйна-метадычны цэнтр Міністэрства інфармаціі Беларусі з'яўляюцца да суйачыннікаў, якія жывуць за межамі: Бацькаўшчыны. У звароце гаворыцца, што ў Рэспубліцы Беларусь вядзеца работа над 130-томнай гісторыка-дакументальнай хронікай «Памяць», у якой мяркуеца адлюстраваць лёс усіх рэгіёнаў нашай Бацькаўшчыны ад глыбокай старажытнасці да сёнянняшніх дзён. Копіі гістарычных дакумэнтаў пра Беларусь, навуковую і мэмуарную літаратуру, публікацыі ўсіх часоў з эмігранцкай прэсы, фоталітографіі матэрыялы, успаміны аб жыцці на Радзіме і за яе межамі, арганізатары просяць высылальнік на адрес: 220617, Рэспубліка Беларусь, Менск, ГСП, праспект Машэрава, 11, «Памяць».

25 лютага ў Менск прыехалі мітрапаліт Мікалай, Мікалай Ганько, старшыня Згуртаваныя Беларусаў Канады, Васіль Русак, сябра кансысторы БАПЦ. 26 лютага адбылася сустрэча мітрапаліту Філарэту і Мікалаю. 27 лютага мітрапаліт Мікалай наведаў Марілёу і Слаўгарад, дзе спаткаўся з архіяпіскапам Максімам. 29 лютага Уладыкіні Мікалаем была адслужана паніхіда ў Хатыні і Курапатах. 1 сакавіка мітрапаліт Мікалай адслужыў па-беларуску св. Літургію ў эпархіяльнай царкве мітрапаліта Філарэту, а вечарам малебен ў Петрапалаўскай царкве. 3 сакавіка Ўладыка Мікалай наведаў Полацак, дзе спаткаўся з япіскапам Дзімітрыем і наведаў жаночы Спаса-Еўфрасіннеўскі манастыр. 6 сакавіка адбыўся візит у мужчынскі манастыр у Жыровіцах. 7 сакавіка Ўладыка Мікалай разьвітаўся зь мітрапалітам Філарэтам. 8 сакавіка мітрапаліт Мікалай, М.Ганько, В.Русак адляцелі ў Польшчу, дзе спаткаліся з мітрапалітам Васілём і архіяпіскапам Савам.

У Менску, у Дзяржаўным мастацкім музеі зь вялікім посыпкам праходзіць выстаўка мастацкі Галіна Русак. Больш за некалькі тысяч наведвальнікаў пабывалі на гэтай незвычайнай для Беларусі выстаўцы.

11 сакавіка пачалася чарговая сесія Вярхоўнага Савету Беларусі. У парадку сесіі болей як 50 пытанняў. Адно з асноўных— рэарганізацыя Вярхоўнага Савета Беларусі.

14 лютага пры ініцыятыве Беларускага згуртаваныя вайскоўцаў створаны Антыкрызысны камітэт, у які ўваішлі 29 палітычных партыйяў і рухаў, грамадзкіх арганізацый, дзяржаўных ворганаў, кіраўнікі парламэнту і ўраду. Абарона суверэнітэта Беларусі і тая пагроза, якая

20

можа ўзьнікнуць для гэтага суверэнітэту па прычыне непрадказальных працэсаў, што адбываюцца на тэрыторыі былога ССР— вось мэта стварэння Антыкрызыснага камітэту. На сходзе выбрана выканавчая рада, у склад якой уваішлі прадстаўнікі міністэрстваў, унутраных справаў, інфармацыі, замежных справаў, Камітэту дзяржбяспекі, БНФ, свабодных прафсаюзаў, БЗВ. Старшыней рады абраны В.Кебіч.

15 сакавіка, у Менску, на плошчы Незалежнасці сабраўся шматлюдны мітынг, арганізаваны Менскім гарадзкім саветам руху за дэмакратию, сацыяльны прагрэс і справядлівасць, вядомы сваёй камуністычнай накіраванасцю. Падставай для яго сталі ўгодкі з дня правядзення рэфэрэндуму, арганізаванага кіраўніцтвам былога Саюза ССР ужо няма, але людзі упарты неслі з сабой ягоную камуністычную аtryбутику: чырвоная сцягі, партрэты Леніна. Выступленні, які прагучалі на мітынгу, былі прасягнуты ідэяй служэння справе вялікага Каstryчніка і адданасцю да былога Савецкага Саюза.

Напярэдадні 25 Сакавіка беларусская прэса зъмісьціла зварот: «Грамадзяне! Віншаем вас са слáуна датую 25 Сакавіка! Заклікаем ўсіх, хто може, вывесіць у гэты дзень бел-чырвона-белыя сцягі на дамах, балконах, лёджах, на будынках прадпрыемстваў і установаў! Няхай наш сцяг пасъведчыць: мы памятаем пра Акт 25 Сакавіка 1918 году, мы помнім аб змагарах за незалежнасці і дэмакратыю!» Наш бел-чырвона-былы сцяг, годна лунаў 25 Сакавіка 1992 года над некаторымі будынкамі, хатамі, плошчамі Бацькаўшчыны.

Так што жыве Беларусь!

НАША ГАЎРЫЯ

Не адзін Гаўрыла ў Полацку

Уладзімір Содаль

Гэтую прымаўку, ведае ўся Беларусь. Яна надзвычай даўняя. Мабыць, сягае з таго часу, калі Полацак быў сталіцай першай Беларускай дзяржавы, асяродкам разьвітай культуры, славіўся шматлікімі ў съвеце імёнамі, асьвежанымі навукай людзьмі. Кожны зь іх у тых часы лічыў за гонар называць сябе палаачанінам. Згадайма найперш нашу старажытную асьветніцу і кніжніцу Еўфрасінню. Яна першая ўвайшла ў нашу гісторыю зь імем Полацкай. Славуты Францішак Скарына, наш першадрукар, слынны доктар у лекарскіх навуках, таксама неад-

нойчы ў сваёй Бібліі падкрэсліваў, што падходзіць не адкуль-небудзь, а з слauнага горада Полацка. Прозывіща Полацкі прыжылося й яшчэ за адным слынным палаачанінам—вядомым асьветнікам Пятроўскім Сітнякевічам. Назоў Сымон Полацкі стаў яго другім прозвышчам. Зь ім ён ўвайшоў у айчынную гісторыю. А яшчэ былі слаўны князі Ўсяслаў Полацкі, Уладзімір Полацкі, Андрэй Полацкі! Памяць пра тое, што Полацак калісь быў сталіцай першай беларускай дзяржавы, асяродкам асьветы, багатым асьвежанымі навукай людзьмі, ніколі ў народзе не забывалася. У 1888-1889 гадах псеўданім Гаўрыла Полацкі падпісваў свае публікацыі супрацоўнік «Віленскага вестніка» Войслаў Савіч—Заблоцкі, які ў той час быў рэдактарам замежных навін.

Ведаў пра славу Полацка і Францыцішак Багушэвіч. У сваёй слыннай прадмове да «Dudki Bialaruskay», вызначаючы межы Беларусі, ён не забываўся згадаць Полацак.

Упадабала асобу Гаўрылу з Полацка як постапца неардынарную і наша паэтика Цётка — Алéйза Пашкевіч, хоць родам яна была зь Лідчыны. Шматлікія свае вершы яна падпісвала менавіта гэтым псеўданімам. Пад ім яна выдала ў 1906 годзе зборнічак вершаў «Скрыпка Беларуская». На ім імя аўтара так і значыцца — «Гаўрыла зь Полацка».

На колішнюю славу Полаччыны ўзіраліся і браты Луцкевічы: Іван і Антон. Адраджаючы беларускую культуру на пачатку стагодзьдзя, яны найперш патурбоваліся, каб у старажытную беларускую сталіцу вярнуць беларускае друкаванае слова. Менавіта ў Полацку яны заснавалі адну з першых беларускіх кнігарняў. І натхнілі на гэты клопат маладую паэтку Кастусю Буйлянку.

Духам Полаччыны быў асьвеченай яшчэ адзін вялікі кніжнік Браніслаў Эпімах — Шыпіла. Памяць пра колішнюю славу Полацка пакіравала ім на заснаваньне ў Пецярбургу беларускай выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца». Так што сапраўды не адзін Гаўрылы ў Полацку! Аўтар гэтай прымаўкі быў Прагорок і, пэўна-ж, таксама палачанін.

Полацкая зямля заўсёды была багатая на таленты, на патрыётаў. Яна і сёньня дае нам новых новых песьняроў, якімі ганарыща Беларусь, увесь съвет. То хай увесь съвет ведае і згаданую прымаўку «Не адзін Гаўрылы ў Полацку». Яна і пра таленавітасць нашага народу, і пра разнастайнасць і шматфарбнасць народных талентаў. Нездarma мусіць, за ўсёй нашай беларускай зямлёй замацавалася назва Белая Русь.

Белая — гэта значыць, съветная, асьвеченая навукай, незалежнасцю. І назва гэтая пайшла, між іншым, з Полаччыны, на якую, як съведца, шматлікія прыклады, лепшыя сыны нашага народу заўсёды глядзелі як на ўласблennе ідэі нацыянальнага згуртаванья беларусаў у адзінай дзяржаве. Старажытны Полацак, яго колішняя незалежнасць праз стагодзьдзі жывілі і жывяць дух беларускай нацыі. З Полаччыны вытокі нашае дзяржаўнасці, нашай навукі, нашай асьветы. Думаеца, Гаўрылы ў Полацку не перавядуцца. Полацкая грамада, трэба спадзявацца, дасыць Беларусі, съвету яшчэ не аднаго слаўнага дзеяча культуры, асьветы, навукі, якія з гонарам побач з сваім сапраўдным прозвішчам паставяць найменьне, утворанае ад назвы слаўнага месца, Полацка. Гістарычнае традыцыйнае павінна жыць, не перапыняцца.

На дымках: князь Уладзімір Полацкі, фрагмент з вокладкі кнігі Цёткі, Сімон Полацкі. Фота з архіва У.Содаля.

Да пытаньня этнічнай прыналежнасьці

старажытных ліцьвіноў

Паўла Урбан

Чарговай важнай крыніцай для зразумення нацыянальнага характару Вялікага княства Літоўскага зьяўляюца «падарожныя запіскі»¹³ французская рыцара, а пазней і дыплямата Гільбэрта дэ Ланой. Ён наведаўся ў гэтае Княства два разы: узімку 1414 году ў якасці цікаўнага рыцара-авантурніка й у 1421 годзе ў якасці дыплямата караля Англіі Генрыха Ланкастра. Зъявіўся ён на ўсходзе ў 1413 годзе дзеля таго, як пісаў дэ Ланой, каб на баку Тэўтонскага ордэну крыжакоў узяць удзел у змаганні супраць «ніверніх» і сарацынаў». Гэтыя ягоныя акрэсленыні могуць добра сведчыць пра тое, як пасыля перамогі 1410 г. ў Грунвальдской бітве на Захадзе распаўсюджвалася ніяновіць у дачыненіні да Польшчы і Вялікага княства Літоўскага. I Гільбэрт дэ Ланой браў удзел у гэтым «змаганні» ў жніўні 1413 году. А гэта ў экспэдыцыі крыжакоў, скіраванай у асноўным супраць Памараніі — тагачаснай саюзніцы Польшчы, ды што здарылася ўжо пасыля падпісання Торуньскага мірнага пагаднення.

Дарэчы, дэ Ланой з Прусіі выехаў у Лівонію таксама дзеля таго, каб і там далучыць да падобнага «змагання». Відавочна, супроць ВКЛ або супраць Ноўгарадзкай рэспублікі. Але там, у Лівоніі, таксама асуздзіл ягоны рыцарскі парыў, а таму дэ Ланой наважыўся наведаць Ноўгарад, Пскоў, а затым Вільню з Трокамі.

«Падарожныя запіскі» Гільбэрта дэ Ланой яшчэ цікавыя тым, што ён быў назіральным чалавекам. Апісваў ён тагачасную

Вільню і зьдзіўляўся, чаму яна безбаронная — без гарадzkіх муроў. Пахваліў новы замак у Троках. Занатаваў, што ён збудаваны на французкі ўзор, а таксама, што ў tym часе калі Тракаў быў вялікі звяръненец, «абгароджаны парк», у якім трымалася разнастайная дзікая і хатняя жывёла. Прыкметіў, што ў ВКЛ вельмі добра ставіліся да чужынцаў і шчодра апякаваліся імі.

Як выглядае, свае назіраны і ўражаны Гільбэрт дэ Ланой занатоўваў па дарозе і толькі пазней апрацаваў іх. Напрыклад, будучы праездам з Кёнігсбергу ў Лібаву (Ліепая) праз Жамойць, ён зьдзіўлена запісаў, чаму ўзъярэжжа Балтыйскага мора (ад вусця Нёману і далей на поўнач) называлася «Літоўскім берагам», нягледзячы на тое, што тут знаходзілася «Жамойцкая краіна»¹⁴. Дэ Ланой пашкадаваў Жамойць, бо мясціны, праз якія ён праезджаў, былі спапялённы і бязлюдныя.

З кантэксту «Падарожных запісак» Гільбэрта дэ Ланой вынікае, што мову жамойцаў ён таксама адрозніваў ад мовы ліцьвіноў. Праўда, і пра мову ліцьвіноў ён гаварыў агульна, коротка занатаваўшы, што ў Літве будуеца шмат цэркваў, тут налічаеца 12 япархіяў, і народ гэтай краіны «мае сваю ўласную мову».¹⁵ Крыху далей, паведамляючы пра тое, што ў Троках жылі татары, немцы, ліцьвіны, рускія і шмат яўрэяў, дэ Ланой дадаў, што «усе яны карыстаюцца адметнай мовай».¹⁶

Так што з паведамленняў таго французскага рыцара нельга зрабіць высновы, чым, напрыклад, магла адрознівацца мова

тых «ліцьвіноў» і «рускіх» з Трокай, якіх ён называў. Хоць, праўда, абяднаўшы ў адно цэлае каталіцкія і праваслаўныя япархіі ВКЛ, дэ Ланой, магчымы, абядноўваў моўна і народ, зь якім ён сустрэўся ў «каракалестве Літвы». Але вырашыць гэту проблему дапамагае кола людзей, зь якімі ён сустраўся і меў нагоду пагутарыць.

У Вільні Гільберт дэ Ланой вялікага князя Вітаўта не застаў. Аднак, маючи рэакмэндацыі, там ён сустракаўся зь дзявюмія сёстрамі жонкі Вітаўта і бачыўся зь імі, напэўна, у сямейным асяроддзі. Можна дапусціць, што прыймаўся ён і на нейкай урачыстасці, бо мужам адной з сёстраў — Ульяны — быў Віленскі ваявода Альберт Монвід. Іншая з гэтых сёстраў жонкі Вітаўта звалася Агрыпінай, і яна была жонкай князя Івана Альгімунтавіча Гальшанскага.

Гільберт дэ Ланой не застаў Вітаўта і ў Троках, а таму яму давялося паехаць у замак над Нёманам, дзе вялікі князь адпачываў і займаўся паляваннем. Французскі госьць апісаў таксама і гэты замак.¹⁷ У ім ён меў нагоду пазнаёміцца ня толькі з Вітаўтам, але і зь ягонай жонкай кнігініяй Ганнай і дачкой Соф'яй, што прыехала з Масквы пагасціць у бацькоў. Прысутнічала і ўнучка Ганна, якая была дачкай Соф'і і Маскоўскага вялікага князя Васіля I.

А цяпер падкажам у згодзе з аўтарам ведамай «Хронікі Быхаўца», што першая жонка Вітаўта кнігінія Ганна, якая памерла ў 1418 годзе, была дачкой Смаленскага князя Святаслава Іванавіча. Як вынікае, такім чынам, пры тых сутрэчах у Вільні і ў гэтым замку над Нёманам Гільберт дэ Ланой мог пачуць толькі славянскую або старабеларускую мову. Але, скажучы, будучы «ліцьвінам», а не «русынам», сам Вітаўт мог карыстацца летувіскай ці жамойцкай мовай. Пастррабуем адказаць і на гэтую заўвагу.

Паспрачаўшыся зь Ягайлам і ягоным братам Скіргайлам, князь Вітаўт Кейстутавіч другі раз уцёк у Прусію да крыжакоў на пачатку 1490 году. Там ён змушаны быў напісаць тлумачальную запіску і падаць прычыны гэтых сваіх уцёкаў і канфлікту з каралём Польшчы Ягайлам і ягоным намеснікам у ВКЛ вялікім князем Скіргайлам. Гісторык пішуць, што Вітаўт ведаў немецкую мову, але тая запіска магла быць напісаная пад ягоную лістоўку. Дык Вітаўт апісвае тыя крыўды, што гэта пад цікам Скіргайлы з «хрысьціянскай веры» ён перайшоў у «рускую веру», а Ягайла здрадным чынам спрычыніўся да съмерці ягонага бацькі князя Кейстута. Ягайла не вярнуў яму спадчынныя землі, што належалі Кейстуту, адмаўляўся і пацвердзіць прывілей на землі, дзе калісьці княжыў Вітаўту дзядзька Любарт ды які ён, Вітаўт, атрымаў ад самога Ягайлы. Тычылася гэта Луцкай і Ўладзімірскай земляў на Валыні. Мала таго, без дазволу Вітаўта кароль Ягайла арыштоўваў ягоных баяраў, кідаў у цямніцы і катаваў іх рознымі способамі. Адным словам, у той немецкі тэкст былі ўплещеныя гэткія беларускія тэрміны: «баяры», «ваявода», «цямніцы».¹⁸

Было і слова «jsen», але ў слоўніку старонемецкай мову аўтару не ўдалося адшукаць, што мог азначаць ужыты дзеяслоў «smitten». У сувязі з tym, што ў тэксце была гаворка і пра катаванніе Вітаўтавых баяраў вадою, дык слова гэтае магло азначаць стараславянскае ез ці яз — запруду, плеценую перагародку папярок ракі для затрымання і лоўлі рыбы. Да гэтых язаў у вадзе. і маглі прывязваць тых баяраў.

У дароўнай грамаце Вітаўта, датаванай 20 красавіка 1411 г., што давалася на просьбу Віленскага каталіцкага япіскапа Мікалая, тэкст на лацінскай мове¹⁹. Як адзін зъ съвед-

каў грамату падпісаў таксама Віленскі ваявода Альберт Монвід і падпісаў яе як раз як ваявода, а не *palatinus*. Апрача таго, у грамаце была ўжытая яшчэ гэткая тэрміналёгія: "Triginta pudis mellis", "duabus pullis alias stauru lukna mellis", "stacionis poludze appellato".

Бяспречна, ёсьць яшчэ больш падобных дароўных граматаў вялікага князя Вітаўта і ня толькі Вітаўта, але таксама звычайных ліцьвіноў, пра што, аднак, будзе асобная гаворка. А тут растлумачым, што 30 пудоў мёду, гэта было 30 пудоў мёду, «стаўное», а, праўдзівей, «устаноўное лукно» таксама было адзінкай вымярэння пераважна мёду або падатку, які павінны быў сплачваць бортнікі. Вымяраўся гэты падатак якраз пудамі або «устаўнымі» (акрэсленымі вагою) вёдрамі, вушваткамі ці бочкамі.²⁰ «Палюдзьдзе» (полюдье) — гэта таксама прыгожы стараславянскі тэрмін, што пазней будзе называцца «стацияй» і стане запазычаннем з лацінскай мовы праз польскую. Пра гэтае палюдзьдзе, якое збіралася князімі Кіеўскай Русі, пісаў бызантыйскі імп'ератар Константын Парфіяродны²¹, і яно першапачаткова азначала збор даніны з насељніцтва і васалу князя, а пазней — за бесъпячэнне прадуктамі харчаваньня і фурожам сывіты вялікага князя ды іншых вялікіх афіцыйных асобаў, калі яны наведваліся ў ту ці іншую мысыню сваёй дзяржавы.

Пячаткі вялікага князя Вітаўта з надпісамі на іх на славянскай мове не захаваліся. Але такімі пячаткамі карысталіся бацька Вітаўта князь Кейстут і вялікі князь Альгерд.²² Захавалася яшчэ пячатка Вітаўтава брата князя Жыгімonta, а гэта з выявай Пагоні і надпісам вакол яе: «Печать Князя Жигимонта». Гэтай пячаткай князь Жыгімонт замацоўваў сваю дароўную грамату для касыцёлу ў Геранонах, грамата

была датаваная 11 лістападам 1411 году.²³ У той грамаце князя Жыгімonta Кейстутавіча, таксама напісанай на лацінскай мове, аднолькава была ўжытая наступная тэрміналёгія: "pullam mellis, que vulgariter dicitur szesczipanthe pudlo", "unum lapidem cere vulgariter dicitur pud vosku", "pullam mellis quinque palmorum vulgariter dicitur panczipanthe pudlo".

«Пуд воску» зразумелы моўны выраз, а «пудля мёду», магло быць вытворным тэрмінам ад пуда, пудоўні ці пуньдзеля²⁴, бо лацінскі выраз "Pullam melellis" азначаў вымярэнне мёду на пуды: "duodecem pullas alias pudow mellis". Славянскімі метрычнымі адзінкамі быў таксама чатырохяднае лукно або бочка, пяціпяднае лукно або бочка і шасціпяднае лукно або бочка²⁵. Прыметнік пядны ўтварыўся ад назоўніка пядзя, што было старой мерай даўжыні.

У князя Кейстута Гедымінавіча быў яшчэ сын на імя Патрык ці Патрыкій. Ён княжыў у Гародні. Пра яго і расказаў гэткі эпізод у сваёй «Прускай хроніцы» Віганд з Марбургу. Вялікі маршалак Прускага тэўтонскага ордэну Генінг Шындэкопф зарганізаваў у 1384 г. напад на Гародзенскую зямлю і самую Гародню, рабуючы і зынічаючы ўсё на сваім шляху. Таму князь Патрыкій успупіў у перамовы з маршалкам, выйшаў з сваёй жонкай і дзеецмі насустрач яму і запрапанаваў напітак зь мёду, пры гэтым выпіваючы першую чашу сам. Як занатаўваў Віганд, зрабіў гэта князь Патрыкій «паводзя звычаю русінаў». Гэткі ўчынок сына не спадабаўся Кейстуту, і на другі год ён певравёў Патрыка далей «у рускую зямлю».²⁶

Як будзем бачыць далей, увогуле ў сваёй хроніцы Віганд з Марбургу часта не адрозніваў «ліцьвіноў» ад «русінаў», і, напрыклад, Вільню таксама называў «рускімі горадам»²⁷.

Захавалася адна пячатка вялікага князя Ягайлы, якою карыстаўся ён перад тым, як стаўся каралём Польшчы. Тая ягоная пячатка таксама мела выяву Пагоні, але з надпісем вакол Пагоні на лацінскай мове: «*Jagal dey gracia rex in Lettov.*» Аднак жа ведама, што ў канцылярыі князя Ягайлы пісаліся акты на старабеларускай мове.

Мы ўжо прыгадвалі книгу «Уладыслаў II Ягайла», аўтары якой Ядзівіга Кжыханіякова і Ежы Ахманьскі пішуць пра цікавыя рэчы, якія могуць харектарызаваць Ягайлу. Напачатку свайго гаспадарыння ў Польшчы Ягайла наведаўся ў Познань, дзе ўзяў удзел у набажэнстве. Як кажа паданне, занатаўвашае ў крыніцах, у карала запыталіся, чаму ён пажадаў Богу паставіць съвечку, а д'яблю два агаркі? Ужываючи «рускую» прымаўку, на гэта Ягайла быццам адказаў: «Служы Богу, а д'ябла не гніві!»²⁸

У 1420 г. пасльядоўнік Яна Гуса вырашылі карону Чэхіі запрапанаваць якраз Уладыславу—Ягайлу і выслалі да яго адмысловае пасольства. Апрача іншых рэформаў у царкве, гусіты, як ведама, абаранялі таксама права свайго народу ў багаслужэннях карыстацца роднай мовай. Дык у пасольскай інструкцыі была гаворка пра небясьпеку для славянскіх краінаў і славянскіх моваў німецкага засільля, а звязраючыся да Ягайлы, чэшскія паслы харектарызувалі яго як «прыроджанага прыхільніка» чэшскай мовы і абаронцу славянскіх моваў увогуле.²⁹

Пад цікам польскіх царкоўных іэрархіяў Ягайла быў адмовіўся пайсьці на сустрач чэхам, што, аднак, у згодзе зь Ягайлам зрабіў вялікі князь Вітаўт, неўзабаве накіраваўшы ў Чэхію ў якасці свайго намесніка князя Жыгімonta Карыбуставіча.

Ведамы польскі гісторык Ян Дlugаш не-далюбліваў Ягайлу. Але ён пахваліў учынок

Ягайлі, які з сваёй жонкай, каралевай Ядзівігай, адважвўся заснаваць у Польшчы чыста славянскі манастыр. Гэта быў манастыр манахаў—бенедыктыцаў, і ён быў заснаваны пад Кракавам у 1390 годзе на ўзор падобнага манастыра, што дасколь існаваў у Празе. Для манастыра Святога Бенедыкта каля Кракава былі запрошаныя тады таксама першыя манахі з той-же чэшскай Прагі. Пра ўсё гэта пісаў Ян Дlugаш, з захапленнем паведамляючы, што ў тым, паводзія яго, «Славянскім манастырамі» над ракой Рудавай усе абрады спраўляліся на славянскай мове «набажэнствы і малебны, тайныя прычасті, чытаньне царкоўных кніг і царкоўныя съпевы». Дlugаш яшчэ пісаў, што, маўляў, было жаданнем Бога ўшанаваць гэткім чынам годнасць славянскай мовы ў царкоўным жыцці³⁰, бо звычайна ў польскіх касцёлах таго часу панавала лацінская мова.

Можна меркаваць, што ў той «славянскі манастыр» пад Кракавам і ў царкву, якая існавала пры ім, неаднойчы наведваўся і сам Ягайла.

Калісьці польскі гісторык Ян Фіялэк зрабіў закід ведамаму італьянскому гуманісту Энэю Сільвію Пікаламіні, што гэты проста фальшаваў рэчаіснасць, калі пра Літву пісаў як пра славянскую краіну, зацічуаў і мову ліцьвіноў да моваў славянскіх народу. Маўляў, Энэй Сільвій Пікаламіні толькі здалёку мог пачуць пра Літву, і ў гэтым кантэксце Ян Фіялэк прыгадаў паляка Эразма Цёлка,³¹ які ў якасці сакратара вялікага князя Аляксандра ў 1501 г. наведаўся ў Рым і там, у Ватыкане, абвясціў, што паводзія яго, ліцьвіны захоўвалі ўласную мову, але звычайна карысталіся мовай русінай, бо яна была больш зграбнай і лёгкай для ўжытку. Што-ж тычыцца канцепцыі Яна Фіялэка, то

ён быў упэўнены ў тым, што Энэй Сільвій Пікаламіні, гаворачы пра мову ліцьвіноў як мову славянскую, меў, напэўна, на ўвазе моўную ситуацыю ў ВКЛ і канкрэтна ў Літве, якую ў Рыме намаляваў прыгаданы Эразам Цёлак. Інакш кажучы, італьянскі гуманіст зыходзіў толькі з факту моўнай асы міляцыі ў ягоным часе сучасных летувісаў.

У згодзе з паведамленнем Энэя Сільвія Пікаламіні, Ян Фіялэк быў звязнрую належную ўвагу на асобу доктара і прафэсара тэалёгі Гераніма з Прагі. Гэта не той Геранім з Прагі, які быў толькі магістрам тэалёгі, належаў да пасыльдоўнікаў Яна Гуса й адноўлакаў ў 1416г. быў спалены на вогнішчы ў Канстанцы. Гэты «ерэтык» - гусіт у 1413 г. праз Кракава прыехаў у ВКЛ, дзе ў сівеце вялікага князя Вітаўта наведаў Віцебск і Полацак. Тое ягонае наведаньне гэтых гарадоў, дыспуты ў праваслаўных цэрквях і выказваныя сымпатыя ў «праваслаўнае веры», таксама былі адным з пунктаў абвінавачання магістра Гераніма з Прагі на Канстанцікім у царкоўным саборы вось у гэтай съяротнай «ерасі»³².

Іншы Ян Геранім з Прагі быў заядлым прапаведнікам хрысьціянства і каталіцызму у праватнасці. Як меркаваў Ян Фіялэк, зьявіўся ён у Кракаве дзесяці калі 1394 г., дзе пры каралеўскім двары стаўся асабістым пропаведнікам і спавядальнікам Уладыслава-Ягайлы. Адсюль праз нейкі час ён трапіў у Вялікае княства Літоўскае, каб тут, магчыма, на жаданье Вітаўта, узяць удзел у хрысьціянізацыі яшчэ паганскаага насельніцтва. Можна дадаць, звычайнага насельніцтва, бо баярскія сем'і былі ахрышчаны раней. Як занатаваў у сваім трактате Энэй Сільвій Пікаламіні³³, гэты Геранім з Прагі нагэтулькі «шчыра» узяўся за справу хрышчэння ліцьвіноў, што пачаў выпальваць «съвятыя лясы». Вітаўт, палохаючыся

абурэнья ў народзе, змушаны быў папрасіць тэоляга з Прагі пакінуць мяжы краіны.

Ян Фіялэк выказаў аргументаваную думку, што Ян Геранім з Прагі ў сваёй Місіянерскай дзеянасці ў Літве мог карыстацца толькі славянскай ці «рускай» мовай або той мовай, якую ён ужываў у споведзяx і ў магчымых гутарках на рэлігійныя тэмы з каралём. Дарэчы, у часе, калі Ян Геранім з Прагі знаходзіўся ў ВКЛ, справа хрышчэння тычылася толькі ліцьвіноў, а не жамойцаў.

13 Oeuvres de Chillebert de Lannoy. Recueillies et publiées par Ch. Potvin. Louvain, 1878.

14 Tam-жа, с.28-29

15 Tam-жа, с. 39-40

16 Tam-жа, с. 41

17 Tam-жа, с. 42.

18 SRP. t.2. Leipzic, 1863, pp. 712-714.

19 Codex Ecclesiae Vilnensis, Nr. 55, pp. 84-86.

20 Скурат К.У. Даўнія беларускія меры. Мн. 1974

21 Constantine Porphyrodenitius. De administrando imperio, Edited by Gy. Moravcsik & R.J.H. Jenkins. Budapest, 1949, p. 63

22 Румянцева В.В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма .К. 1986, с. 33,36.

23 Codex Ecclesiae Vilnensis Nr. 56, pp. 86-88.

24 Скурат К.У. Цыт. праца, с.119-115.

25 Tam-жа. с.17-19, 72-73

26 Die Chronik Wigands von Marburg. In: SRP, t.2. Leipzig, 1863, pp. 544-545.

27 Ibidem, p. 623.

28 Jadwiga Krzyzaniakowa, Jerzy Ochmanski, Opus cit, p.13,

29 Ibidem, p. 266-267.

30 Jan Dlugosz, Opus cit, ks.10, p.238-240

31 J.Fijalek. Uchrzecijanie Litwy przez Polske. In: Polka i Litwa w dziejowym stosunku, Kr, 1914, s.50-52

32 Das Consill zu Konstanz in den Jahren 1414-1418.

Nach Ulrich von Kirchentals handschriftlicher Chronik bearbeitet von J. Marmor. Kon., 1874, s. 88-115.

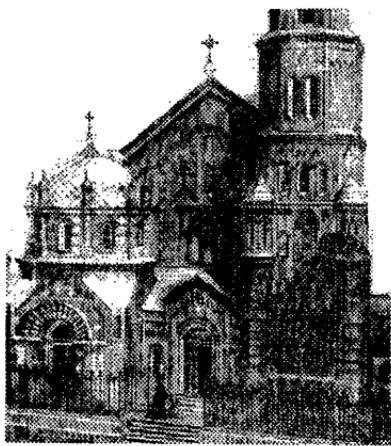
33 Aeneas Sylvius. De Lituania regione. In: SRP. L. 1870, pp.237-239.

Эмблема на шынче герба «Пагоня»

Міхась Белямук

Шасьціканцовыя патрыаршыя крыжы знаходзім у вонкавых съценах храмаў. У Вільні за князя Гедыміна пабудавалі драўляную царкву. Юльяна, жонка кн. Альгерда, на месцы драўлянай паставіла мураваную царкву сьв. Мікалая. Над уваходам, высока на дэзвярыма, былі з цэглы выкладзеныя два патрыарыша крыжы на Галгофе.

У Ноўгарадзе ў 1374 г. змуравалі царкву сьв. Спаса. Царква ў першапачатковым выглядзе зьбераглася да ХХ-га ст. На задній съцяне, высока над уваходам, былі выкладзеныя з цэглы шасьціканцовыя крыжы.

Царква сьв. Мікалая

Царква сьв. Міколы без рамонту была да 1514 г. Пасля рамонту царква прастаяла да ХХ ст. П.Н. Бацишкаў аглядаў і сфаграфаў яе. Ён зазначыў, што крыжы ў задній съцяне зьберагліся (54, 6.51; 55 6.85 і вып. У)

28 Працяг. Пачатак ў № 8-1(11)

Царква сьв. Спаса ў Ноўгарадзе

Ігар Грабар кажа, што вонкавыя съцены ўпрыгожаны разнайкімі крыжамі, а таксама нішамі, якія стваралі ўражанне заложаных вокнаў. Усе гэта было апошнім водголоскам бізантыйскіх уплываў. У 1378 г. вонкавыя съцены распісаў Феафан «Грэчын», гэты роспіс у поступных ста-

годзьдзях затынкавалі. Трэба адзначыць, што царква съв. Мікалая ў Вільні апрача крыжоў мела вонкавыя нішы, як і царква съв. Спаса ў Ноўгарадзе. (56, б. 209 і Таб. 20)

Святаславаў крыж

Цікавым помнікам зьяўляеца сабор у Юр'еве Польскім, пабудаваны Юрыем Даўгарукім у 1330-1334 гг. Вонкавыя съцены сабору аздобілі скульптурай, якая ў сучаснасці крыху пераблытана ў связі з рамонтам сабору ў 1471 г.

Вельмі цікавым ёсьць і крыж Расьпяцьце (Святаславаў крыж), які шасьціканцовы без падножжа, Галгофы, адамавай галавы (чэрала). Над галавой Хрыста зъмешчаная этімасія, якая падказвае пра запазычанасць уплыву з Ноўгараду. Варта зъвярнуць увагу на кампазыцыю пяціфігурнага Дзеесуса, дзе архангелы трymаюць сферы на якіх шасьціканцовы крыж на Галгофе. Над адной з каменных плітаў ў зъмешчаны Хрыстос зь Евангельлем і на Евангелі шасьціканцовы крыж. На паўднёвым фасадзе кампазыція Маці Божай «Аранты», дзе святыя воіны маюць шчыты з шасьціканцовым крыжом. Неабходна зрабіць заувагу, што на адным шчыце спрабавалі шасьціканцовы крыж падрабіць на восьміканцовы, але зрабілі няўдала. У самым версе над «Арантай» архангел з сферай на якой шасьціканцовы крыж. (57, таб.111, IУ, XI , XXII)

Бібліографія

54. Батюшков П.Н. Белоруссия и Литва
СПб. 1890 г.
55. Батюшков П.А. Памятники русской
старины в западных губерниях империи.
Вып. У. СПб. 1870, 1872 гг.
56. Грабар Игорь. История русского
искусства т.1, М,1909.
57. Вагнер Г.К. Скульптура Владимиро-
Суздальской Руси. М.1964.

(Працяг у наступними нумарами)

БІЛОНКІ ЭЫІГРАНЦКІХ ВЫДАНЬЯЎ

Васіль Захарка

У першым урадзе БНР В.Захарка займае становішча дзяржаўнага скарбніка, а потым ува ўсіх кабінетах ураду меў розныя міністэрскія партфелі і дэлегаваўся на найболысьці да ліквідацыі становішча. 2 чэрвеня 1920 г., калі бальшавікі выказалі жаданьне весьці перагаворы з урадам БНР, Захарка быў вызначаны гэтым урадам за старшыню Надзвычайнай Беларускай Дыпляматычнай Місіі. Не дагаварыўшыся, аднак, з бальшавікамі, Захарка вяртаецца з Масквы і вядзе далейшае змаганье за незалежнасць Беларусі. Ён бескампрамісавы да ўсіх прэтэндэнтаў на беларускую землю, змагаеца зь імі не толькі, як дыплямат, але і як рэвалюцыянер, як адважны вайскавік. Ён уцякае пазней з польскасце турмы, кідае разам з П. Крэчэўскім гасцінную Коўну за прэтэнзіі Летувісаў да Вільні і пераїжджае ў Прагу.

8 сакавіка 1928 г. Захарка пераймае становішча Прэзыдэнта Рады Беларускай Народнай Рэспублікі пасля съмерці Пётры Крэчэўскага, намеснікам якога ён з'яўляўся з 1-га снежня 1919 г. Пераймае гэтае найадказнейшэе становішча Захарка ў найкрытчайнай манэнті нашага вызвольнага змаганьня. У гэnym годзе чхаславацкі ўрад, з прызнаннем СССР, прынёсце афіцыйныя дыпляматычныя дачыненіі з урадам БНР, як з урадам вызнаваным да гэтага часу «дэ юре». Але Захарка не ўпадае на духу. Пасяліўшыся з сваёй канцэлярыйяй Прэзыдэнта рады БНР у скромнай хатцы ў ваколіцы Прагі, Захарка не спакарыўся і не спакусіўся

ссср.

Б сакавіка 1943 г. Захарка перадаў тэстаментам свае паўнамоцтвы Прэзыдэнту Рады БНР інж. Мікалаю Абрамчыку. Сухоги, гэтая «нацыянальная беларуская хвароба», як прывыклі ўжо казаць, дагрызала рэшткі ягоных лёгкіх, але хто адведваў яго ніхто ня мог падумаць, што лютая съмерць нам хутка яго забярэ. Ён ніколі ні аб чым ня гутарыў і ні аб чым ня пераймаўся, як толькі аб Беларусі.

14 сакавіка 1943 г. аддаў Богу душу, душу бунтарную, маладую духам, хоць і на 66-м годзе свайго жыцця.

Пахаваны на Альшанскіх могілках у Празе 19 сакавіка, не дачакаўся толькі адзінаццаті дзён да 25-гадовага юбілею авшышчання Незалежнасці Беларусі, адным з найбольшых тварцоў і абароннікам якой ён з'яўляўся праз усё сваё жыццё.

Пахаваны ў тых аbstавінах адбыўся больш, чым «скромна». Гэстамі забараніла ўсякія прамовы над магілай. Шматлікія дэлегацыі ад розных народаў, што з'яўліся з абозам вянкоў, з сумам і ціхім абурэннем даведаліся, што разыўтальнага слова з Прэзыдэнтам Беларусі ім сказаць ня можна. Атмасфера была нязвычайна цяжкая. Яна атасліва згусцілася, калі начапі спускаць труну ў дамавіну. У гэты момант інж. М.Абрамчык, прарваўшыся да магілы, аднак прамовіў. За ім, гэткім-жэ «рэвалюцыйным» способам, прамовіў прадстаўнік ад украінскай моладзі. У радах навакол магілы хтось забегаў. Замятусіліся. Прафэсар Мазэпа (пазнейшы прэм'ер украінскага эзгульнага ўраду), што бы прыгатаваўся гаварыць, сказаў толькі наступныя слова: «Нічога, мы щэ будэмо маты сказыю промовіты іншым разом».

Зашарацелі абл пясок рыдлі. Міхал Забійда-Суміцкі зь інж. Васілем Русаком выносілі на руках самлеўшую Ларысу Геніощ.

Нямецкая цэнзура абрэзала артыкулы-інкалепіт ў беларускіх газетах, выкідаючы зь іх усё тое, што съветчыла абл велічы Захаркі, каб не зварухнуліся мацней сэрцы Беларусаў, а да Беларусі — «Генэралькомісарыяту фюр Вайсрутэнъэн» — не дапусцілі нічога.

Гэткае было разыўтаныне Беларусаў з сваім Прэзыдэнтам.

«Бацькаўшчына», № 10-11, 1953 г.

«Пиашак»

Васіль Захарка

Віленскія беларусы расказваюць...

Святлана Белая

Беларуская гімназія. Беларускі музэй Луцкевіча. Беларуская Друкарня імя Ф. Скарыны. Беларускі Студэнцкі Саюз. Усё гэта гісторыя нашай Вільні...

Пасцля падзеяў 1939 года, калі былі забароненыя ўсе арганізацыі беларусаў ў гэтым спрадвечным беларускім горадзе пачалася гісторыя Вільнюса... І забыццё гісторыі Вільні. Раскіданыя па музэях бясцэнныя экспанаты Беларускага музэя І. Луцкевіча. Іншыя кнігі на іншай мове пачалі друкавацца ў былы Беларускай Друкарні. Зынішчаны дакументы першых беларускіх навучальных установаў...

Засталася толькі памяць, звычайная людзкая памяць, наш дапамочнік і выратавацель. Але й яна нявечная. Час не шануе ні яе, ні яе носьбітаў. Многія зь іх трапілі зь Вільні ў лягеры ГУЛАГа. Другім пашчасціца больш: яны ня зъведалі сталінскага тэрору, але таксама знайшлі апошні прытулак на чужой зямлі. І толькі зусім маленская група тых беларускіх віленчукоў, хто помніць беларускую Вільню, хто змагаўся за яе беларускасць, сёньня з намі. Некаторыя зь іх жывуць у Амерыцы. Але з кожным годам іх становіца ўсё менш....

Таму і нарадзілася ў мене ідэя сабраць успаміны тых, хто вучыўся ў Вільні ў Беларускай гімназіі, Віленскім унівэрсытэце і выдаць іх асобай кнігай.

Ужо першыя сустрэчы, якія адбыліся ў Нью-Ёрку, Стэмфорце, Глен Коў, Монтадоры з др. Вітаутам Тумашам, сп. Антонам Шукелойцам, сп-й Раісаў Галяк, сп-й Вольгай Сяднёвой, др. Міколам Шчорсам пераканалі, які бясцэнны скарб мог быць зынікнучь ад нас назаўсёды. І як прыкра было-б нам, нашчадкам, калі-б гэтыя каштоўныя успаміны не захаваліся. Фінансавая прычына пакуль не дазволіла мне адведаць беларускіх віленчукоў, якія пражываюць у Чыкага, Лос Анжэлесе, Мінапалісе, Таронта, Дэтройце. Небяспечна, што праз некаторы час гэтыя сустрэчы наогул ня зможуць адбыцца, бо быльм гімназістам і студэнтам сёньня ўжо пад восемдзесят гадоў.

Праца над кнігай успамінаў працягваецца. Фрагменты зь іх мы будзем друкаваць у «Полацку». Сёньня чытачоў чакае сустрэча з сп. Антонам Шукелойцам і ягонымі успамінамі аб Р. Шырме, 100-годзьдзе з часу нараджэння якога мы адзначалі 20 студзеня 1992 г.

Сустрэчы з Віленскім Маэстра

Антон Шукелойц

Маё знаёмства з Рыгорам Шырмам і яго славутым хорам адбылося ў 1935 годзе. У гэты час я паступіў на аддзел славянскай філялгіі й этнографіі гуманістычнага факультэтту Віленскага Ўніверсітэту і ўступіў у Беларускі Студэнцкі Саюз. (Б.С.С.) На першай сустрэчы-вечарыне з новымі студэнтамі сібрамі Б.С.С. Віктар Войтэнка, студэнт мэдыцыны расказаў пра Студэнцкі хор Рыгора Шырмы і запрасіў нас, студэнтаў першага курса ў хор. Нічога дзіўнага ў гэтым не было, бо, вядома, студэнты съпявалоৱ у хоры чатыры-пяць гадоў і адыходзіць, а хору заўсёду патрэбны новыя съпевакі. Доўга мяне агітаваць не прыйшлося. Аб гэтым хоры я чуў яшчэ ў час вучобы ў Ашмянскай гімназіі. Таму неўзабаве я пайшоў на пробу.

Першая сустрэча з Рыгорам Шырмам адбылася на яго кватэры, што знаходзілася у царкоўным будынку Прэчысьцінскага сабору, дзе ён служыў рэктэнтам. Я прыйшоў у той момант, калі нейкія два «голосы» мелі пробы. Пакуль яны съпявалі, я слухаў. У невялікім пакой сядзела некалькі дзяўчын і хлапцу. Некаторых я ведаў. Тым часам Шырма скончыў пробы і падышоў да мяне. Маё знаёмыя прадставілі мяне. Шырма прыемна ўсыміхнуўся і запытаўся, ці съпяваш якалі небудзь раней? Пачуўшы станоўчы адказ, пацікавіўся, дзе я съпеваў і якім голосам. Гаварыў ён на добры беларускі мове, але з палескім акцэнтам. Выдзяляў літару «о». Напрыклад, слова карова выходзіла ў ягоным вымаўленні як «корова». Шырма цудоўна ведаў літаратурную беларускую мову і добра пісаў на ёй. (Ён скончыў Сядлецкі настаўніцкі інстытут і па спецыяльнасці быў настаўнікам гімназіі). Ды толькі ён съвядома ўжывала палескі дыялект, хацеў, каб гэтая мілагучная гаворка захавалася. Ён быў яе шырым і вялікім пралагандыстам.

Было ў нашым хоры на той час каля 40 асобаў. Як кіраунік хора Рыгор Шырма быў

вельмі патрабавальны. Кожны съпявак мусіў хосьці трохі ды ведаць ноты. Малейшы фальш Шырма, як музыкан, чуў вельмі добра. Таму пастаянна праходзілі ў нас пробы новых партыяў. Але веданыне нотаў, было для яго на самым галоўні.

Памятаю такі выпадак. У нашым хоры съпявала студэнт мэдычнага факультэта М. Ён меў вельмі рэзкі тэнар і бывала, наўмысна, не съпеваў, а кричаў ім. І хаця ён нотную грамату ведаў добра і нават граў на скрыпцы, Шырма папрасіў яго пакінуць хор. «Табе, сказаў ён, — трэба лепш сола съпеваць, чым у хоры выступаць».

А вось з сапраўдных салістаў я запомніў студэнтаў Савіцкага (быў ён, здаецца, расейцам, меў прыгожы голас, бас-барытон) і Янку Хвораста, які на толькі добра съпеваў танцарам, але і арганізаваў групу народных танцаў.

У студэнцкім хоры мы съпявалі народныя песні. І песні на слова паэтаў: Танка, Коласа, Купалы. Былі ў нашым рэпертуары і складаныя музычныя творы кампазытараў Кошыца, Галкоўскага, Гайвароньскага, Грэчанінава, Рагоўскага, Сьвешнікава й інш. Рээлтыцы адбываліся веселыя, на Шырмаўскай кватэры пры Прэчысьцінскіх саборы. Зъбіраліся па галасах. Звычайна раз на тыдзень. Агульная рээлтыцы цілага хору адбывалася недзе адзін-два разы на месяц. Песні разувчвалі пад скрыпку, на якой заўсёду граў Шырма.

Акрамя таго Шырма кіраваў хорам Прэчысьцінскага сабору. Гэта была вельмі старажытная царква белага духавенства. Яна мела вялікую царкоўную залу, у якой магло зім'ясціца больш за 400 чалавек. Тут мы і ладзілі канцэрты рэлігійнай музыки. Съпявалі на царкоўнаславянскай мове, старажытнабеларускі і расейскія распевы. У царкоўным хоры акрамя студэнтаў быўлі і прыхажане парапіі Прэчысьцінскай царквы. Але я ня ўсе, хто ўдзельнічаў у студэнцкім хоры, належылі да царкоўнага.

Наогул, хор Шырмы съпяваў ня толькі беларускія песьні, але і расейскія, украінскія, польскія. У Вільні часта праходзілі вечары Славянскай песьні з галоўным уделам нашага хору.

Выступаць студэнткаму хору прыходзілася ніямала. Ладзіліся выступлены на вечары, прысьвечаным 25-годзьдзю беларускага тэатру, які праходзіў 25 лютага 1935 г. у залі Віленскай Кансэрваторыі, на юбілейнай акадэміі, у гонар 15-годзьдзя існаванання Беларускага Студэнцкага Саюзу (1 сіненя 1935 г.), на вечары беларускай пазіі і песьні, які адбыўся ў залі Сынядэцкіх 15 сакавіка 1936 г. і інш. імпрэзах.

Чамусьці мне больш за ўсё запомніліся выступлены на радыё. Сыпявалі мы не-пасрэдна ў студыі. Хор стаяў на сцэне. Наперадзе — дыктар з такім прыгожым голасам. (У Польшчы заўсёды дыктары былі вельмі дабравіны). І Шырма з сваёй скрыпачкай. Заштала ўсё. Загараліся каляровыя лямпачкі, што азначала: мы на «паветры». І пачыналася песьня. Але перад ёй пераважна рабіўся літаратурны ўспут. Па-польску або па-беларуску чытаўся невялікі рэфэрат, у якім гаварылася пра беларускую песьню або пра беларускі фальклёр. А потым пучалі песьні.

Запісваліся мы на радыё даволі часта, але прац нейкі час нам гэтыя выступлены забаранілі, бо, ведаеце, гэта была вялікая прапаганда Беларускай ідэі.

Сталася гэта ў 1939 годзе, калі ўсе арганізацыі былі зачыненыя за выняткам Беларускага музея і Б.С.С. Але правы Б.С.С. былі ўжо абмяжаваныя. І гэта вельмі моцна адчуваўся. Памятаю, на 3 чэрвеня 1939 г. ў нас быў заплянаваны канцэрт, але ён так і не адбыўся, бо быў забаронены польскімі ўладамі. Было гэта за часы рэктара Вуйніцкага. Неўзабаве, дзеянасць студэнцкага хора наогул прыпынілася. У кастрычніку 1939 г., пасля даўгачэцвінья Заходніяй Беларусі да БССР, Шырма перарабраўся ў Беласток на сталае жыхарства і арганізаваў там Беларускі ансамбль песьні і танцу. А пры харавым ансамблі Янка Хвораст зараганізаваў танцавальную групу.

У Заходніяй Беларусі Р. Шырму ведалі і як выдатнага грамадзка-палітычнага дзеяча. У часы маёй бытнасці ў Вільні ён быў душой Таварыства Беларускай Школы ды кіраваў акцыяй змаганняў за Беларускую школу. Звяго кватэры студэнты развозілі дэкларацыі з дамаганнем вызваленія беларускіх школаў ад польскіх уладаў на правінцыі. Ён быў рэдактрам часопісу ТБШ «Беларускага Летапісу», рэдактарам і выдаўцом зборнікаў маладых беларускіх пээтатў Заходніяй Беларусі, у тым ліку і першых зборнікаў Максіма Танка. А перадусім Шырма быў апякуном, бацькам беларускай маладзі з Палесся, якай ў Вільні здабывала асвету ў Беларускай гімназіі, тэхнічных школах і ў Віленскім Універсітэце.

На здымку:
Рэдкалегія часопіса
«Маладая Беларусь»
З'ялева направа:
Стась Станкевіч
Мікалай Шчорс,
Рыгор Шырм,
Максім Танк.
1937 г.
Фота з архіва
др. Мікалая Шчорса.

Сл. У.Лойкі

Разъвітанье

Муз. Іванова

Вы - вай мой род-ни кут і звяз,
бы - вай - че вы лугі і го - ни!
И - ду ад вас а - пош-ні раз,
пад зна - кам слав - на - е па - - - го -
ні, пад зна - кам слав - на - е па - - - го -
ні, за я канч'.

Вырай, мой родны кут і звяз,
Вырайце вы, лугі і гоні
Іду ад вас апошні раз.
Пад знакам славунае Пагоні.
За воло ў бой жыщый заве
Мянне змагарнае дарогі;
Купальскай кветкі не сарве
Ніхто ў душы мне бяз трывогі.

Я сам пайду за край, народ,
Упорна звесьняна родны звонкай,
Пад буру жудкіх непагод
Мянне, што мучаваць старонку.
Мо лягу дзесяць я ў далі,
Пад грудзьдзю хмару неба белых —
Паўстануць тысячи з зямлі, —
Пад сцягам бел-чырвона-белым!

ПАМЯЦЬ ЗЯЛІ

Мая няволя

ЛЯВОН ШЫМАН

У палку нас было 4 тысячи чалавек. На трэцюю мінамётную роту, дзе я апынуўся, была адна вялікая зямлянка, у ёй размешчалася 200 вайскоўцаў. Мы начапі курс малодшага камандзіра. Мне, камсамольцу, цераз месяц прысвоілі званне яфрэйтара, прычапілі адну лычку і призначылі камандзірам мінамётнага разьліку, які складаўся з 10 чалавек. Цераз 3 месяцы нам усім прысвоілі званне малодшых камандзіраў. Хто добра вучыўся — сяржанта, а хто трохі горш — малодшага.

9 травеня 1945 г. прыйшла вестка, што скончылася вайна. Уся наша дывізія выстрайлася на вучэбным пляцу. Выступіў камандзір дывізіі падпялоўнік Абдураштыт. Паслья ягонага выступлення мы прайшлі трымфальным маршам перад трыбуналай.

Паслья наш полк выехаў у Калгасы да памагаць сялянам сеяць жыту, садзіць бульбу. Вясна была вельмі галодная. Людзі хадзілі па полі і капалі мінулагодню мёрзлую бульбу. Спачатку яе сушылі, а паслья размачывалі і выпякалі чорныя дранікі. Восеньню 1945 г. наш полк абмундзіравалі ва ўсё новенькае і павялі для праходжання далейшай службы за мяжу, у Румынію. Усіх, хто быў пад нямецкай акупаций, пакінулі ў Расеі і перадалі ў 1285 полк пяхоты, які вярнуўся з Нямецчыны.

У гэтым палку (ён кватэраваўся у Горкім) я праслужыў год. Тады нас перадалі ў 969 артылерыйскі полк, я там быў ужо старшинай дывізіёна.

Працяг. Пачатак у №1(11), 1992

У гэтым палку мянэ ў зялі ў футбольную каманду. На заняткі я не хадзіў, а толькі гуляў у футбол за палкавую каманду цэнтральным абараняющим. Яшчэ ў час гульняў да мянэ прыглядзелася жонка падпалкоўніка асобага аддзела Марыя Іванаўна. Нам, футбалістам, дазвалялі хадзіць на танцы ў Дом афіцэраў. Там мы звё ёй і зъблізіліся. Але сустрэчы доўга не працягваліся. Аднойчы ноччу мянэ забралі з ложка і пасадзілі ў зямлянку пад варту. Знялі папругу і пагоны, пасадзілі пад съледства. Давалі ў суткі кілаграм хлеба і літр вады. Спаў я на голых нарах. Вокан у зямлянцы не было, толькі ў кутку гарэла электрычная лямпачка. Цэлы месяц я сядзеў, ніхто мянэ нікуды не выклікаў і нічога не пыталіся. Праз месяц прывялі ў суседнюю зямлянку да баенага съледчага, старшага лейтэнанта Залацько. Першае ягонае пытанне было: «Расскажи мне ўсё, что ты рабіў у час нямецкай акупации, і як ты здраджаў Радзіме». Для мянэ такое пытанне здалося дзіўным, і я пачаў падрабязна расказваць, што каб не ехаць у Нямецчыну на працу, я ў час нямецкай акупации вучыў дзяцей у пачатковай школе ў вёсцы Заскавічы. Ён мянэ перабіў, маўляў, што тымне лашпу на вушы вешаеш, расказы, як ты служыў у немцаў паліцаем. Я яму даводзіў, што мне было ў той час пятнадцать гадоў. Але той мянэ прыстрашыў: «Будзеш сядзець у гэтай яме да той пары, пакуль ва ўсім не признаешся». Паслья гэтага мянэ зноў не дапытвалі цэлы месяц.

Кармілі, як і раней: кілаграм хлеба і літр вады. Два разы на тыдзень пад аўтаматам выводзілі на паўгадзіны на прагулку.

Прайшоў месяц, мянэ зноў выклікалі на допыт. Съледчым быў маёр Славуцін. Ён пачаў абыходзіцца ветліва, гаварыў, калі я признаюся, тады мянэ зводзяць у банию, паstryгуць маю рыжую бараду, будуць лепей карміць, часцей будуць выводзіць на прагулку. Але я маўчай. Праз тыдні два зьявіўся Залацько. Як я потым даведаўся, ён дапрасіў у маёй вёсцы амаль усіх аднавясковоўцаў. Ніхто ня даў яму на мянэ ніякіх дрэнных паказанняў. Тады ён выклікаў Андрэя Шымана, былога солтыса, які пагражаяў адправіць мянэ ў Нямеччыну, Паўла Рака, які працаваў стрэлачнікам пры нямецкай акупацыі, і Паўла Шымана. Перасыяргог іх і сказаў, калі яны ня хоцьць папасці на Салаўкі, то няхай даюць на мянэ абвінаваўчыя паказанні. Тыя паказалі, што ў паліцэйскай форме мянэ не бачылы, але чулі, што я, будучы настаўнікам, хадзіў па вёсках, перапісваў дзяцей і скажу і дапамагаў немцам адпраўляць людзей у Нямеччыну. Маўляў, я быў нямецкім шпіёнам і служыў немцам верай і праудай.

Следчы Залацько зачытаў пратаколы іх допытаў. Але я сказаў, што гэтыя людзі самі працавалі на немцаў. Допыты зноў прыпынілі. Пачалі браць зморам. Бывалі дні, калі не кармілі зусім. Выклікалі на допыт, нічога не пыталіся, а ставілі на стойку «сміrna» калі съценкі і трымалі па 18 гадзінай. Калі я павалюся, падымалі і аблівалі вадой. Пасль, даўши добрую лупцоўку кулакам і нагамі, ставілі на ногі, каб я зноў стаяў каля съцяны. За 5 месяцаў я аброс барадой, бялізна і гімнасыцёрка прапіталаіся потам, завяліся вошы, якія не давалі пакою. Засынаў на кароткі пэрыяд, прачынаўся і ўвесь час церабіўся. Ад усяго

гэтага я ўжо стаў губляць разум. І вось пад канец шостага месяца з Масквы прыехаў съледчы па асобы важых справах у чыне падпалкоўніка. Прывялі мянэ да яго. Ён пытавацца: «Колькі табе гадоў?» «Двадцать адзін». «Падлішы мне вось гэтыя тры аркушы чистай паперы. Ня бойся, съмяротная кара адмененая. Дадуць табе дзесяць гадоў і адправяць у лягер. Калі будзеш працаваць, то яшчэ пажывеш, а калі не падлішаць, то так і згінеш у гэтай зямлянцы». Я папрасіў у яго суткі на раздум. Следчы загадаў мянэ лепш пакарміць, каб працавала галава. На наступны дзень я на трох аркушах паперы напісаў зынізу: «Запісаны з маіх слоў праудзіва, што і пацьвярджаю». Так я сам падпісаў сабе прыгавор.

На трэція суткі мянэ пад канвоем пэравезьлі ў Горкаўскую турму, пасадзілі ў адзіночную камеру. Праз тры дні выклікаў пракурор. Перад ім я ад усяго пачаў адмаўляцца. Расказаў, у якіх умовах без ягонай санкцыі яны мянэ трымалі ў ямে і пры якой абстаноўцы я падпісаў тры аркушы чистай паперы. Пракурор на гэта не звязнрэні ўнякай увагі, сказаў, што ў нас на следстве ня мучаюць і ня бьюць. У Горкаўской турме мянэ больш нікуды не выклікалі. За тры дні перад адпраўкай пад ваеннымі трибуналом далі прачытаць мне ўсю маю справу, што яны напісалі за шэсць месяцяў. Столікі было напісаны, што чытаў я яе два дні, як кнігу. Дужа моцна я спадзіваўся, што на судзе раскажу ўсю праіду і мянэ не асудзяць. Але не так яно было.

З Горкаўской турмы мянэ этапам прывезьлі ў г. Уладзімір, дзе судзілі ваеннымі трибуналамі гвардэйскага стралковага корпусу Маскоўскага ваенага округа. Суд быў закрытым і працягваўся два дні. На трэці дзень вынеслі мне прыгавор па арт.

58^{10a} — 15 гадоў катаражных працаў. Далі 74 гадзіны на абскарджањне. Адвакат напісала скаргу ў Вярхоўны Савет ССР і цераз два тыдні прыйшоў адказ. Катаражныя працы замянілі на працоўныя і 10 гадоў пазбаўлення правоў пасъля адбыцця пакарання. На судзе я хашеў пераканаць судзей, што я не вораг народу. Што ў час вайны мне было 15 гадоў. Я вучыў дзетак на беларускай мове і ніякай палітыкі ня вёў супроць свайго народу. Але нічога не дапамагло. Мяне адвэзлы ў палітычную турму г. Уладзіміра. Пасадзілі ў дэятальную камэру. Запусцілі наседку, Васіля Блахіна. Гэта быў такі-ж самы вязень як і я, розыніца была толькі ў tym, што яго судзілі па арт. 58¹⁰ за балбатню. Васіль спрэвакаваў мяне на размову супроць чэкістаў. А пасъля на вочнай стаўцы ўсёгэта пры мне расказаў следчаму. Пасъля, у камеры, я надзеў яму на галаву парашу і біў нагамі да тых пор, пакуль не змарыўся. За гэта мне авансам далі шэсьць месяцаў барака ўзмоцненага рэжыму. Тут вадзілі вязніяў на працу з падвоеннымі канвоем і сабакамі. Пакараныя выконвалі самую цяжкую працу.

Пасъля суда я даў свайму адвакату адреса бацькі. Тая адправіла на маю радзіму паштоўку, у якой паведамлялася, дзе я знаходжуся і што са мной. Бацька, як атрымаў паштоўку, адразу прыехаў у г. Уладзімір, каб сустрэцца з мною. Сустрэча нашая адбылася вельмі драматычна. Яе дазволілі нам пасъля доўгіх хадайніцтваў перад турэмнымі начальнікамі. Бацька стаяў па адным баку жалезнай решотчатай перагородкі, а я па другім. Паміж гэтымі перагородкамі хадзіў назіральнік. Мяне перасыцераглі, што ў час сустрэчы я могу спытацца пра здароўе мацеры і сям'і. Ні ў якім разе не павінен быў сказаць, які мне далі тэрмін. Вывелі мяне аброслага барадой,

карэлага і страшнага. Бацька, як толькі ўбачыў мяне, згубіў прытомнасць, паваліўся на падлогу і ляжаў, не прыходзячы ў сябе, пакуль ня скончыўся час нашага спаткання. Колькі я ні кryчаў, ён нічога не пачуў. Пяць хвілінаў праішло, мяне адвялі ў камэру. Бацьку вывелі на вуліцу і пасадзілі на лаўку. Пасъля падышлі да яго людзі, разварушилі яго, гаворачы, што турма не магіла, што ня трэба так убівца, дасьць Бог, сын адбудзе пакаранье і вернецца. Бацька прывёз мне прадукты, але нічога ад яго не прынялі. Прадукты бацька раздаў прахожым, а сам ні з чым паехаў дамоў.

Праз тыдзень нас пагрузілі ў сталіпінскія вагоны і, прычапіўшы да пасажырскага цягніка, адправілі далей на ўсход. Высадзілі ноччу на станцы Сухабезводнае Горкаўскай чыгункі. Лічылі вылазячых з вагонаў па аднаму, б'ючы па спіне, а то і па галаве драўлянымі доўбнямі. Ачапілі зняволеных салдаты ў чырвоных пагонах. А ззаду сабачнікі з аўчаркамі. Ішлі мы пешшу кілеметры чатыры. Нарэшце, падышлі да плоту з калючага дроту, за якім стаялі хільдя баракі. На прахадной нас сустрэў кірпаносы сяржант, якому нас і здаў па ліку начальнік канвою. Выклікалі па прозвішчу. Адказваць трэба было сваё імя й імя па бацьку. Гаварыць пункт крымінальнага кодэксу і тэрмін, на які ты асуджаны. Праходзяць праз браму, кожны атрымоўваў зноў палкай па спіне.

Як толькі ўйшоў на тэрыторыю лягера, як мяне сустрэлі 4 старажылі, звялі з новага няволініка яшчэ моцную шынэль, боты і далі рваны бушлат і стапаня боты, сказаўшы, што нас усё роўна будуць апранаць. Загналі нас у барак і трymалі да раніцы. На двары было ўжо холадна, а ў бараку яшчэ халадней. Ляглі мы спаць на

дашчатаі падлозе, прыцнуўшыся адзін да аднаго, каб сагрэцца. Як пазней высьветлілася, гэта быў перасыльны лягерны пункт. Тут мы прабылі пяцера сутак. Жылі ў агульным бараку пакуль не сабралося 500 чалавек. Давалі нам па 500 грамаў хлеба, 500 грамаў супу і 300 грамаў кашы. На пяты дзень зноў пагрузілі ў цяплушку і павезьлі на поўнач у бок Кастрамской вобласці.

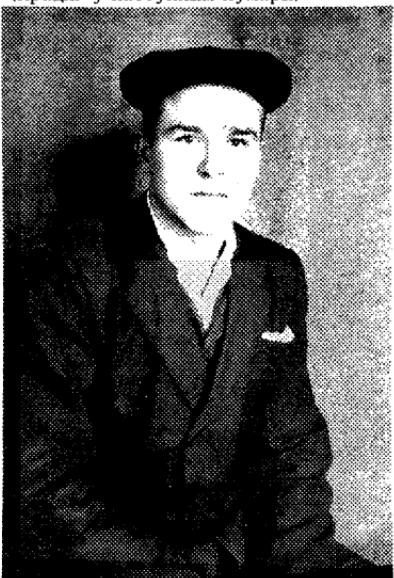
Ад станцы Сухабязводная на поўнач была пракладзена чыгунка. Па абодва бакі праз кожныя 7-10 кіламетраў былі лягерныя пункты. На кожным прыпынку разгружалі па 25-30 чалавек. Мяне выгрузілі на восьмы лягерным пунктце. Трэба было прайсці 7 км пешыш ў глуб лесу, і толькі тады мы ўбачылі свой лягер. Вакол яго — двайны плот з калячага дроту. Па кутках знаходзіліся чатыры вежы. На кожнай быў устаноўлены пражэктар, які асьвятляў паласу паміж платамі. Вакол гэтага плоту зонкуну быў яшчэ плот з паласой, па якой лёталі аўчаркі. На кожнай вежы быў устаноўлены яшчэ звон. Вартаўнікі праз кожныя 10 хвілінай пераразваньваліся паміж сабою. Калі звані звон на першай вежы, то праз 10 хвілінай павінен званіць на другой і так па чарзе. Вартаўнікоў мянялі праз кожныя дзяв'ять гадзіны. Лягер ахоўвалі вайскаўцы Савецкай арміі, і што харектэрна, сярод іх не было ніводнага славяніна. У большасці гэта былі таджыкі, казахі і людзі іншых нацыянальнасцей, якія слаба размаўлялі, а то і зусім не маглі гаварыць па-расейску.

На прахадной нас сустрэў афіцэр у чыне старшага лейтэнанта. Як пасъля мы даведаліся, гэта быў намеснік начальніка лягеру па палітычнай частцы. Зноў выклікалі па прозвішчу, і кожны павінен быў называць сваё імя й імя па бацьку, на колькі гадоў асуджаны і па якому пункту крымінальнага кодаксу. У гэтым этапе з 25 чалавек толькі

я адзін быў асуджаны як вораг народу тэрмінам на 15 гадоў. Усе іншыя мелі па 25 гадоў і яшчэ па пяць гадоў пазбаўлення ў правах пасъля адбыцця тэрміну зняволення. У асноўным былі пакараныя за крадзеж. Траіх адбывалі за бандытызм.

З прахадной нас павялі ў лазнню. Там, у прадбаныку, гэты афіцэр пытаўся, ў кожнага, за што судзілі, адкуль родам і г.д. Калі дайшло да мяне, ён ускрыкнуў: «О, які малады вораг народу! Вось тут ты змоеш сваю віну, калі пройдзеш усе выпрабаваныні, і больш не захочаш здрадзіцца раздіме.» Мы былі ўжо распранутыя, і ён, памацаўшы маесмускулы дадаў: «Хлопец здаровы. Будзе на чым пахаць!»

(Працяг у наступным нумары)

Лявон Шыман. Гулаг. Восьмы лягерны пункт. 25 сакавіка 1953 году.

Зараз я мушу вярнуцца ў даваны час. Здаецца, у 1933 годзе ў Маскве праходзіў першы парад філіалістарніка ў. Тады беларуская каманда для тэматычнага ўступу ўсяму параду, паказала вельмі цікавую праграму, пантаніму на папулярную тэму «Вораг не пройдзе».

...У адно імгненьне ўся плошча зазеляла густым бярозавым гаем, а праз гэты гушар праkrадваўся парушальнік нашых межаў. Раптам да яго, скуль ні вазьміся, падбеглі пагранічнікі з аўчаркамі. Яны хутка захапілі парушальніка, і адначасе ўсё зьнікла. Праз некаторы час пагранічнікі зноў з'явіліся на плошы. Яны несьлі перад сабой арку з вядомым лозунгам «Камунізм зъмяне ўсе межы!» На заканчэнні пантаніму перад маўзалеем Леніна зъявілася калёна спартсменаў, а на чале яе, на веласіпедах—плыла вялікага памеру фігура Сталіна. Жывы бацька народаў стаяў ў гэты час на трыбуне перад маўзалеем і звясёла ўсымешкаў памалу пляскаў у далоні. Побач з ім вітала статую з папе́-машэ ўсё Палітбюро. На плошы гучала громкае: «Ура! Няхай жыве вялікі Сталін!»

Зъмена дзеяў ад бывалася хутка — адзін за адным пачыналіся паточныя рухі, складаныя дынамічныя скокі, усе было адладжана, як і мела быць. Спартыўным парадам кіраваў балетмайстар Галейзоўскі.

42 (Працяг. Пачатак № 5-10 (1991), 1(1))

Мастак Эдуард Гадлеўскі быў адказны за афармленненне параду. Яны стаялі побач на вышыцы і праз магафон падавалі загады і сачылі за выкананнем праграмы. Усё ішло быццам—бы добра. Раптам нейкі чалавек ў цывільнай віраты падышоў да Гадлеўскага і загадаў яму сыйсьці ўніз.

Пасыля гэтага параду Эдуард Гадлеўскі зынік, але па якой прычыне ніхто ня мог згадацца.

Мінула 15 гадоў з таго часу, калі мы зноў сутрэліся з Гадлеўскім на творчай дачы мастакоў у Юрмале. Вядома, што ён ня ўсім мог даверыць звесткі аб сваім лёсце ў той час. Аднак нам з жонкай даверліва апавядаў аб усіх 10 гадах свайго зъняволення, бо ведаў, што ў 1937 годзе бацька маёй жонкі Уладзіслаў Галубок быў расстрэляны як закліяты вораг народу.

Так вось, калі фігура бугафорнага Сталіна адкацілася ўніз, да Замаскварэчча, яна раптам вырвалася з рук тых, хто стрымліваў яе. Калі-бе не заслоня перад Масквой-ракою, дык даў-бы нырца ў раку «таварыш Сталін». Няцяжка згадацца, які жах ахапіў тых людзей, якія не ўтрымалі фігуру бацькі ўсіх народаў. Усіх чакалі лягеры. Не аблінуй гэтае долі і Гадлеўскі.

Але мастаку, можна сказаць, пашчасьціла. На першым этапным перагоне зъняволеных ён апынуўся сярод крымінальнікаў. Тыя шанавалі яго за тое, што ён рабіў ім

гральныя карты і нават маляваў партрэты тых кіраўнікоў, што зваліся ў іх паханамі.

Калі тэрмін зыняволення скончыўся, мастак заснаваўся ў Варашылаградзе і працаваў там у гарадзкім тэатры. Зараз ён заслужаны дзеяч мастацтва Украіны і сумуе па свайму Жлобіну. Яго цягне ў Беларусь, але жывуць яшчэ тыя, хто віноўны ў ягоным ганьбаванні.

Ідэя намаляваць карціну, прысьвеченую беларускім фізкультурнікам, зарадзілася ў нас з мастаком Давідовічам пасля вайны, калі развой фізyczнай культуры ўзыняўся даволі высока. Ён быў масавым, а Менскі інстытут фізкультуры рыхтаваў добрых кадры інструктароў ды трэнераў па ўсіх відах спорту. Менавіта студэнты гэтага інстытуту і былі ўдзельнікамі ўсіх парадаў фізкультуры ў Маскве.

Цяжка расказаць на словах аб гэтай карціне, вялікім палатне, памерам пяць на тро мэтры. Яе трэба бачыць. На фоне храма Васіلія Блажэнага, Спаскае башні, маўзалея Леніна піраміда ці лепш ваза, што складалася з некалькіх паверхau жывых, загарэлых целаў майстраў спорту, якія ўвесі час мянялі позы. На трыбуне перед маўзалеем стаяць Палітбюро і маршалы Савецкага Саюзу, а ўнізе — госьці з розных краін свету.

Апусьцім гаворку аб цяжкасцях пры стварэнні карціны. Іх хапала багата з той прычыны, што працаўвалі без даговору, а значыцца і без авансу. За ўсё плацілі з свайгі кішэні. Нам хацелася, каб аб карціне, ранш чым мы ўе ні скончым, ніхто ня ведаў, бо заўсёды знойдуцца апекуны, што будуць марна губляць час на спрэчкі. Тым больш, што да ўсесаюзной выстаўкі ў Маскве заставалася вельмі мала часу, крыху болей за паўгодна. Працоўны дзень паначалу пачынаўся раніцай і канчаўся позній ноч-

чу. Але так цягнуўся нядоўга, пакуль не было наведвальнікаў, якія пазней праста не давалі працаўцаў.

Першым візіцёрам быў Заір Азгур, які настойліва дамагаўся ўвасісьці ў маю майстэрню і паглядзець, што мы robім у такім сакрэце. Я мусіў адчыніць майстэрню, бо Азгур быў сябрам выстаўкамі і м'яу права, як ён казаў, на прагляд усяго, шторобяць мастакі. Зн яго ўсё і пачалося. Назаўтра нас выклікалі ў ЦК КПБ да Гарбунова, сакратара ЦК па агітацыі і пропагандзе. Яго перша пытннае было: «Чаму на ніжній трыбуне вы зъміясцілі Мао Цзэ-Дуна, Хо Шы Міна, Далорэс Ібаруры, Дзімітрава, Тэльмана й іншых кіраўнікоў замежных кампартый? Калі на трыбуне ім няма месца побач з таварышам Сталіным дык ня трэба іх наогул зъміяшчаць на ніжній трыбуне.

Зъніць дык зъніць — спрачацца няма сэнсу. Хаця кампазыційна ды і палітычна яны маглі заставацца на tym самым мейсцы, дзе намаляваны. Добра, што тыя дзеячы былі намяляваны толькі вуглём і не замацоўваліся фіксатарам. З гэтага дня адзін раз у тыдзень майстэрню наведвалі Гарбуноў і старшыня Саюза мастакоў Андрэй Бембель. Пасыля першых візітаў Гарбуноў парадзіў нам нікога не запрашаць да сябе. і нікому не паказваць карціну, а калі што спатрэбіцца, званіць да яго па вяртушцы ў ЦК. Відаць было, што работнікі ЦК вышэйшага рангу зацікавіліся нашай карцінай, але куды-бмагла завесьці гэта зацікаўленасць, пакуль што не было нам вядома. Адночын Гарбуноў пры чарговым візите назначыў: «Зъвярніце ўвагу на вірапатку і на абутак спартсменаў, каб была яна як новая. Но на карціне мастака В.Волкава «Вузайцы» вельмі брыдкая вірапатка, а абутак, дык съмеху варты. I добрая карціна, але за мяжу

паслаць нельга з-за тых дробязяў. Што могуць сказаць пра савецкіх студэнтаў за мяжой нашыя ідэйныя ворагі?»

Калі праца над карцінаю падыходзіла да свайго завяршэння, Гарбуноў, зайшоўшы да нас, каб даць апошні ўказаныні, запытаваўся: «А ці маглі-б вы неяк выдзяліць таварыша Сталіна, зрабіць яго вышэй за ўсіх. Падумайце, прашу вас». Я мусіў адмаўляцца ад ягонай прапановы, глумачыць, што і так таварыш Сталін выдзяляеца. Ён стаіць ў белым кіелі, падняўшы правую руку. Астатнія члены Палітбюро стаяць усе па чарзе і па рангу, (быццам нахрухома) з правага боку таварыша Сталіна. На левым баку стаяць маршалы Савецкага Саюза. Усё адпавядзе фатаграфіям з таго параду.

Карціны, падобнай нашай, у беларускім мастацтве яшчэ не было. Яе памеры, мажорны насторый, фарбная стракатастъць, не-звычайная тэма, — усё гэта разам павінна было зачароўваць гледача і, як нам, здавалася, падабаца выстаўкаму, што было вельмі важным. Так яно і сталася. Партыйныя колы нашай рэспублікі зацікаўліся карцінай, але толькі таму, каб падхалінуць перад Сталіным, скарыстаць лішні раз тэму, якая ні ў якім разе не падыходзіла для гэтае мэты, але якую усё роўна, хоць і штурчна, праз назоў, можна прытасаваць да той вялікай ідэі.

Прагляд карціны членамі бюро ЦК і выстаўкамам адбываўся ў нашай майстэрні. Першымі ўвайшлі асабістая ахова ўрадоў-цаў, а пасля іх : Патолічаў, першы сакратар ЦК КПБ, Зімянін — другі сакратар ЦК, Казлоў — Старшыня Прэзыдыума Вярхоўнага Савета БССР, Гарбуноў — сакратар ЦК па пропагандзе, Машэраў — першы сакратар ЦК ЛКСМБ, Лютаровіч — старшыня кіраўніцтва па справах мастацтва пры СНК БССР, А. Бембель — старшыня кіраўніцтва Саюза

мастакоў Беларусі і нейкія яшчэ асобы. Яны сядзелі і разглядалі карціну моўкі. Паслья усе накіравалі свой зрок у бок першага, які таксама маўчаў. Ён выглядаў стомленым, набыць, таму, што час быў позні, ля поўначы(у тыягады ўся работнікі ЦК працавалі ноччу, як і Сталін). Першае, што ён, нарэшце, запытаваўся: «А як мы даставім ў Москву такое вялікае палатно?» Зімянін задаў мне пытаныне, якое было бліжэй да тэмы візуту: «Якую назув мае твор?» Я адказаў, што у нас толькі тэма — выступленыне беларускіх фізкультурнікаў на Чырвонай плошчы. Зімянін прыкінуў некалькі варыянтаў і спыніўся на адной «Слава вялікаму Сталіну». Усе разам згадзіліся зь ім, нават не папытаваўшыся, што мастакі думаюць пра гэту назуву. З намі нікто не лічыўся, мы выканаўцы і ня болей таго. Казлоў зазначыў, што калі-б ён ня ведаў, што карціну рабілі беларускія мастакі, ён бы падумаў, што аўтарамі зьяўляючыся маскоўскія майстры. (Так своеасабліва ён ацаніў высокі ўзровень твора).

Але апошнія слова было ўсё-такі з беларускім і ўсесаюзным выстаўкамам.

Трэба сказаць, што на нашым выстаўкаме праца прыйшла бяз хлопатаў. Прауда, былі заўвагі. Напрыклад, прафэсар В. Волкаў зыдзіўляўся таму, што мы намалявалі такую карціну ў кароткі тэрмін. «Гэта авантурыстычны шлях за нейкія паўгода, хай сабе і ўдваіх, зрабіць такую вялікую карціну», —казаў ён. Другія, не бяз зайдзрасці шукалі супяречнасці паміж назвяз твору і тым нязначным месцам на карціне, якое займаў таварыш Сталін. Між тым, карціну прынялі па большасці галасоў. У Москве, перад Усесаюзным выстаўкам выступіў Бембель і прасіў улічваць хадайніцтва нашага ЦК. Ня ведаю, што ў гэтым выпадку дапамагло, але карціна была прынята на

выстаўку, якая праходзіла ў Трэцьякоўцы. Ці трэба казаць, што выставіца свой твор у славутай галірэі лічылася вялікім гонарам.

Карціна «Слава вялікаму Сталіну» была не адзінай. З падобнай назвай быў твор брыгады Цыплакова. На карціне «Вялікаму Сталіну слава» Сталін быў асновай ўсёй кампазіцыі. Вось ён выйшаў з Георгіеўскай залі і спыніўся. Ён у светлым касціюме залажыў наперадзе руکі — нібы святы. Зьнізу з букетамі кветак рвуцца да яго ашалелыя людзі, хочуць крануцца яго, закідаць кветкамі. На кожным твары ўсымешкі, толькі ўсымешкі.

Прыгадаем яшчэ адзін калектывны твор мастакоў-харкаўчан пад назовам «У імя міру». Карціна адлюстроўвала падпісаныне дагавору аб сяброўстве і ўзаемадапамозе паміж ССРР і КНР. За сталом, зь левага боку, Сталін, за ім стаяць усе члены Палітбюро, з правага боку Мао Дзе-Дун і іншыя кітайскія партыйныя кіраўнікі. Сталін і Мао Дзе-Дун жмуць адзін аднаму руکі. Вось і ўся карціна. Толькі па адной назве можна зразумець, што на ёй адбываецца. Мастак Пацеавася экспанаваў карціну «Прыём І.В. Сталіным калгаснікаў-хлапкарабоў». Сталін левак рукой абдымаў дзяўчынку, а праваю паціскаў руку жанчыны ў нацыянальны вонратцы. За спіной Сталіна — члены Палітбюро б'юць у далоні — усе, як адзін, з узымешкамі на тварах. На першым пляне, на стале ляжаць скуркі ягнятаў, а на вялікім падносе нацыорморт зьвінаграду і іншых фруктаў. Трэба сказать па праудзе, што гэта быў антымастакі твор самавукі, але і ён трапіў на выстаўку, бо на ім быў Сталін.

Навошта гэта я, узяўся ўспамінаць пра выстаўку, якая была так даўно — амаль сорак гадоў таму назад. Можа таму, каб праціць съявіло на мінулае, пра якое сорамна

зарараз становіща ўсім нам мастакам стаўрэшага пакалення. А можа ня толькі нам, але і тым, хто кіраваў намі, хто зараз атрымоўвае іэнсію сесаўнага значэння, або партыйную — як ветэранаў партыі?

У той час, калі мы пісалі сваю карціну — выступлены беларускіх фізкультурнікаў на Чырвонай плошчы ў Маскве — панавала прыхашванніе жыцьця, як быццам на самой справе яно так і было. Але хлусьня заставалася хлусьней і паказухай. Плацілі дзяржаўныя гроши тым мастаком, хто больш за другіх паказваў асалоду жыцьця, параднасць і дабрабыт праз метад сацыялістычнага рэалізму, пра сутнасць якога ня ведалі ні мастакі, ні, тым больш, тыя кіраўнікі, што кіравалі зьверху выяўленчым мастацтвам.

(Нагадваецца адзін выпадак, калі мастацтвазнаўца і галоўны рэдактар часопісу «Творчасць» Мялікадзе на амбяркаўаны выстаўкі беларускіх мастакоў у Маскве (Кузнецкі мост) ўводзіў нам у вушы, што нават і бярозкі на краявідах павінны быць партыйнымі).

Хто наўмысна рабіў таякія карціны; дзе Сталін зьяўляўся толькі повадам, каб працягнуць на выстаўку няхай сабе і слабую карціну па выкананью, той ніколі ня быў у пройгрышу, бо гэткія карціны лічыліся партыйнымі і адпавядалі мэтаду сацыялістычнага рэалізму. Адразу паўстае пытанье: а хто вызначаў так упэўнена, зьяўляеца твор мастака партыйным, або не. Адказ вельмі прости: усё тыя-ж кіраўнікі, што ад імя народу ці Бог ведае ад каго, бралі на сябе права на апошнія слова прысуду. Гэта акалічнасць спрыяла мастакам — прахіндзеям учаціца за ідэю партыйнасці, як за залатую жылу. Успамінаеща, як быццам усіх ахапіла нейкая хвароба на выперадкі праслаўліца Сталіна праз усе

віды выяўленчага мастацтва—вышыўка, ткацтва, інкрустация па дрэву, фарфору, кераміку й інш.

Наш мастак Ісаак Давідовіч нават прысягнуў радыёкарэспандэнту, што ўсё сваё жыццё прысьвеціць вобразу вялікага Сталіна. Здарылася гэта пасля пасъпховай працы над карцінай «Сталін выходзіць з маўзалея Леніну».

Але давайце прасочым, які-ж складаўся лёс нашай карціны, якая экспанавалася ў Трэціякоўцы. Ніхто з беларускіх мастакоў—жывапісцаў на мяў званьня лаўрэата Сталінскай прэміі. Адзін толькі Азгур, як скульптар меў у тым часе не адну Сталінскую прэмію за свае скульптурныя партрэты вялікага Сталіна й яго паплечнікаў.

Як заўсёды гэтак рабілася, прапанова каб Саюз мастакоў вылучыў на Сталінскую прэмію двух мастакоў—аўтараў карціны «Слава вялікаму Сталіну»—паступіла з боку ЦК. На першым—ж пасяджэнні праўлення Саюза мастакоў нашыя кандыдатуры забалаціравалі. Але пазней на праўленьне была пададзена заява мастака Касмачава, які даваў адвод выключна на палітычнай падставе. Гэты мастак ужо ў другі раз праявіў «пільнасць». Дзякуючы ёй, яшчэ ў 1933 годзе шэраг мастакоў даведаліся, што такое «амэрыканка» НКУСа. Сярод гэ-тых людзей назаву толькі аднаго — Эдуарда Гадлеўскага — астатніх няма ўжо ў жывых.

Мы сядзелі ў кабінечце начальніка кіраўніцтва па справах мастацтва пры СНК БССР Лютаровіча. Ён вельмі цёпла веў гутарку і, між іншым, зрабіў заувагу, што Саюз мастакоў інкryмінаваў мяне за побыт ў Менску, падчас нямецкай акупацыі. Не забыўся і тое, што я яшчэ сваяк ворага народу ўладзіслава Галубку, няхай сабе і рэабілітаванага.

46

За мaim напарнікам таксама лічыўся «грашок». Ягоны старэйшы брат адсядзеў адзін год ў менскай турме, а муж сяstry, кінаалератар, «загубіўся» недзе ў Сібіры.

—Нам, —сказаў Лютаровіч,— не заставалася нічога, як звярнуцца ў НКУС, каб удакладніць гэтыя пытаныні. Атрымалі звесткі вельмі станоўчыя. Менавіта тое, што ніхто з братоў Ціхановічаў у часы акупацыі Менска сябе не скампраметаваў. Пагэтаму калегія кіраўніцтва па справах мастацтва вылучае вас абодвух — кандыдатамі на лаўрэатаў Сталінскай прэміі. Так што рыхтуюцца да камандыроўкі ў Москву.

Толькі нам зноў не пашчасціла. У 1950 годзе ніхто з мастакоў не атрымаў прэміяў, нават тыя, хто звычайна, ўзнагароджваўся. Чаму так адбылося, сказаць цяжка. Казалі, што гроши ашчаджаліся на расправоўку атамнае бомбы.

Тым часам, карціна каля году экспанавалася ў Трэціякоўцы, потым у доме ўраду ў Менску, акруговым Доме афіцэраў імя К.Варашылава і нават у кінатэатры «Перамога». У канцы 1950 году адбылося амбэркаўніче Усесаюзнай выстаўкі у памяшканні ЦДРІ, а потым і ў тэатры Чырвонай арміі. Вядома—ж мы чакалі, што скажа мастацтва—знаўца Машкаўцаў. Ён, прыхільнік перасоўнікаў, меў свой пункт гледжання на сучаснае мастацтва, але, як і ўсе яго калегі, крытыкаў толькі маладых мастакоў і баяўся чапляць майстрапу, што мелі свой твар і пасады ў Саюзе мастакоў. Наконт нашай карціны ён зазначыў, што менскія мастакі пагналіся за крылатую назвай твору.

—Назоў ніяк не адпавядае сутнасці зъместу,—падкрэсліў мастацтвазнаўца і тут-же спаслаўся на карціну Цыплакова, як прыклад дакладнасці назвы.

Можаце сабе ўявіць маё становішча. Не ўстанеш і не крыкнеш, што нямы далі назуву, а наш сакратар ЦК Зімянін. Аляксандар Герасімаў, які вёў абмеркаваныне, адазваўся трохі мягчай, кажучы, што на Чырвонай плошчы многія пасылінуліся, як маладыя мастакі, і гэта нядзіўна. Але вось тое, што яны не ўлічылі пэрспэктыўна, што плошча мае скіл да Масквы-ракі — гэта недараўальна. Толькі нам ужо было не да скілу, добры настрой зынік.

Але прыгоды з карцінай на гэтым не скончыліся. Пасыль съмерці Сталіна, калі Бэрью авбінаўцаілі як англійскага шпіёна, яго трэба было зафарбаваць на карціне, што мы і зрабілі вельмі тэрмінова. Аднак продаж статысячнага тыражу рэпрадукцыі з карціны, дзе Бэрью не зафарбуеш, мусілі забараніць ва ўсіх книгарнях ССР.

Напярэдадні другой дэкады беларускай літаратуры і мастацтва ў Маскве ў 1955 годзе я даведаўся, што чатырымаіх карціны «Дапамога партызанам», «Гуляюць дублёры», «Лета», «Партызаны ў разьведцы» ужо адвезены ў Маскву. Затрымалася толькі агульная нашая карціна «Слава вялікаму Сталіну». Перададзездам мастакоў у Маскву на дэкаду нас зноў вызываў у ЦК Гарбуноў і прапанаваў, каб мы зрабілі не-як так, каб Сталін апусціць правую руку, або каб усе члены Палітбюро паднялі руکі. Гарбуноў ведаў, як паступаць, быў жа час, калі ён прасіў Сталіна зрабіць вышэй, вылучыць ад астатніх. Зараз ён хацеў яго дэмакратызаваць, зраўняць зь іншымі.

Карціну адvezылі ў Маскву бяз «рамонту», але да апошняга часу не рыхковалі выстаўляць на паказ масквічам. Неспадзянава зьев适用у быў атрыманы наказ забараніць яе для паказу. Прычынай забароны стаў ліст Хрущчова да партыі, у якім ішло выкрыцьцё культуры асобы таварыша Сталіна.

Такім чынам, карціна перастала існаваць толькі з прычыны яе няўдалай назвы, навязанай нам Зімяніным і ўсім складам бюро ЦК КПБ. Восі такое кіраўніцтва мы мелі ўсюль: тычалася гэта выяўленчага мастацтва, літаратуры, навукі і тэхнікі ці народнай гаспадаркі. І рабіліся ўсё гэта ад імя кіруючай партыі і ўсяго народа. Дзяякуючы партыйным асобам, па сутнасці ўсё даводзілася да абсурду і ўсякіх недарэчнисцяў, як і атрымалася з нашаю карцінай.

Варта сказаць, што цікавасць да гэтага твору была паўсюль. Нам прыйшлося зрабіць трох копій значна меньшага памеру, але ужо без Бэрэй. Кожны раз, калі мы майвалі зноў, мы цікавіліся, ці на трэба зафарбаваць каго-небудь, што стаіць на tryбуне перад маўзалеем.

Зраз на адлегласці сарака гадоў, што прыйшлі з таго часу, глядзіш на каліраваю рэпрадукцыю з карціны «Беларускія фізкультурнікі на парадзе на Чырвонай плошчы ў Маскве» і прыходзіш да высновы, як магло здарыцца так, што жыцьцё нашага народу было цяжкім — у кожнай сям'і нехта сядзеў ці быў расстряляны, а ў выяўленчым мастацтве, як і літаратуры, жыцьцё падавалася ў ружовых фарбах, усюль была суцэльнай лакіроўка, а вясёлосці людзей небыло межаў. Усьмешкі, ўхмылкі. Так усыміхалася систэма сацыялістычнага рэалізму.

(Працяг у наступным нумары)

РДНЯЕ СЛОВА

Пра адно пашкоджанье

Масей Сяднёў

Гаворка пойдзе тут пра шкоду, якую спрычыніў беларускай літаратуры гэтак званы мэтад сацыялістычнага рэалізму.

У нашай літаратуры працавала, дый працуе цяпер не так ужо мала таленавітых аўтараў, з выразным творчым абліччам. Ка-рацей, наша літаратура — не безъ яркіх ін-дывідуальнасцяў. Бяда толькі ў тым, што чым больш была адoranані гэтая інды-відуальнасць, тым было цяжэй ёй ужыцца ў беларускай літаратуры: такі абдораны творца не ўкладваўся ў рамкі соцрэалізму і ўсякая спроба выйсьці за гэтыя рамкі канчалася несамавіта. Такія таленты, не запладніўши нашу літаратуру сваім адметным словам, зынікалі зь яе, апныяліся ў засыценках НКВД.

У беларускай літаратуры было ў тульна пасярэднім талентам. Яна расла, ці да-кладней, разрасталася іхным коштам. Па-сярэдні талент больш паслухмяны, ён лёгка дапасоўваўся да вымогаў соцрэалізму і такім парадкам пасьпяхова «запладняў» нашу літаратуру падрабрай падлітаратуру. Яму лёгка было ўваходзіць у яе, у яго была надзвичайная здольнасць маніпуляваць.

Але ішлі на кампрамісі значныя таленты. Імкнучыся падладзіцца пад вымогі соцрэалізму, яны губілі свой талент, з-пад іхнага пяра выходзілі творы-калекі, у такіх творах мы бачым скажоны вобраз рэ-чаіснасці. У іх толькі зредку мы назіраем проблескі таленту, у нейкіх там паасобных дэталях. Можна сказаць, уся нашая

літаратура часоў панаваныя соцрэалізму стаіць пад знакам твораў-калекаў. Іх зыня-вечыла соцрэалістычная лакіроўка, у гэтых творах мастацтва перад палітыкай ад-ступала на задні плян. Гэтым талентам не давала свабодна дыхнуць ярмо соцрэаліз-му. Скінць яго з сваёй пясьніарскай шы ў іх не было адвары й ў выніку — што-б мы ні гаварылі — іхныя таленты зазналі пашко-джанье.

Нашая літаратура нібы баялася прыходу магутнага таленту, не дапушчала яго, нібы, слабая, баранілася ад яго. Ёй лягчэй было жыць з пакладзістымі талентамі.

Надышоў час навукова асэнсаваць пашкоджанье, спрачыненае нашай літаратуры соцрэалізмам, не баючыся, што аналіз гэтага пашкоджанья зьбедніць нашую літаратуру. Ад гэтага яна не зьядніе, наадварот, падвядзе патрэбную рысу пад выдаткамі й адчыніць шлях да якасна новага развязвіцца нашай нацыянальнай літаратуры.

Дзе́кае і блізкае

Беларусы ў Аргентыне

Кастусь Мерляк

Апынуўшыся на эміграцыі Кастусь моцна заангажаваўся ў арганізацыі Беларускай калёніі ў Аргентыне і зарыентаваўся, што гэта вельмі ціжка рабіць бязь ніякае жыцьцёва практычнай базы, якая-б прыцягала і трymала разам людзей. Адразу пабачыў, што нават моцная нацыянальная съведамасць і патрыятызм на ёсьць дастаткова моцным цэмэнтам, каб трымца людзей стала пры арганізацыі, тым больш акты ў на працаўца для грамадзтва ў той час, калі асабістыя патрэбы моцна стаяць на перашкодзе.

Аналізуочы арганізацыянае жыцьцё беларускае міжваеннае эміграцыі, стала відавочна, што ў яе нечага не хапала. Ня мала людзей стварылі шмат арганізацыяў, нават сваю цэнтралю, а посыпехаў і дасягненняў ніякіх. При першым варожым наступе ўсе разъбегаліся бязь ніякага супраціву. Дык чаму тады калёніі іншых нацыянальнасцей трываючыя моцна разам і паступова разъвіваюча, багацеючы матэрыяльнай, паралельна як багацеюць іхнія людзі?

Досьледы паказалі, што калёніі других нацыянальнасцей былі арганізаваныя пры цэрквах. Напрыклад, палікі пры каталіцкіх, славакі — пры праваслаўных і каталіцкіх місіях, харваты й летувісі вылучна пры каталіцкіх цэрквах, украінцы пераважна пры грэка-каталіцкіх і таксама пры праваслаўных храмах, а беларусы гэтага ня мелі.

(Працяг. Пачатак у № 1(11))

Праваслаўныя беларусы, ня маючы сваей царквы, наведвалі расейскую, а каталікі прымкнуліся да польскай каталіцкай царквы. Належачы да чужых цэркваў, хочаш ты таго або не хочаш, прыходзіцца належыць і да іхніх арганізацыяў.

Пераканаўшыся, што беларуская калёнія доўга не ўтрымаеца бяз свае царквы (пры ходу) Кастусь пачаў прэлімінарную працу ў гэтым кірунку. У пачатку 1949 года прыехалі ў Аргентыну два беларускія праваслаўныя съвятары: а. Мікалай Макарэвіч і а. Васіль Вячорка. Айцец Васіль зь сям'ёю пасяяліўся ў горадзе Беразатзгі, якіх 60 км ад Буэнос Айрэс.

Найперш Кастусь пазнаёміўся з а. Мікалаем і пачаў яго нагаварваць, каб зарганізаць прыход Беларуское Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы. Айцец Мікалай, навучэнец духоўнае сэмінары ў Парыжы, служыў на Палесі, быў вывезены ў Сібір, адтуду трапіў у Польскі корпус генэрала Андэрса, дзе быў вайсковым капэлянам. Прыйехаў у Аргентыну з Англіі з матушкай, дзяцей у іх ня было.

Пэрспэктыва жыць у Аргентыне і пачаць ад нічога арганізоўваць прыход, будаваць царкву ды яшчэ БАПЦ, да якое а. Мікалай ня меў сэрца, яму не імпавадзіла. Развіведаўшы дакладна сітуацыю ён прыйшоў да высновы, што яму тут съвятарскай кар'еры няма. Ён сабраўся ѹвянчаны назад у Англію, праўшы ў Буэнос Айрэс каля году.

Айцец Васіль жыў пры сваёй сям'і. Ён пачаў арганізоўваць прыход, сабраў некалькі сем'яў беларусаў, казакоў і іншых. Нанялі гараж ды ўсе разам абсталявалі царкву. Пратаярэй Васіль некаторы час не належыў да ніякае юрысдыкцыі. Падчас літургіі ўспамінаў канстантынопальскага патрыярха й святых беларускіх зямлі. Да расейскага зарубжнае царквы, пры ёй яго прыхільнасці да расейшчыны, не хадзіў належаць, бо меў нейкія засцярогі да мітрапаліта Панцелеймана, а да Паўночна-Амэрыканскага мітраполітства яго не дапускалі прыхаджане не беларусы. Да БАПЦ яго адгаварваў Пётра Саўчыц, ужываючы ўсякія неверагодныя аргументы супраць БАПЦ.

У гэтым часе распачалася карэспандэнцыя між управай ЗБА, япіскапам Васілем (БАПЦ у Нямеччыне) й а. Васілем Вечоркою. Сябры ЗБА здрэдку наведвалі прыход а. Васіля, але ўправа ЗБА заўсёды запрашала яго на святыні. Абылося некалькі канфэрэнцыяў, адна з іх з удзелам а. Барыса Арычуку УАПЦ, але нічога не памагло. Айцец Васіль не адварожаўся парваць з расейшчынай і перайсыці на бок БАПЦ.

Праўда, была зроблена яшчэ адна спроба, каб а. Васіль беспасрэдна пайшоў пад апеку Ўсяленскага патрыярха. Кастусь дабіўся аўдыенцыі ў вікарый Грэцкай праваслаўнай царквы монсінёра Фотыёса Пантоса, які абяцаў справу палагодзіць, калі атрымае афіцыйную заяву ад а. Васіля. Але Васіль Вечорка адказаў, што ніякае заявы пісаць ня будзе. На гэтым справа і скончылася.

Управа ЗБА, каб забяспечыць духовую апеку для сяброў арганізацыі, звярнулася з просьбай да прыходу сьв. Пакровы УАПЦ, каб прынялі іх пад сваю апеку да часу зарганізаванынга свайго прыходу, на што управа прыходу і настаяцель Барыс Арычук пахвотна згадзіліся. Управа ЗБА ў чэрвені

1952 года сваім камунікатам аб гэтым паведаміла праваслаўных беларусаў.

Па прыездзе ў Аргентыну, Кастусь таксама адразу стаў цікавіцца старой эміграцыяй, вывучаючы яе сацыяльны склад, нацыянальную съведамасць, месца паходжання ды сучасныя абставіны, у якіх яны жывуць. Аказаўся, што большая частка з іх быті малаземельная праваслаўная людзі, якія выехалі на эміграцыю, шукаючы лепшыя ўмовы жыцця. Будучы мала сувядомі нацыянальна, яны лёгка паддаліся камуністычнай пропагандзе падчас і пасля вайны. Меншая частка беларускіх эмігрантаў гэтага пэрыяду складалася з каталікоў і была больш нацыянальна съведамая. Многія з беларусаў мелі свае прадпрыемствы. Але яны належылі да польскай каталіцкай царквы, а тым самым і да польскіх арганізацый. Такім чынам, пасрэдна або беспасрэдна дапамагалі палякам.

Кастусь зразумеў, што толькі з гэтаю групой беларусаў можна гутарыць. Ён са сваімі сябрамі пачалі вышукваць і навязваць знаёмыя. Кастусь пазнаёміўся із сп. Нядзелька, быўшым сакратаром гарадзкага суду ў Наваградку, грамадаўцам, які ў доўгіх гутарках расказваў пра грамадзкое жыццё беларусаў пад Польшчай. Сп. Нядзелька моцна зацікавіўся Кастусём, бо той толькі што прыехаў у Аргентыну, а ўжо ведаў мову й працаўаў у параплаўнай галандзкай кампаніі. Гэта было нязвычайнім здарэннем сярод беларускага эміграцыі. Нядзелька дапамог пашыраць кола знаёмстваў, пазнаёміў зь сем'ямі: Гайлевіча, Паўлоўскага, Ількевіча, Мешковіцкага, Хроля, Фарына, Станкевіча, Скіпара, Лойкі, Свірковіча і іншых.

На прапанову ўсупіць у ЗБА яны адказалі, што яны ўжо даўно зьбіраліся злаўжыць Беларускі камітэт, залажыць гроши

і купіць адпаведны будынак, дзе-б мясьціўся беларускі культурны цэнтр. «Калі-б тут быў беларускі каталіцкі сьвятар, ды ён быў-бы нам гарантыйяй, што ня станеца з намі, так як сталася з Славянскім саюзом. У Аргентыне ўлада часта мяніеца, а гэтым самым і палітычна кан'ектура».

Яшчэ у 1951 годзе Касутсь звязануўся да старшыні рады БНР інжынера М.Абрамчыка аб патрэбе каталіцкага сьвятара беларуса ў Буэнос Айрэс. У гэтаі справе пайшли лісты да пралата Пётра Татарыновіча ў Рым, да а. Льва Гарошкі ў Парыж, да а.Ч. Сіповіча ў Лондан, да яго экспланенцы біскупа Б.Слосканса, апостальскага візитатара для беларуса ў чужыне і Б.Рагулі ў Лювэне.

Спачатку была зроблена прапанова, каб звязануцца да сьвятароў, якія знаходзяцца ў Аргентыне, а менавіта да а. Альфонса Падзявы (Салезяніна). Айцец Падзява пражываў у горадзе Мэндоза й працаў настаўнікам у школе «дон Боско». Таксама да а.Грышанса (Марыяніна), у горадзе Розарыя, які па нацыянальнасці быў латыш, але добра ведаў беларускую мову. Айцец Падзява на просьбу Управы БНР, адказаў, што згадзіўся-б пераехаць ў Буэнос Айрэс, калі-б яго ўлады на гэта далі дазвол. Управа ЗБА звязанулася да генэральнага інспектара Салезьяніна дона Люіса Ваўлі ў горадзе Кордова з просьбай дазволіць а.Падзяве зъмяніць месца рэлігійнага жыцця, але ніякага адказу так і не атрымала.

Што тычыцца айца Грышанса, то той на запрос ЗБА адказаў, што яго гэта не цікавіць. Звязаныне да кандыдатаў у Эўропе, а менавіта да а.Маскаліка, а.Салаўя, і а. Чарняўскага, вынікаў таксама не прынесла. Кожны з іх меў нейкія першкоды, каб выехаць у Аргентыну.

Грамадзкая дзейнасць Кастуся Мерляка праводзілася ад імя Згуртаванія Беларуса ў Аргентыне. Аднаго дня атрымаў ён за подпісам старшыні Рады БНР М.Абрамчыка Мандат Рады Беларускага Народнае Рэспублікі, які съведчыў, што ён, спадар Мерляк Канстантын, народжаны 25 сінтября 1919 г. у в.Дзетамля, зъяўляеца сябрам Рады Беларускай Народнай Рэспублікі з дні 5. 8. 1948. З таго часу палітычна дзейнасць Кастуся ў Аргентыне адбывалася ад імя Сэктару Рады БНР і ад імя Прадстаўніцтва Ураду БНР ў Аргентыне.

З разьвіццем беларускага грамадзкага жыцця ў Аргентыне былі прынятыя ў Раду БНР яшчэ два сябры: Уладзімір Другавец і Мікалай Данкевіч. Такім чынам, у 1949-1954 гадах існаваў Сэктар Рады БНР у Аргентыне, старшынёю якога зъяўляўся К.Мерляк. Дзейнасць сэктару звязвалася з дзейнасцю ЗБА і Прадстаўніцтвам Ураду БНР у Аргентыне.

12 студзеня 1949 года Кастусю Мерляку быў выдадзены дакумент наступнага зъместу: «Мы, Урад Беларускага Народнае Рэспублікі, гэтым съведчым, што Спадар Мерляк Канстантын зъяўляеца Прадстаўніком Ураду БНР у Аргентыне.

Усе ўстановы арганізацыі, прыязныя Беларускаму Народу, просьціца мець да Спадара Мерляка Канстантына поўны давер і аказаваць яму ўсю магчымую дапамогу ѹ падтрымку ў выкананні ім сваіх аваязвак».

Дакумент быў важны да 31-га сінтября 1949 году. І падпісаны Прэм'ер -міністрам Ураду БНР А.Каханоўскім і Дзяржаўным Сакратаром Ураду БНР Г.Паланевічам.

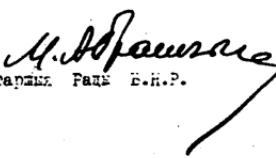
**БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА
РАДА БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ РЭСПУБЛІКІ**

М а н д а т .

Гэтым сведчыцца, што сеняр М. Е. Р. Л. К. Константын, народны 25 сінняня 1919 г. у в. Дзетаця, зьяўленаца сябрам Рады Беларускай Народнай Рэспублікі з дні
5.8.1948.

на рэч, дні 7.8.1948.

 Старшина Рады Б.Н.Р.
M. E. R. L. K. Konstantyn

Маючы фармальнае прызначэнне рэпрэзэнтаваць Урад БНР на чужыне ў Аргентыне Кастусь распачаў сваю дыпламатичную дзеяйнасць. У лютым і наступных месяцах 1949 года Кастусь асабісту прадставіўся міністру Міраславу Арцішэўскаму, прадстаўніку Польскага юраду ў Аргентыне. Сп. Арцішэўскі свайго часу быў заступнікам Бэка, міністра вонкавых спраў Польшчы. У прыязнай размове высьветлілася, што ён супрацоўнічаў з урадам БНР у 1918-1920 гадах і пайнфармаваны аб стане, у якім находзіцца Беларусь. Зы ім была абгаворана справа супрацоўніцтва ўзаемной падтрымкі ў змаганьні за вызваленьне абедзвюх краінаў.

Далей Кастусь прадставіўся прафэсару Аўгену Анацкаму—прадстаўніку УНР ў Аргентыне, сп. Константыну Норкусу — рэдактару летувіскай газэты «Балзас» і генералу Тодару Даўкантас — упаўнаважанаму Летувіскага юраду ў Аргентыне.

Прадстаўнік ураду БНР наведаў Амерыканскую амбасаду 16 лютага 1949 года і правёў гутарку з другім сакратаром амбасады Джонам Шылокам. Размова трывала больш за паўгадзіны. Містэр Шылок моцна зацікаўіўся беларускай справай і запрапанаваў часцей спатыкацца дзеля абмены думак у справах супольнага зацікаўленыя.

БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА
 УРАД БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ
 REPUBLIQUE DEMOCRATIQUE BIÉLORUSSIENNE
 GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE DEMOCRATIQUE
 BIÉLORUSSIENNE

№. 652... / 15

Гаспада. 12. I. 1949

МАЕЛАТ

Мы, Урад Беларускае Народнае Рэспублікі, гэтым съветчым, што
 Спадар МЕРЛЯК Константын
 вымушлены Прадстаўніком Ураду БНР у Аргентыне.

Усе ўстановы і арганізацыі, прыязныя Беларускаму Народу, пра-
 сцяца мець да Спадара Мерляка Константына поўны давер і аказваць
 яму ўсю малчымую дапомогу ў падтрымку ў выпананыні ім сваіх аба-
 вязкаў.

Вамны да 31-га сінняня 1949 году.

У першай палове 1950 года праводзілася справа дапомогі беларускім студэнтам у Лювэне. Др. Б.Рагуля, старшыня Акадэміц-кага аб'яднання на чужыне і Прэзыдэнт М.Абрамчык навязалі лучнасьць з др. Джорджам Сантынам, старшынёй Інтэрнацыянальнага Саюзу студэнтаў у Бельгіі, які прыабяцаў дастаць ад Аргентынскага юраду і фундацыі Эвы Пэррон фінансавую дапомогу на 100 стыпэндыяў для беларусаў, што будуть студыяваць у Лювэне.

Кастусю даручылі, каб ён разам з др. Сантынам, калі той вернеца ў Буэнос Айрэс, давялі гэту справу да канкрэтнага выніку. Было праведзена нямала розных канфэрэнцыяў, напісана нямала мэмараўдумуаў, усё было ўзгоднена, нават прыезд др. Б.Рагулі ў Буэнос Айрэс, але нажаль, пасыльня въезду др. Сантына назад у Лювэн, справа не была зреалізаваная.

3-га чэрвень 1950 года Кастусь наведаў Уругвай з мэтай бліжэйшага азnamлення з грамадzkім жыцьцем беларусаў у горадзе Монтэвідэо й яго ваколіцах. Аказалася, што ў Монтэвідэо існавала «Беларускае таварыства імя Максіма Горкага» з двумя аддзеламі ў недалёкіх гарадох. Гэтае таварыства, як і іншыя арганізацыі, былі апанаваныя савецкім агентамі й парадак у іх быў такі самы як і ў арганізацыях у Аргентыне да часу іхняе ліквідацыі ў 1949 годзе.

На адным банкеце, ладжаным параплаўнай кампаніяй, у якой працаваў Кастусь, ён запазнаўся і запрызыніўся з палітычнокультурным аташа Люісам Морандэ Чылійскае Амбасады ў Буэнос Айрэс. Кастусь праваёў зь ім некалькі спатканняў і той зацікавіўся беларускай эміграцыяй, нягледзячы на тое, што ў Чылі было ня шмат беларусаў. Сэнёр Морандэ прыабяцаў паспрабаваць дастаць некалькі стылістычнай для студэнтаў і дашь дапамогу на культурную дзеянасць ЗБА. Але ён паехаў у Чылі, та і не выканашы свае абязянні.

У студзені 1951 года Кастусь атрымаў паведамленне з канцыляры Ураду БНР, што сп. Пётр Манькоўскі пераняў ад сп. М. Тулейкі абавязкі Дзяржаўнага сакратара. Ад гэтага часу ўся карэспандэнцыя павінна была накіроўвацца на паданы адрес у Нью-Ёрк. (Да гэтага часу ўсе справы накіроўваліся ў Нямеччыну або непасрэдна Прэзыдэнту ў Парыж).

Падчас вакацыяў у ліпені 1951 года наведаў Буэнос Айрэс і беларускую калёнію Уладзімір Клімовіч, які быў па прафесіі мянрнічы і свайго часу прыехаў сюды з Англіі разам з Г. Юзэфовічам. У. Клімовіч дастаў працу ў Міністэрстве земляробства й быў высланы працаваць мянрнічым у правінцыю Сантьяго дэль Эстэро, якая мя-

жавала з Чылі. У. Клімовіч быў прадстаўніком Беларускага студэнцкага фонду на Аргентыну. Падчас спаткання з Кастусём быў агравораны справы студэнцкага фонду й зроблена прапанова вярнуць У. Клімовіча ў Буэнос Айрэс, дзе была патрэба ў людзях, здольных працаваць на грамадzkай ніве. Кастусь запэўніў яго, што пры дапамозе знаёмага З. Кастэльё, афіцыйнага архітэктара сталіцы Буэнос Айрэс, той атрымае пасаду мянрнічага бяз ніякіх клопатаў. Клімовіч адказаў, што ён не пераедзе па прычынах прыватнага харектару, а таксама, што грамадзкая праца яго ня цікавіць.

31 ліпеня 1951 года Кастусь наведаў Міністэрства ўнутраных справаў Аргентыны ў справе, каб дэлегацыя Згуртавання Беларусаў у Аргентыне была прынятая Прэзыдэнтам рэспублікі Генералам Хуан Д. Пэрон. На ўдышэнцы запэўнілі, што дэлегацыя будзе прынятая, калі управа ЗБА зложыць заяву на рукі праватнага сакратара Прэзыдэнта ў Каза Розада.

У каstryчніку гэтага году ад Старшыні рады БНР М. Абрамчыка быў атрыманы ліст з прапановамі стварэння «Союза освобождzenia народов Росіі» (СОНР). Патрабавалася, каб ў Аргентыне разгляdzieli прапановы СОНР і выказаці свой пагляд, які будзе прадстаўлены на 6-й Сэсіі Рады БНР, што мела адбыцца ў сінезні 1951 году. Кастусь з двумя сябрамі рады БНР і некалькімі асобамі Бэнээрайцамі справу разгледзелі і ў выказаліся, што прапановы і прынцыпы дзеяньня гэтага «Саюзу» зьяўляюцца не дэмакратычнымі й поўнасцю супярэччаю ідэі й волі народу, выказанай Актам 25 Сакавіка.

(Працяг у наступным нумары)

Лісты і вершы Ўладзіміра Караткевіча

Уладзімір Караткевіч. Мастак Сямён Герус
30.X.55 г.

Здорово чортушка!

Ты-таки вспомнил або мне, а уж я думал, что наш будущий главный инженер в работе на благо Родины и думать забыл або учительшке, который сидит где-то в дыре и думает о мировых проблемах. Ну ладно, забудем прошлое, уставим общий лад и извини меня за то дурацкое письмо в заранее заготовленном конверте. За эту открытку, просто занят так, что носа ўцерці няма калі. Я пока ещё в Лесовичах на трижды надоевшей работе, так что ежели не разобиделся на меня (помнишь Ек.Ив?) то пиши сюда. Правда, меня думают перетащить в Минск, но когда это будет — неизвестно, а если и скоро, так письмо перешлют за мною. Я, кажется, обмолвился тебе, что был в Минске на совещании молодых, видел много интересного, говорил со многими интересными людьми, читал

некоторые стихи и читал, не хвастаясь с большим успехом «Оршу». Я переработал и её взяли в «Полымя», просили слать ещё. А по-русски писать решил бросить. Это не нужно. Нужно было среди людей, кот. по бел. не понимают, а теперь ведь есть другие, и есть, прямо говоря, твёрдая цель. Хвалили за отсутствие декларативности, так что снижение брака — по боку. За «Еврейку» не стоит благодарности. Сам понимаешь, это чтоб спастись от стыда и снять с себя часть вины. При встрече поговорим... «Таполя» марнеет, что-то работа почти приостановилась из-за отсутствия материала. Не в таких условиях надо это делать. Кроме того, хочу по этому поводу поговорить с М.Танком, твёрдо надеясь на его вкус и его точку зрения. Нового у меня несколько стихов, под разными «завлекательными» заглавиями, вроде: «Заяц варыць піва», «Над сінім Дунаем», «Асення песні», «Месца спаткання», Энтузісту», «Апавяднне а мараллю». «Шыпышна», «Кастальская крыніца» і невелічкая паэмка «Зямля дзядоў», якую я вот-вот окончу и очень тороплюсь всё это отдать, подработать и послать в Минск. Поэтому извини, что ничего не посылаю, сижу с утра и до поздней ночи, выкуриваю неизмеренное количество папирос и только потому могу этим заниматься, что заранее подготовился к урокам вплоть до ...14 ноября. Можешь понять. Клятвенно обещаю, что по окончании заключу письмище со вложением. Рад что у тебя всё хорошо. А я наверное в аспиратуре не попаду и в этом году, да это и не важно. Теперь. Крепко жмем руки.

За ўсёды твой Уладзімір.

Працяг. Пачатак у 9, 10, 1(11)

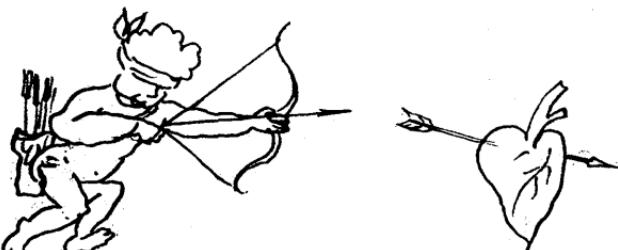
10.III.-56 г.

Здравствуй Лявон!

...Если б ты знал насколько я рад тому известию, когорое от тебя получил. Итак, старый и вечно молодой Эрос с завязанными глазами наконец-то попал тебе прямо в сердце, чего и следовало ожидать.

У меня всё в норме. Жив, здоров, отчаянно скучаю, хотя детвора меня вроде как на руках носит и ...не имею вовсе времени писать.

В Москве на совещании не был —рылом не вышел, а там были люди уже имеющие книгу.

хлопоти пейкі кірзаликі
Чесь кургавы эк баран,
І за племіні ч' ёго велики.
Падбешан лук свой і каман

*Сие - сердце по моим
всем анатомическим
данным.*

1. Марш на Пирнас 'чуди си' не забыв'

Желаю вам всяческих благ... счастья, всяческих успехов, всего-всего- всего.

Желаю мира в семействе и везде, хороших детей, внуков и правнуков и ...право даже не знаю что еще пожелать. Вобщем, ты сам превосходно знаешь мое расположение к тебе и сделаешь отсюда соответственные выводы...

Пиши, когда будешь знать точно, когда именно будешь в Киеве, а я непременно постараюсь выбраться. Мне бы тоже здорово хотелось с тобою поговорить. Нового у меня почти ничего нет, да и то дрянь. Разве что вот это.

Казка

Спів земля под смичкою перестав.
Неде лід под камінцем звінів.
Ди у подушках з піра леводівського
Принесла бесід скучна дівчі.

Лесівка, осна будашица
І ванівки даєкі гор.

Іо покрийда смеки кошік
Дови пісоче да спікрайко зор.

Руць бельце на верблюзах,
Ціка кроксів на смуз сол,
Ужома сріблясі дзіків козарки;
Падохозяїв да самих акон.

Іі бедуч вачинага гневу?

Іі стаечь плюста да у чурбе?

Ібо муда ідсіні каралеван

Балташанськ у пумчу чеб

Побусци розам за пісні, какаша.

Так, єзе мелю сіні гарносе,

Іі барто, на балітінах панчах
Кас з гайду азогаце звера.

Іо якак примор і місце,

Іло і Чорнаду поокрасі зорі:

Дасів Чавікі даєкі да патайку:

..Бан, карока, вужас у тої-

Кас з гайду бездровісік,
Кашмінікі блонік ек звера,
А леводівськ са членікі гніздинка
Ундре да безвонік тої.

Спів земля под смичкою перестав,
Неде лід под камінцем звінів.

Ди у подушках з піра леводівського
Принесла бесід скучна дівчі

ЛІСТЫ З БАРВАУЧЫНЫ

Навіны Берасьцейшчыны

Ігар Бараноўскі

У Святыцкім касцёле, што ў Ляхавіцкім раёне, зноў пачаліся весціся багаслужэныні. Раней у храме быў склад-ворахапункт. Вернікі змаглі за год адрамантаваць касцёл, мясцовыя ўлады дапамаглі будаўнічым матэрыялам. Намаганыямі актыўістаў удалося знайсці некаторае аbstаяваньне й інвэнтар, што раней належылі касцёлу. Напрыклад, звон быў знайдзены аж ў Баранавіцкім раёне ў в. Новая Мыш. Зараз ён зноў вернуты на сваё мейца.

У лютым гэтага году на Лунінецкай аўтастанцыі пачалі рабіць аб'явы выключна па-беларуску. Дыспетчар аўтастанцыі Надзея Велясьюк 11 гадоў ужо тут працуе, а вось загаварыць у мікрофон па-беларуску ёй давялося ўпершыню. На новаўядзеніне яна адрагавала проста: «Так і павінна быць. Гэта — ж наша родная мова!»

16 лютага ў Століне група народных дэпутатаў розных узроўняў правяла мітынг-сустэречу з выбаршчыкамі на цэнтральнай плошчы горада. Удзельнікі мітынгу прынялі рэзалюцыю з патрабаваннем адстайкі Вярхоянага Савету Рэспублікі Беларусь й мясцовых уладаў.

Апошнюю сесію Пінскага гарадзкога Савету народных дэпутатаў намеснік старшыні гарсавету Пяцро Цішук вёў па-беларуску. Кажуць, атрымоўвалася гэта ў яго лепш, чым па-расейску.

Як паведаміла баранавіцкая газета «Наш край», у Баранавічах зъявіўся першы

незалежны прафсаюз авіяработнікаў, які ўжо рыхтуе дакумэнт да регістрацыі. Яго лідэрам стаў інжынер-тэхноляг сп. Родзін. У незалежны прафсаюз ўваішло ўжо 250 работнікаў авіярамонтнага заводу, якія пакінулі афіцыйны прафсаюз у суязі з нездаволенасцю дзеяньнямі апошняга.

4 сакавіка, на Папялец, у берасьцейскім касцёле сьвятога Крыжа — ўзвіжання кс. Зьбігнєу Кароляк вёў багаслужэныне па-беларуску. Пакуль што гэта адбываецца толькі ў час вялікіх сьвятаў. Але іншыя канфесіі ў горадзе не спяшаюцца і гэта рабіць. Наступная служба па-беларуску адбудзеца на другі дзень Вялікадня.

Па старой беларускай традыцыі ля кожнае вёскі жыхары ставілі драўляныя крыж. У 60-я гады большасць звіх была зынішчаная па загаду бальшавіцкае партыі ваяўнічых бязбожнікаў. Час зъяніўся, усё паступова становіцца на свае месцы. Але ж ня ўсім гэта да спадобы. У пасёлку Жамчужны, што ў Баранавіцкім раёне, ня так даўно жыхары з згоды мясцове ўлады ўстанавілі крыж. Але знайшоўся нейкі бязбожнік, які сьпілаваў яго. Ці не прыхільнік адроджаня зноў Партыі камуністы Беларусь зрабілі гэтае злачынства?

У Пінску пачала зноў дзеяніцаў, праўда, у трох іншым выглядзе, царква Св. Стэфана. Асьвяціці ўе мітрапаліт Філарэт. На асьвяченіні храма прысутнічалі і кіраунікі горада: старшыня гарсавету з намеснікамі.

З ІНДІГРАЦІІ

Перавыбарчы царкоўны сход

адбыўся ў царкве Жыровіцкай Божай Маці ў Кліўлендзе 27 лютага. Як і заўсёды, ён прайшоў у гарачых дыскусіях. У сваім спрэваздачным дакладзе старшыня царкоўнага камітэту Сяргей Карніловіч падкрэсліў, што царква ўтрымлівае сям'ю маленъкага Рамана Дзільдзіна, які бысплатна лечыцца ў Кліўлендскай клініцы. Царкоўны камітэт пералічыў гроши для выдавецкай дзейнасці Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва, таксама на выданьне часопіса «Полацак». Разам з жаночым камітэтам былі ахвяраваны БНФ гроши на закупку будынку для офісу.

Пасля бурнага абмеркавання дакладу старшыні і рэвізыйнай камісіі адбыліся выбары ў царкоўны камітэт. Ён амаль не зъяніўся. Зь мінулагаадняга камітэту у новы увайшлі: Сяргей Карніловіч — старшыня, Вольга Дубаневіч, — сакратар, сябры — Віктар Страпко, Лёля Міхальчык, Валянтына Ягаўдзік, Астап Яраховіч, Адам Пракаповіч. Ад моладзі ў царкоўны камітэт увайшлі Пётр Васілеўскі — заступнік старшыні і Язэп Радзюксібрань.

За беларускі і сэрбскі народ

за дабрабыт і моц Беларускай і Сэрбскай дзяржаваў, незалежнасць і свабоду гэтых двух краінаў горача маліўся а. Аляксандар Раданковіч і ўсе прысутныя на нядзельнай сьв.Літургіі. Служба адбылася 16 лютага ў царкве вялікамучаніка сьв. Юрыя, у г.Неапаль, Флірыда.

Аб Беласточчыне і Вільні,

аб сітуацыі беларусаў на гэтых карэнных беларускіх землях расказаў Ян Максімюк і Сяргей Шупа на сустрэчы з кліўлендцамі. Адбылося гэтае спаканыне з прыхажанамі царквы Жыровіцкай Божая Маці 14 сакавіка.

Ян Максімюк, журналіст «Ніўы» прыехаў у ЗША з Беластоку каля 6 месяцаў назад па запрашэнню Камітэту Гімназіі імя Янкі Купалы. Яму прызначана стыпэндыя з фонду І. Любачкі. Камітэт запрасіў Яна Максімюка для напісання манаграфіі па гісторыі Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы, якая была заснавана 22 сінегня 1945 году ў Рэгэнсбургу, у Нямеччыне. Гімназія існавала на чужыне ўсяго пяць гадоў, але яна адыграла значную ролю ў выхаванні беларускага нацыянальнаса моладзі. За час існавання Гімназіі, поўны афіцыяльны назоў якой быў Першая Беларуская Гімназія імя Янкі Купалы ў Баварыі, 44 яе навучэнцаў атрымалі пасьведчаныя сталасці. Пераважная большасць выхаванцаў гімназіі пасля заканчэння навукі скарысталася права гімназіі

на паступленыне ў вышэйшыя навуковыя установы й атрымала вышэйшую адукцыю. Усе, хто скончыў гімназію, сёняня прымаюць актыўны ўдзел у жыцці беларускай эміграцыі.

На жаль, многіх з іх ужо німа разам з намі. Таму перад Янам Максімюком паўсталая задача: сабраць як мага болей зьвестак аб жыцці гімназістаў, запісаць іх успаміны. З гэтай мэтай ён і прыехаў у Кліўленд, дзе меў інтэрв'ю з сп-яй Інай Каҳаноўскай, выкладчыцай гімназіі, а таксама з былымі гімназістамі Сяргеем Карніловічам, Каствесем Калошам, Янкам Раковічам. Як сказаў Ян Максімюк, стыпэндыст фонду І. Любачкі, у асноўным, матэрыялы кнігі падрыхтаваны для друку. Манаграфія будзе выдавацца ў Польшчы за сродкі фонду Любачкі і выйдзе у сьвет да ХХ-й сустрэчы беларусаў Паўночнай Амэрыцы, якая адбудзеца 5,6,7 верасеня сёлета.

Сяргей Шупа прыехаў з Вільні на запрашэнне старшыні Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва — Вітаўта Кіпеля. Ведама, што В.Кіпель доўгія гады зьбіраў інфармацыю аб беларускай эміграцыі ў ЗША. Зараз ён вырашыў апрацаўваць гэтыя зьвесткі і выдаць Гісторыю беларускай эміграцыі у двух мовах —беларускай і ангельскай. Паколькі С.Шупа скончыў інстытут замежных моваў, спэцыялізаваўся ў вывучэнні ангельскае мовы, яго запрасілі ў мінульым годзе, каб апрацаўваць сабраныя матэрыялы. Працы з напісаньнем гэтай кнігі яшчэ багата, таму Сяргей Шупа ня змог сказаць нічога канкрэтнага, калі-ж мы пабачым гэтую патрэбную кнігу.

Сустрэча міністра замежных спраў і актыву беларускай эміграцыі

адбылася 21 сакавіка ў фундацыі імя П.Крэчэўскага. У невялікім пакой фундацыі з розных раёнаў Нью-Ёрку, Гайленд Парку, Саўт Рывэру, Глен Коў, Кліўленду, Балтимору, Дэтройту сабралося больш за 60 асобаў. (Толькі з Кліўленду прыехалі 8 чалавек: Святлана Белая, Міхась Белямук, Ірина Каляда, Сяргей і Слава Карніловічы, Янка Раковіч, Аўгэн Кабяка, Янка Ханенка.) На сустрэчу зь беларускімі актыўістамі замежжа прыйшлі таксама амбасадар Генадзь Бураўкін з жонкай Юляй і дачкой Святланай, генеральны консул Уладзімір Сакалоўскі з жонка Эмай, прадстаўнікі амбасады і кансульята Уладзімір Герасімовіч, Генадзь Бабарыка, Юрый Ягораў, Міхась Хвастоў, прэзыдэнт Беларускай акадэміі навук акадэмік Уладзімір Платонаў, дэпутат Вярхоўнага Савету Рэспублікі Беларусь Уладзімір Заблоцкі і інш.

Пасля прывітання сабраўшыхся старшыня Галоўнай Управы БАЗА Антон Шукелойц перадаў слова міністру замежных спраў Рэспублікі Беларусь. Пётр Краўчанка пазнаёміў прысутных з палітычнай сітуацыяй Рэспублікі Беларусь і падзяліўся пэрспектывамі стварэння Беларускай дзяржавы.

— Палітычна, —сказаў Пётр Краўчанка, —Беларусь незалежная дзяржава. Мы змаглі атрымаць незалежнасць, дзякуючы пэўным гістарычным абставінам. Да 19 сакавіка Рэспубліку Беларусь прызналі 72 дзяржавы съвету. Паміж гэтымі дзяржавамі зь Фінляндыяй, Турцыяй, Нямеччынай ды іншымі краінамі падпісаны дагаворы аб аднаўленні

признаньня нашае незалежнасці. Гэта вельмі важна, бо Акт 25 сакавіка адноўлены ды-
пляматычна і замацаваны юрыдычна. Аднак, эканамічна Беларусь залежная ад краінаў
Садружнасці.

У мінулыя гады мы атрымоўвалі 40 мільёнаў бочак паліва для пераапрацоўкі. 25
мільёнаў ішло на выкарыстаныне, а рэшту экспартавалі. У гэтым годзе паставука на 30%
скарацілася. Мы-ж сваіх залежаў ня маём. Беларуская электронная прамысловасць
патрабуе 30 000 кілаграмаў плятыны, золата, срэбра. У гэтым годзе мы гэтых мэталаў
не атрымалі, і нашая прамысловасць знаходзіцца ў кryзыснай сітуацыі. Наогул, калі
параўнаць Беларусь і Ўкраіну, то Беларусь у 8 разоў больш залежная, як Украіна. Дзеля
гэтага палітыка Беларусі ні можа быць падобнай да палітыкі Украіны. Мы павінны
трымацца нейкай сярэдняй лініі.

Беларусь, бяручу на ўлік колькасць войска, ёсьць вельмі змілітарызаваная краіна.
Выдаткі на ўтриманыне гэтага войска раўняюцца амаль палове дзяржаўнага бюджэту
Беларусі. Нам такая армія непатрэбная, хопіць 50 000—70 000 войскоўцяў, але прэзыдэнт
Ельцын, ведаючы, што Беларусь эканамічна залежная не хоча пагадзіцца на дэмабілізацыю.
Яго падтрымоўваюць рэспублікі, бо маюць праблемы з памешканнем і пракай.

Наступная праблема, якая дасталася нам у спадчыну — даўгі былога СССР. Беларусь
уносіла шостую частку ва ўсесаюзны бюджет СССР. Зараз ўсю былую маёмастць СССР
забрала Расея, і ня зычыць паступіцца адной штой. Калі ў самы бліжэйшы час перадачы
маёмастці не адбудзецца, мы змушаны гэту справу перадаць у міжнародны суд у Гагу.

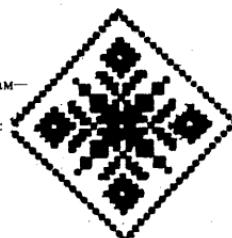
Пётр Краўчанка падкрэсліў, што Беларусі німа патрэбы шукаць Эўропы, бо яна была
і ёсьць у Эўропе, у Цэнтральнай Эўропе. Дзеля гэтага палітычны лад і эканоміка
Беларусі павінны быць з'яўляючыміся. Паколькі некалькі стагодзьдзяў Беларусь была
адцэпэраваная дык патрэбны час, каб палітычна і эканамічна Беларусь заняла пачэсны
пасад сярод эўрапейскіх дзяржаваў. Гэта будзе мажлівым у наступным тысячагодзьдзі.
Беларусь ужо склала просьбу аб прыняцці яе ў міжнародную фінансавую інстытуцыю.
Каб даць мажлівасць паспяхова беларускай эканоміцы разыўвацца патрэбная
самастойная банкаўская сістэма і свае ўласныя гроши, цану якім вызначыць між-
народная біржа. Беларусь перажывае кryзысны пэріяд, але трэба верыць, што цяжкасці
пераадолім. 14 сакавіка створаны Альтыкryзыны камітэт. Яго стварэнні съведчыць, што
паміж левымі і правымі наступіла згода, бо паўсталі патрэба ратаваць Бацькаўшчыну.

Пасыль дакладу міністр замежных спраў адказаў на шматлікія пытаньні, якія
съведчылі, што прыступны ўспрынялі даклад Пятра Краўчанкі сардэчна, паверылі
ягонай шчырасці, рагманасці, адданасці ідэі незалежнасці Беларусі. Трохгадзінная
размова пералынілася толькі на час, калі міністр замежных спраў перадаў
беларускім асяродкам і арганізацыям, нацыянальныя вырабы беларускіх майстроў:
тканыя габелены, дэкаратыўныя талеркі, плякаты з выявамі, роднымі для сэрца кожнага
беларуса. Пасыль гэтага размова пачалася зноў. Яна скончылася а поўначы.

Сакавіковыя матывы

Саўт Рывэр

Колькі вёснаў на ростань ліствой нам махалі?
Дзесьці зорка, жаданая, блудзіць у далі,
Піяцьдзесяты, съцагі ўвысь узняю Сакавік,
Над Гудзонам кагаркі распачлівы крык
«квік...квік... квік...»
Бы ў адказ ёй, ці нам віншаваныне са съятам—
Разарвеца ў джунглях «марына» граната;
Зашуміць на падмостках Нью Ёрку «Каліна»:
«О, беларусь, моя шыпшына»...
У Сіднэя, Таронто, Ріо Да-Жанэйра
Чаркі падымуць былья жаенеры...
Бы маліту, паўтораць паэт зі не паэтам:
«Люблю наш край, старонікі гэту...»
Сотні тысяч вачай увал' ющи ў выси:
Можа там бел-чырвоная зоранька блісьне?»
Піяцьдзесяты, съцагі ў высь узняю Сакавік.
Над Гудзонам кагаркі: «квік... квік... квік...».

Гэты верш паэт Міхась Кавыль напісаў 14 гадоў назад з нагоды 50-й гадавіны Акту 25 Сакавіка. Сёлянню, 74 гадавіну беларусы Саўт Рывэру съяткавалі як і заўёды ўрачыста. Ужо ўвашло ў традыцыю, што напярэдадні съяткаваныня мэр гораду запрашае прадстаўнікоў беларускай калёніі ў Саўт Рывэр да сябе. У гэтым годзе прыняцьцё абылося 21 сакавіка ў ратушы. Пасылья прывітаныя мэра гораду на флагшток паднялі беларускі съцаг. Пазней абыўся пачастунак.

У нядзелю, 22 сакавіка, у царкве сів Еўфрасініны Полацкае протапрасьвіцер Съятаслаў Коўш з а.Мечыславам Брынкевічам пасылья сів. Літургіі адслужылі малебен. Янка Золак, Уладзімір Сітнік і Мікола Манцівода ўнеслі беларускі съцаг. Айцы Съятаслаў і Мечыславу прывіталі зі съятам і сказалі прыгожую казань. А 3-й гадзіне началася съяточная акадэмія, якую адчыніў і вёў Міхась Бахар. Рэфэрэт прачытаў Расціслаў Завістовіч. Былі зачытаныя прывітальныя тэлеграмы ад губернатара і мэра гораду, а таксама прывітаныні зь беларускіх арганізацыяў ЗША, Канады, Англіі, Аўстраліі, Нямеччыны.

У мастацкай часцы прынялі ўдзел кампазытар Аўген Магаліф з сваёй 8-гадовай дачушкай Кацяй, якая гравала на фартэ'яна і спявала. Янка Золак і Віла Саўчанка дэкламавалі свае вершы. Кампазытар Пётра Нядзвецкі пад гітару праспявіваў песні. Ян Альхоўскі выканалаў на акардыёне папуры на тэму беларускіх мэлёдыяў. Вядомы саўтрывэрскі хор «Каліна» праспявіваў беларускі і амэрыканскі гімны.

Кліўленд

Урачыстая акадэмія, прысьвеченая, 74 угодкам Вялікага Сакавіка адбылася на «Полацку» 29 сакавіка. Сьв. Літургію і малебен адслужыў а. Якуб. Пасылья службы ўсе прайшлі ў святочна аформленую залю, дзе чакаў абед, прыгатаваны Лідзяй Лазар-Ханенка. Крысьцінай Каваленкай, Марусяй Альдрэцт й інш.

У малой залі экспанавалася выстаўка майстроў беларускай графікі, фатаграфіі і плякатаў «Змагары беларускага Адраджэння», якую падрыхтавала Святыяна Белая.

Акадэмію адкрыў старшыня кліўлендзкай БАЗА Янка Ханенка. Ён прывітаў гасцей, якія прыйшлі, каб разам адзначыць з кліўлендцамі гэту падзею: Прэзыдэнта Рады БНР др. Язэпа Сажыча, прадстаўніка кабінету губэрнатара шт. Агаё August B.Pust, Special Assistant for Multicultural Affairs office of the Governor G.Voinovich, прадстаўнікоў амэрыканска-польскага асяродку Mrs. and Mr. Push, Arthur Push.

Вялікі акадэмію Янка Ханенка і Лідзя Лазар—Ханенка. Вядучы зачытаў сыліс арганізацыі, якія даслалі віншаваныні і праклямацыі з нагоды 25 Сакавіка. Кліўлендцы атрымалі тэлеграмы ад Галоўнай Управы БАЗА, Беларускага Кангрэсавага Камітету Амэрыкі, Беларускай Цэнтральнай Рады, Беларускага Каардынацыйнага Камітету ў Чыкага, аддзелаў БАЗА ў Каліфорніі, ў Нью-Ёрку. Прэзыдэнт Рады БНР др. Я. Сажыч асабіста прывітаў прысутных. З рэфэратам выступіў Міхась Белямук. Прадстаўнік кабінету губэрнатара шт. Агаё August B.Pust, Special Assistant for Multicultural Affairs office of the Governor G.Voinovich перадаў Янку Ханенку праклямацыю ад губэрнатара Джорджа Вайновіча, у якой гаварыцца, што дзень 25 сакавіка аб'яўлены ў штаце Агаё нацыянальным днём Беларусі. Пасылья слова ўзяў а. Міхась Страпко.

— Сьв. царква, — адзначыў ён, — праславілае сваіх выдатных святых айцоў, бо яны несылі і нясуць у народ святыло Хрыстовай наўку. Беларускі народ мае сваіх айцоў і верных синоў, што падніялі высокі съветац 25 сакавіка, на якім запалілі незгасальнае съявіцло незалежнасці Беларусі. Мы часта чуем ў Евангельскім чытаныні аб наймітах. Каб ня стаць імі, перш за ўсё трэба моцна любіць свой народ, матчыну мову й сваю культуру. Служба Бацькаўшчыне, служба Богу, часта вymагае шмат сілаў і ахвяраў, Няхай-жа. Съветац 25 сакавіка, асьвяляе наш жыцьцёвы шлях. Няхай моцным агнем гарыцы у сэрцах беларусаў любоў да свайго народу, да роднай Беларусі.

Мастацкая частка акадэміі была вельмі цікавай і святочнай. У першай яе частцы выступіў кліўлендзкі хор «Vasilék» пад кіраўніцтвам Кастуся Калоши. Пад акампанімэнт Вольгі Дубаневіч былі выкананыя песні «Родны край», «Родная мова», «Поле», «За ракой за рэчкаю». Вольга Лукашэвіч і Люба Блізнык разам праспівалі песню «Палескія прасторы», якую прысьвяцілі ўсім жанчынам Палесься. Потым Люба Блізнык выканала жартоўную народную песню «Дзед і бабка».

У другой частцы праграмы выступілі вядомыя і папулярныя, як на Бацькаўшчыне так і ёміграцыі, Валянтына Пархоменка і Алесь Казак. Яні за ўсёды: яны зь вялікім посыпехам выканалі вяноч беларускіх народных песняў. Ускальхнула душу песня «Чарнобыль», слова якой напісаў 21-гадовы ліквідатар аварыі на Чарнобыльскай АЭС Алесь Гнілякоў (Музыка А. Мацюха, пераклад з расейскай мовы Р. Завістовіча). Лёс гэта маладога чалавека, як і многіх беларусаў, вельмі трагічны. Сёння яны хварэюць на малакроўе, рак шчытавіднай залозы. Што будзе далей, як плецца ў песні, ведае толькі Гасподзь. Зварат да заступніцы беларускага народу Жыровіцкае Божая Маці прагучала ў песні на слова Барыса Данілюка «Пачуй, о ласкавая маці». Закончылася съяткованьне агульным съпевам нацыянальнага гімну. Але кліўлендцы не разыходзіліся. Разам з Валянтынай Пархоменка і Алесям Казаком, у цесным сяборускім коле яны съпявалі разам яшчэ не адну гадзіну.

Застаецца дадаць, што на съяткованьні было шмат гасьцей ня толькі з Дэтройту, Беластоку, але і з Менску. Павіншаваць беларусаў таксама прыйшлі суседзі ўкраінцы, палякі, расейцы.

Чыкага

У царкоўнай залі сьв. Ўоры 29 сакавіка адбылася акадэмія, прысьвечаная абавязчэнню незалежнасці Беларусі. Пасьля сьв. Літургіі, малебну, якія адслужыў а. Міраслаў Кулік, адбыўся абед, падрыхтаваны сястрыцтвам. Пасьля яго старшыня Нацыянальнае Рады Міхась Каленік прывітаў прысутных з 74 гадавінай Акту 25 Сакавіка. С. Морт, які нядаўна прыехаў зь Беларусі ў Чыкага, прачытаў рэфэрат. У ім дакладчык даў аналіз падзеяў у Беларусі з 1918 па 1991 год і коратка ахарактэрызаваў падзеі апошніх часоў.

У мастацкай частцы выступілі Мікалай Латушкін і Міхась Каленік. Яны выканалі песню «Як широка і далёка». Іна і Юры Пячоркі, у мінулым навучэнцы Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, якія прыехалі з Менску, пад акампанімэнт фартэп'яна на высокім прафэсійным узроўні праспявалі некалькі народных песняў.

На акадэміі сабраліся госьці беларускага паходжанья з Германіі, Ракфарду, штату Вісконсін. Атрыманы шматлікія прывітанні ад беларускіх арганізацый ЗША, Канады, Аўстраліі. Усім гасьцям і старшыням арганізацый, што прыслалі прывітанні, Нацыянальная Беларуская Рада Чыкага шчыра дзякую.

Падзяка

Валянтына Пархоменка і Алесь Казак папрасілі праз часопіс «Полацак» выказаць сваю падзяку Кліўлендзкаму аддзелу БАЗА за запрошаньне на съяткованьне 25 Сакавіка, а таксама ўсім кліўлендцам за ўсплы, сардэчны прыём і падтрымку.

Асаблівую падзяку Валянтына Пархоменка і Алесь Казак складаюць старшыні Кліўлендзкага аддзелу БАЗА Янку Ханенку, Кліўлендскому жаночаму камітэту ясабіста Валі Яцэвіч і Тацьцяне Кананчук, якія ахвяравалі з фонду жаночага камітэту 500 доляраў на набыццё музычнага інструмента.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА: ГІСТОРЫЯ і СУЧАСНАСЦЬ

Б. ТАРАШКЕВІЧ

БЕЛАРУСКАЯ МОВА:
ГІСТОРЫЯ і СУЧАСНАСЦЬ

Б. ТАРАШКЕВІЧ.

БЕЛАРУСКАЯ
ГРАМАТИКА
ДЛЯ ШКОЛ.

ВЫДАННЯ ПЯТЫЕ ПЕРАРОБЛЕННЯ і ПАШЫРАНЕ.

ВІЛЬНЯ 1929 г.
Выданнне В. ТАРАШКЕВІЧ

Беларуская Друкарня Ім. Фр. Скарыны Людвіцкай 1.

